ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
Вип. 2.

Проф. ТЕОКТИСТ СУШИЦЬКИЙ

ЗАХІДНО-РУСЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ПАМ'ЯТКИ ЛІТЕРАТУРИ

Частина І.

ЗБІРНИК ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
Вип. 2.

Проф. ТЕОКТИСТ СУШИЦЬКИЙ

ЗАХІДНО-РУСЬКІ ЛІТОПИСИ ЯК ПАМ'ЯТКИ ЛІТЕРАТУРИ

Частина I.

У Київі, 1921.
7-ма Державна друкарня, В.-Житомирська. 20.

Дозволяється випустити в світ.

Неодмінний Секретар Академії,

академик А. Кримський.

Р. В. Ц. – Київ 29 XII – 1921 г.   Зак. № 1186.—2000.

Зміст.

Примітка: Через смерть автора та через несприятливі умови друку дальші розділи (IV—VIII) рукопису (Склад литовської хроніки; Аналіз складу другої редакції; Повна редакція її — список Биховця; Повісті й перекази литовського літопису) залишаються недодрукованими.

Редакція.

Розділ перший.

Огляд літератури.

Розвідок, присв'ячених всебічному вивченню західноруських літописів, не знає ні наука історії, ні наука філологічна. Остання не має не тільки монографії по даному питанню, а навіть і значної статті історично-літературного характеру. Російська ж історична наука значно більше займалась цим відділом своїх джерел. Правда, й тут ми не зустрінемо великих праць про ці пам'ятки. Але до них зверталися історики все таки протягом вже більше, як ста років.

Перші згадки про західноруські літописи в російській історичній літературі відносяться до самого початку XIX віку. Великий *Шлецер*, який почав наукове вивчення староруського літопису [1]), не далекий був від того, аби відкидати навіть саму думку про існування західноруських чи, як вони тоді звалися, литовських літописів. Увсякому разі, автор „Нестора“ з недовіррям віднісся до згадок про них в Хроніці М. Стрийковського [2]).

Дальші російські історики, чим далі, тим з більшим довіррям почали звертатися до литовських звісток, які брав Стрийковський з західноруських літописів.

Один лише *Устрялов* приєднався до занадто скептичної думки Шлецера. Він писав: „лѣтописцы Зап. Руси прекратили свои ска-

---

[1]) *А. Шахматовъ*. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. СПБ. 1908 г., стор. III.

[2]) Kronika Polska, Litewska, Żmodzka wszyskiej Rusi Macieja Stryjkowskiego видана в Кенігсберзі 1582 р. і в Варшаві 1846 р. Згадуючи перше з цих видань, Шлецер занотовує про Стрийковського (цітуємо по російському перекладу): „онъ говоритъ, что къ сему сочиненію употреблено имъ 12 Литовскихъ лѣтописей (Литовскихъ? а Литва недавно еще выучилась грамотѣ!), 5 Польскихъ, 5 Прусскихъ, 4 Кіевскихъ, 4 Лифляндскихъ, множество Русскихъ, потомъ еще Московскихъ, Булгарскихъ, Славенскихъ... Куда онѣ дѣвались? Если впередъ кому вздумается разсмотрѣть его критически, то, вѣрно, найдется, что вся истинная древняя исторія взята имъ, какъ и Длугошемъ, у Русскихъ“. „Несторъ“, ч. I, переводъ Д. Языкова, СПБ. 1809, стор. рлг-рлд.

занія въ XIV столѣтіи, или, справедливѣе, труды ихъ продолжателей истреблены временемъ, оставивъ слѣдъ въ полубаснословной исторіи Стрыйковскаго“... І далі в тому ж скептичному напрямі: „Литовское княжество не имѣетъ своего національнаго историка. Все, что узнала о немъ ученая Европа, все почерпнуто изъ мутнаго источника, отъ польскихъ лѣтописцевъ не старѣе конца XVI столѣтія“ [1]).

Не приходиться доводити, наскільки це категорично-скептичне твердження було далеким від фактичної правди й необережним з методологічного боку. Відсутність в ті часи наукових знаходок в обсягу архівних матеріялів, серед яких перебували невідомі Устрялову пам'ятки литовського літописання, розуміється, ще не є доказ відсутности в минулому литовських літописців.

Уже славетний історик *Карамзин* був більше прозорливим відносно даних літописів. Не поділяючи, очевидно, скептичної позиції Шлецера, він досить часто, а головне—з де-яким довіррям, користується в своїй „Історії“ литовськими звістками Хроніки Стрийковського, як і взагалі й иншими звістками його про руські події. Залишаючи на боці ці останні [2]), занотуємо, для прикладу, де-які з перших:

1) про бійку в. кн. Ольгерда та небожів його, Коріятовичів, з татарами, коло Синьої Води, в Подолії [3]) (пор. „Полн. Собр. Рус. Лѣт.“, т. XVII);

2) про заснування Коріятовичами Каменця та инших міст Подолії [4]);

3) про долю братів Коріятовичів (усі три звістки з покликанням на Литовську Хроніку, кн. XII, розд. 2);

4) про Витовта—глухе покликання: „см. Стриков. Литов. Хрон. кн. XII, гл. 10“;

5) про походи в. кн. Ольгерда на Брянськ, Смоленськ та инші місця [5]);

6) поетичне оповідання про похід Ольгерда на Москву [6]);

---

[1]) Див. „Русская исторія“, 5 вид. 1855 р., стор. 442.

[2]) Пор. „Исторію Государства Россійскаго“. Вид. 5, в 3 книжках,—И. Ейнерлінга, кн. I, СПБ. 1842, Примітки до 1-го тому—ч. 71 (стор. 27): звістка Стрийковського (кн. IX, гл. 3) про заснування м. Київа 430 р.; ч. 201 (стор. 58): про віру стародавніх слав'ян; ч. 208 (стор. 59): про Купайла в Синопсису, куди ця звістка попала від Стрийковського, на думку Карамзина, й т. инш.

[3]) Ibidem, Примітки до V т., розділу I, кн. II, стор. 8.—[4]) Ibidem.

[5]) „Исторія“, кн. II, т. V, розд. I, стор. 11; пор. Примітки, ч. 18: „Стриков. Литов. Хрон. кн. XII, гл. 3“.

[6]) Ibidem, стор. 19; пор. прим. ч. 30: „Стриков. полагаетъ, что Ольгердъ ходилъ къ Москвѣ въ 1332 году!!“.

7) про віроломство Ягайла, який вдавив Кейстута[1]);

8) про одруження Ягайла[2]);

9) про похід Скиргайла з Литвою та Німцями під Полтеськ 1386 р.[3]);

10) про жорстокости кн. Св'ятослава Смоленського та инших у Литві[4]);

11) про „дѣла Литовскія" взагалі[5])—низка звісток і т. инш.

Одначе, часто покликаючись на литовські звістки Стрийковського, Карамзин далекий від думки вважати їх першоджерелом своєї „Історії", навіть в відділі про Литву. Рідко він обмежується покликанням лише на одну його Хроніку (наприклад в 1—3, особливо 11, звістках; див. вище). Частіше навпаки — литовські звістки він старається ствердити також покликанням на руські літописи. Навіть він висовує ці останні завше на перший план; лише, як доповнення, притягаються також покликання на Стрийковського. Наприклад, оповідаючи про походи Ольгерда на Брянськ та Смоленськ, Карамзин пише: „см. Никон. Лѣт. г. 1369, и Стриков. Литов. Хрон. кн. XII, гл. 3"[6]).

Скептичність Шлецера й Устрялова, як і обережність Карамзина, відносно литовських літописів були цілком природні. То був час, коли доводилося керуватися майже виключно розміром довірря до звісток Стрийковського взагалі, з його покликаннями на велику силу тих літописів. В той час зазначеним історикам, що багато здобули нових матеріялів инших, про литовські літописні тексти ще нічого не було відомо. Очевидно, лише виявлення для науки самих літописів, яко наочних фактів західноруського літописання, могло стати надежною відправною точкою для певної наукової думки про ці пам'ятки. Лише тоді, замісць ні для кого необов'язкових догадок, як безпідставних міркувань, стало би можливим ближче вивчення літописання Литви.

Ця можливість, дійсно, й відкрилася для науки вже з першої чвертки XIX в., а саме з 1823 року, коли вперше було видано проф. Московського університету *И. Даниловичем* західноруський літопис.

---

1) Ibidem, прим. 50.— 2) Ibidem, прим. 109: „Стрик. Хрон. Литов. кн. XIII, гл. 5".
3) Ibidem, прим. 111.— 4) Ibidem, прим. 112.
5) Ibidem, т. V, гл. II, стор. 88—91; пор. прим. ч. 160—166 до т. V, з прямими покликаннями на Стриков. кн. XIV, розд. 2—3 (про Подолію текстуально взято С. з литов. літописів); кн. XIV, розд. 4 (про взяття Смоленська); кн. XV, розд. 7 (про першу жінку Витовта) й инш.
6) Примітки до т. V, розд. I, стор. 10. Пор. прим., ч. 160, до т. V, стор. 66: „Въ *нашихъ лѣтописяхъ* сказано, что онъ (Витовтъ) прежде крестился въ вѣру Греческую, а послѣ сдѣлался Католикомъ. Далѣе см. Стриков. Хрон. кн. XIV, гл. 2".

Ще 1820 р., як він пізніше сповіщав, йому „попалась въ руки первая чисто-литовская лѣтопись, дотолѣ никому неизвѣстная“. Вона переховувалася в книгозбірні Базиліян Супрасльського манастиря[1]. Виявилося, що цей „чисто-литовский“ літопис написано по-руському, що стверджувало повідомлення Стрийковського та инших польських хроністів, підриваючи скептичні гадки Шлецера та Устрялова, послаблюючи рацію недовірря Карамзина.

Видання проф. Даниловича, одначе, не могло бути особливо точним тому, що з'явилося в латинській транскрипції, а саме в польському журналі „Dzennik Wileński“ [2]. Ця вигадка видавця позбавила виданий ним текст наукового значіння для філологів, особливо з лінгвістичного боку. Більш того — ця вигадка привела до цілого ряду помилок, що попсували оригінал, иноді до повного безглуздя. Приведемо приклади, порівнюючи текст Даниловича з перевіреним текстом в XVII т. „Полн. Собр. Рус. Лѣт.“: w na welikom kniażenii (стор. 369) замісць в на великомь кнжени (XVII т. „П. С. Р. Л.“, вид. Археогр. Ком., СПБ., 1907 р., стор. 71); nepolubiłsia imia (370) зам. не полюбился има; nuże (372) зам. и оуже; i nuwoczto (375) зам. ни оу во что; prowadit (376) зам. проводить; i żeby (379) зам. иже бы (76); Boże (385) зам. Б҃ же (78); iż Ufow (389)—Изоуфовъ (фамилія, 80); w Tamoni (392)—втамани (=отамани, 81); srodu (400)—средоу (63); Korej (400)—конеи (63); jeli Kot, małych (408)—Єлико ѿ малых (67); i zymasze (410) — изымаше (68); sidosza („Dziennik“ 1824 р., т. I, стор. 49)—седоша (4); możnoju smertiju (404)—ноужьною смертию (49) і т. инш.

Пунктуація в виданню Даниловича часто також недодержана, правопис, при виявленні західноруського тексту в чужій транскрипції, значно, але свавільно підновлено, иноді просто попсовано.

Але, крім вищезазначених хиб методологічно-текстуального характеру, що для тих часів не було чимсь виємковим, є у Даниловича й свої заслуги. Видання його збагачено цінними примітками під рядками тексту. Правда, частина з них є елементарно-педагогічного характеру: для читачів журналу з поляків вони є поясненням самого

---

[1] По назві цього манастиря данному списку західноруського літопису присвоєно наукою назву Супрасльського списка.

[2] W Wilnie w Drukarni A. Marcinowskiego. Rok 1823, t. III, st. 369, зі вступом, ibidem, стор. 241—265; 1824 р., t. I—III, під заголовком: Latopisiec Litewski, na początku XV wieku, przez bezimiennego pisarza w ruskim języku ułożony, wyjęty z rękopismu 1520, obeymującego dzieje rusko-litewskie, po raz pierwszy dosłównie lacinskiemi literami do druku podany.

смислу українських чи західноруських виразів чи окремих слів, наприклад: Rok uczynili—naznaczyli sobie czas pewny. Але друга, більша частина тих приміток має наукове значіння, даючи цінні паралелі до тексту Супр. літопису з Хроніки М. Стрийковського, по виданню 1582 р. у Кролівці, з потрібними вказівками збігу текстів та відмін між ними. На підставі цього порівняння текстів учений видавець занотовує цікавий висновок: користаючися нашим літописом, польський хроніст дозволяє собі часто-густо ампліфікацію оригіналу, приводячи свій виклад до „болтливости", захоплючися формою віршу й т. инш.

Иноді Данилович виправляє помилки М. Стрийковського на підставі Супрасльського тексту. Він занотовує також виправлення Стрийковським текстів Кромера й М. Більського в їх польських хроніках. „Похвалу Витовту", що викинута зовсім Стрийковським, Данилович вважає промовою на погреб Витовта, правда, лише гадаючи про це, до тогож—добавимо ще—зовсім безпідставно.

Друга заслуга видання Даниловича в тім, що він порівнював свій текст також з т. зв. „Софійським Временником", иноді доповнюючи звістками останнього західноруський літопис. Такі були звістки за 11 років, між 6843 і 6873 р.р., про війну Литви з моск. кн. Іваном Даниловичем, про смерть Гедимина, боротьбу Пскова, в спільці з Ольгердом, проти Москви, війну Ольгерда з новогородцями та Москвою, Литви з німцями, про вбивство Ольгердом св. Евстафія, про взяття Краковським королем Волинської землі й инш.; далі звістки з 6913 по 6933 р.р., або 1405—1425 р.р.; нарешті з 1428 р. і по 1497 р. цілком з Соф. Временника.

Виданням своїм Данилович скористався для двох статтів про литовське літописання. Перша—невеликий вступ до розглянутого видання (див. стор. 241—265). Вона цінна тим, перш над усе, що категорично відкидає скептичний погляд Шлецера та його школи відносно вказівок Стрийковського. Цю заслугу його було підкреслено вже А. Поповим[1]). Правда, Данилович не захоплюється польським хроністом, навіть докоряє йому некритичне копіювання своїх попередників, а також допущені ним анахронізми, непотрібні повторювання. Взагалі він дає обережний висновок про достовірність повідомлень Стрийковського: „прекрасный трудъ его только тогда будетъ критично важнымъ, когда все объ источникахъ, изъ коихъ онъ черпалъ, будетъ ясно... Когда впервые всѣ источники его будутъ

---

1) „Учен. Зап. Импер. Акад. Наукъ, по 2-му отдѣлен.", т. I, СПБ. 1854 р. стор., 22—23.

извѣстны, всѣ литовскія дѣла уяснены, тогда можетъ быть уясненъ Стрыйковскій".[1]) Передаючи звістку останнього про користування його дванадцятома „литовскими" літописами, Данилович прибавляє: „чтобы въ языкѣ литовскомъ, вѣрить трудно, и никто ничего дотолѣ, кромѣ книгъ духовныхъ, въ языкѣ томъ ничего не указалъ".

Далі Данилович підкреслює велике значіння в Литві західноруської мови, що була офіційною, в дипломатиці та при дворі, на суді, в управлінню й т. инш. Він потрібує критичної оцінки того, як далеко їшов Стрийковський, беручи матеріял з хронік Длугоша, Міховіти, Кромера, М. Більського й инш., та наскільки вірні його покликання на західноруські літописи.

Торкаючися потім самого літопису, ним виданого, Данилович, називаючи його Підляським, по місту винаходу його, описує самий рукопис—копію 1520 р., що писаний рукою Григорія Івановича, сина священика. Невідомого по йменню автора її він вважає сучасником Ягайла та Витовта, самовидцем подій з 1427 р. по 1446 р., бо той був „младъ", коли отруїли Єкиригайла, себ-то 1394 р., очевидно, жив між 1390 та 1446 р.р. Цю дату приймає потім також і І. Тихоміров та инш.

Друга стаття проф. Даниловича, під назвою: „О Литовскихъ лѣтописяхъ", з'явилася значно пізніше[2]). Вона ширша першої й багатша змістом, бо до того часу з'явилося нове видання, вже другого списку західноруського літопису, що належав Биховцю, про що нижче. Автор спробував, хоча це йому й не вдалося, як слід, зробити, виявити джерела Стрийковського. Він занадто самовпевнено говорить про „первую древнюю Литовскую лѣтопись, которой пользовался Стрыйковскій", та про „прусскую лѣтопись еп. Христіана, разсматриваемую, какъ источникъ древнѣйшихъ литовскихъ преданій". Остання, виявляється, не зберіглася. Вона відбилася „съ искаженіями и измѣненіями" в пізніших творах, наприклад—Історії Грунова (?), якою, гадає автор, міг користуватися Стрийковський. Чи мав останній копію тексту Християна чи ні—„неизвѣстно". Далі він занотовує п'ять місць, узятих хроністом з цього джерела, але сам признається: хоча йому, як він думав, і „удалось открыть слѣдъ, откуда истекаютъ и какой древности[3]) достигаютъ преданія о началахъ Литовскаго народа..., но здѣсь еще не видно Палемона"[4]).

---

[1]) Op. cit., стор. 245—246.

[2]) В Ж. М Н. Пр., 1840 р. ч. XXVIII, стор. 70—114; 1846 р. в вид. Хроніки М. Стрийковського, як передмова.

[3]) Літопис Християна—коло 1237 р. Бере сумнів, чи можливе було утворення литовських генеалогічних „баснословій" вже в першій половині XIII в.

[4]) Op. cit., стор. 75, примітка 6.

Більш вірною була догадка Даниловича про користування Стрийковського двома литовсько-руськими літописами, що ведуть в Литву італійського князя Палемона, з дружиною в 500 чоловіка римського лицарства, для того, аби вони були пращурами тії династії, що має княжити в Литві. Одному з тих літописів, що саме говорить про побіг Палемона з Риму від жорстокости Неронової коло 57 р. по Р. Хр., Стрийковський більше довіряє, ніж другому літопису, що відтягає цей побіг аж до V в. по Р. Хр. Неточною, одначе, є сумарно висловлена заява автора про те, буцім то польський історик „основывалъ свою лѣтопись преимущественно на двухъ чисто-литовскихъ лѣтописяхъ, изъ соединенія коихъ составилъ свое сочиненіе"[1]). Неправдивою є також безпідставна вказівка, що „изъ обѣихъ онъ напечаталъ вступленія, переведенныя буквально съ русскаго на польскій языкъ"[2]). Протиречить цьому вже повідомлення, що протягом своїх занять хроніст добував з ріжних місць і инші літописи й зараз же згадував про них в свойому творі. Протиречною є також думка, що перший з зазначених літописів писано „б. м. не ранѣе 1413 г.", бо „авторъ разсуждаетъ о гербахъ Итальянскихъ выходцевъ, а едва лишь тогда эти гербы приняты были Литвою"[3]), при дальшому твердженні Даниловича: „изъ этой же лѣтописи (Супрасльской) удостовѣряюсь, что въ XIV в. писали уже отдѣльныя, чисто-литовскія лѣтописи[4]), — при тому наряду з неодноразовими заявами автора в обох статтях його, що автор літопису писав, як самовидець подій 1394—1446 р.р., сучасник князів Ягайла та Витовта, себ-то не раніше 1446 р.

Повторюючи тут ті повідомлення свої про виданий ним літопис, які він дав в першій статті, Данилович докладніше говорить про літопис Биховця, поділяючи його по складу на чотирі частини: 1) про „баснословні" часи чи події від Палемона до Миндовга, 2) від Миндовга до Гедимина, 3) про ближчих нащадків Гедимина, 4) про часи Казимира. Незрозуміло визначаються джерела першої частини: „въ Литвѣ ходили, вѣрно, древнія народныя преданія; мы находимъ слѣды разбойническихъ нападеній Литвы на Русь въ лѣтописяхъ сего народа; изъ всего этого слѣпили первую часть, остальное заимствовали изъ лѣтописей Прусскихъ и Венгерскихъ, а чего не доставало, дополнили выдумками и такимъ образомъ составили исто-

---

1) Op. cit., стор. 80.
2) Ibidem, стор. 80.
3) Ibidem, стор. 84.
4) Ibidem, стор. 106.

рію эпохи". За винятком влучної догадки про народні предання, яко джерело литовського літопису в списку Биховця, вся решта в цій тираді є вигадки.

Таким чином, безперечні заслуги Даниловича такі: 1) видання (найперше) першого списку західноруського літопису, 2) порівняння його тексту з Хронікою Стрийковського та Софійським Временником. Негативні риси його праць: 1) неточність самого видання, 2) відсутність критики тексту і 3) безпідставні гадки про джерела його.

Майже одночасно з працями Даниловича значно двинулася наперед справа видання ріжних списків західноруських літописів. Вже 1827 р. з'явився передрук видання Даниловича в Вільні „nakładem i drukiem Antoniego *Marcinowskiego*" [1]), з тим самим вступом Даниловича ж та доповненнями з Софійського Временника. Помилки й тут ті ж самі, бо видання Даниловича не було перевірено порівнянням його з справжнім рукописом, а тому й не привнесло воно нічого нового по суті, крім чисто практичного полехшення в користанні літописом, яко окремою одбиткою, яка є тепер раритетом.

Двуразове появлення західноруського тексту литовського літопису в чужому вигляді—ненатуральній для нього латинській транскрипції—не могло не викликати відповідної реакції. 1832 р. в журналі „Воспоминанія" (кн. 4—6) втретє друкується текст того ж Супрасльського списку. Видавець *С. Русов*, відкинувши латинську транскрипцію, задумав повернути західноруському тексту його попередній вигляд. Правда, виконання влучного заміру вийшло нездатно переведеним через ненаукові прийоми видання. Русов не каже, чим він користався для свого видання, одначе й без того ясно: очевидно, не маючи першо-автографа західноруського, треба було переробити з латинської транскрипції на руську. Що це було як раз так, а не инакше, видко з порівняння видань Даниловича та Русова — з одного боку, а також текста справжнього рукопису з другого.

Вид. Даниловича:	Вид. Русова:	Супр. ркп. (пор. вид. Археогр. Ком., стор. 71 й далі):
Welikich (str. 369)	Великихъ (кн. IV стор. 26)	великых (стор. 71).
Litowskoho (369)	Литовскаго (26)	Литовъског (71).
imia (370)	имя (26)	има (двійне ч. особ. заім.).

[1]) Повний заголовок — Latopisiec Litwy i Kronika Ruska: z rękopisu sławiańskiego przepisane; wypisami z wremennika Sofiyskiego pomnożone; przypisami i objaśnieniami, dla czytelników polskich potrzebnemi, opatrzone; staraniem i pracą Ignacego Daniłowicza, professora zwyczaynego w cesarskim uniwersytecie Charkowskim, naprzód w Dzienniku Wileńskim roku 1824 częsciami ogłaszane; a teraz w jedno zebrane, dokończone i przedrukowane. W Wilnie nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego. 1827.

Вид. Даниловича:	Вид. Русова:	Супр. ркп. (пор. вид. Археогр. Ком., стор. 71 й далі):
wo hory (370)	во горы (27)	во гоуры (72).
kniażiniu (372)	княжиню (30)	кнжьню (73).
nuże (372)	нуже (30)	и оуже (73).
mazoweckoho (377)	Мазовецкого (34)	Мазовског (74).
sztobychom (378)	штобыхомъ (35)	што быхомь (75).
i żeby (379)	и жебы (36)	иже бы (76).
Kucziok (380)	Кучокъ (37)	Коучюкь (76).
iz Ufow (389)	изъ Уфовъ (46)	Изоуфовъ (80).
w Tamoni, u Tamonow (392)	в Тамани, у Тамоновъ (I, 146)	втамони, оутамонъвъ (82).
hospodarom (395)	господаромъ (V, 18)	гсд҃ремь (82).
srodu (400)	сроду (24)	срдоу (=средоу) (63).
kopey pomoczi (400)	копей помощи (24)	коней помочи (63).

Крім того, у Русова, услід за Даниловичем, але проти рукопису, скрізь однаково зайві червоні рядки („красная строка“).

Ця головна помилка видавця повела до цілої низки недотепностей. Вже приведені приклади—низка помилок, перенесених з видання Даниловича в журнал Русова. Останній, одначе, кількість подібних помилок значно помножив, прибавивши низку нових, иноді ще гірших, наприклад: бросался (38) замісць собрался (77); тоже бысть Богу морско зрѣти (41) зам. мерзко (78); Боже по Давида пророка славу сотвори (42) зам. Богъ же... слову (78); Ива Плаксича (44) зам. Лва (79); бѣгъ тогда младъ (46) зам. бѣх (80); люди ѣли кошъ малыхъ дѣтей (33; пор. jeli kot, malych, 408) зам. елико от (67); той же на Шіѣ съ Константиномъ (67) зам. на Згѣ (2). Подібні помилки, як бачимо, наближаються до повного безглуздя. Не бракує тут й инших недоречностей, що викликані простою неуважністю видавця, наприклад: Лингнѣвичъ (35) замісць Лыньгвеневичь (68); которой волости (28) зам. которыи волости (72); корола (39) зам. короля (77); Имстиславскую (41) зам. и Мстиславскоую (78); невмалашись (32) зам. не вмалящис (67); навезено (32) зам. навчено (67); перворѣчное... мимошедшію (32) зам. первореченое... мимо шедшю (67); старѣйшій намъ Ординскимъ (32) зам. стареишинамъ ѡрдинским (67). Иноді ці неточности нагадують опечатки, доволі, правда, постійні, які виявляють певну постійність, наприклад: ҂ѕц҃на (36) зам. ҂ѕц҃на (69), н҃в, н҃г, н҃д (36—39) зам. н҃в, н҃г, н҃д (69). Неохайністю відріжняються також часті пропуски заголовків (стор. 20, 64), а також тексту: тогож лѣта... меть побилъ

Москвичъ (33) зам. того же лѣта царь Михайло Меть побилъ Москвичь (67). Нарешті важлива недостача видання— в неповноті тексту: не хватає цілої частини літопису, в розмірі 67 листків, з 3 об. по 70 об. по Супрасльському списку, правда, не литовської, а загальноруської частини.

Таким чином, видання Русова научного значіння не могло мати. Де-яка лише заслуга його в користанні руською транскрипцією, себ-то в повороті до початкового вигляду тексту, але вже попсованого силою помилок через подвійний перехід—1) від руського тексту до латинської транскрипції й 2) навпаки.

Невеликого значіння також і невеликий вступ[1]) до виданого Русовим тексту. Він є крок назад в вивченні нашого літопису після праць Даниловича. Заяву автора вступу—„Литовскую лѣтопись помѣщаемъ мы слово въ слово безъ малѣйшихъ въ текстѣ поправокъ и прибавленій“ [2])—після сказаного нами вище вважаємо мало задовольняючою. Тільки несвідомим змішуванням переписувача та автора літопису пояснюється фраза видавця: „авторъ, писавшій въ нач. XVI ст.', представляетъ образецъ русскаго діалекта“...[3]); або—з Гедимина „Литвинъ Григорій Ивановичъ начинаетъ Литовскую свою лѣтопись“[4]). Слабенький, навіть для свого часу, історик Русов „для удобнѣйшаго уразумѣнія читателямъ“ виданого ним літопису дає раніш „Литовской исторіи сокращеніе“, в тому вигляді, як він знайшов її в руських та польських літописах. Це є казкове оповідання про те, як Литвою за Св. Володимира управляв якийсь Рохволод (sic! порівн. „Родословія литовських князів“, де йде мова про Рогволода), що прийшов на Русь з-за моря та перебував в Полоцьку; далі про те, що нащадки Ізяслава „всю Литву подѣлили на малые удѣлы,“ що у Вільні ще X ст. був архиєрей з грецької церкви, що Рингелд (?), приписуючи собі походження від Палемона, перший став звати себе великим князем Литви, і т. инш.

Через десять років після відкриття Супрасльського списку литовського літопису з'явилися перші відомости про другий список його— Биховця. 1830 р. в „Новорочнику Литовському“ *Н. Климашевського*[5]) видано невеликий уривок—Z kroniki Litewskiej wyciąg—o smerci Zygmunta Kiejstutowicza. Начало—W leto szestoie tysiaczy

---

1) Op. cit., стор. 19—25.
2) Ibid., стор. 19.
3) Ibid., стор. 19.
4) Ibid., стор. 25.
5) Noworocznik Litewski na rok 1831 wydany przez *H. Klimaszewskiego*. Wilno 1830, стор., 91—102.

dewiat sotnojie sorok osmoho... (= вид. Археогр. Ком., стор. 532); кінець—і kinulisia k nemu chotiaczy iego ubity y ubili (=Археогр. Ком., стор. 534), себ-то з 93 по 96 стор. сп. Биховця. Видання це неточне. При невеличкому обсягу уривка, помилок в ньому досить: 1) два слова зливаються в одне—neczynili, ońże, nenasytylsia, naostatok, Adowgierd зам. A Dowgierd; 2) є пропуски—teper odyn (стор. 100) зам. teper *piy* odyn (стор. 534); 3) невірні читання—kniaź *Wasilij* Żygimont (94) зам. kniaź *welikij* Zygimont (533), Vwutene зам. w Ytiane; 4) свавільні великі літери—Kniażety y Panety..., Welikomu Kniaziu..., Wojewodoju; 5) инші неточности—rozaiu (94) зам. rożaiu (533), pryrożenych bliskich (94) зам. bliskich i pryrożonych (533).

Видання Климашевського має невеликий вступ, з повідомленням про місто перебування рукопису в книгозбірні Олександра Биховця, про мову його—слав'янську (sic!), стиль його, похожий на державні грамоти часів Ольгерда. Обсяг змісту—від Палемона і до Михайла Глинського, за короля Олександра, з подробицями про Гедимина, Ольгерда, Витовта та Ягайла. Невідомий автор знав Волинський літопис та литовський, виданий Даниловичем, і, можливо, був джерелом для Хроніки Стрийковського.

Лише пізніше на 15 років після цього обнародовано увесь текст списку Биховця в виданню, латинською транскрипцією, *Ф. Нарбута*[1]). В коротенькій передмові польською мовою[2]), відрікаючися від критичних коментаріїв до виданого ним тексту, Нарбут обмежується коротким описом рукопису: „писано польськими літерами, почерком не пізніше початку XVII в. й не раніше другої половини XV в. (в кінці видання є facsimile з автографа, а саме 25-ї сторінки); „це наче є переклад з руської мови“ (пор. на стор. 160 сп. Биховця, а в виданню Нарбута стор. 78 — приписку письмом иншої руки: Kronika Litewska z Ruskiego języka na Polski przetłumaczona). Виправляючи цю неточність, видавець влучно зазначає, що це не переклад, а лише список слово в слово з руського тексту польськими літерами. Це список, по формату in Q, з попсованого оригіналу, бо не має ні початку, ні кінця, з дефектами також і в середині. Писано його на папері другої половини XVI або початку XVII в. Гадаючи про джерела літопису, Нарбут вважає такими: 1) більш давні хроніки, в яких говорилося про початок литовського народу, з виве-

---

1) Pomniki do dziejow litewskich. Wilno, 1846.

2) В ній видавець помилково покликається на Noworocznik Wileński чомусь то 1835 р., замісць 1831 р., де як раз надруковано потрібне Нарбуту перше повідомлення про літопис Биховця.

денням його від Палемона Римського, 2) Волинські звістки з Іпатської хроніки, 3) державні записи та 4) місцеві повідомлення.

Про характер видання Нарбута в відношенню його до оригіналу докладно судити трудно, з огляду на пропажу для науки рукопису Биховця. При неможливости порівняти його з оригіналом залишається перевірити його по виданню Археографічної комісії. Останнє має де-які одміни від Нарбутового видання, встановлені, очевидно, почасти через критику тексту, а почасти може по догадці. Керуючися цим порівнянням, видання Нарбута можна визнати, хоч, як бачимо, й умовно, досить точним. Воно має, очевидно, лише невеличкі ухиляння від гаданого оригіналу, а саме головним чином в неправильному поділі слів при передачі руського тексту в польско-латинській транскрипції. Ми налічили коло сотні подібних помилок, але переважно дрібних. Зазначимо для прикладу лише де-які: 1) сполучення двох—трьох слів в одно—на 1 стор. utom, tamsia, zowsim, prynem, napołnocz, uwerch, stoie pryczyny; на 2 стор. welmisia, upuszczu; 3 стор. nemili, nemaiuczy, struboiu; 5 стор. powysztij, wpołoń; 6 стор. snim і т. инш.; трьохскладові слова—awedże (22 ст.), snimże (48), nedlatoho (84), u wopekusia (87) й инш.; 2) рідче трапляється навпаки, коли неприродно розірвано одно слово надвоє: Połcza—ne (9), so samo—strełу (14), od — toli, od—toho (20), wo—skore (26), na tu—już (91), oto—szli (90), z—łosty (94), y—dosza (138), wysoko—umija (149) й инш.; 3) ще рідче инша плутанина в поділі слів: rowy—zry зам. row yzry (59; пор. Археогр. Ком. 511), Zrylskom (136) зам. z Rylskom (558), Narpeni (28) зам. na Rpeni; 4) помилкові написи великих літер: Krowoprolityja (51), more maloje (1) зам. Małoje (475), ruskuiu zemlu, а рядом і Ruskoy zemli (9).

Чи були які инші помилки у Нарбута, при відсутности оригіналу сказати трудно. Занотуємо далі, що ним видано також пропущені в виданню Археогр. Комісії оглави та замітки на маргінесах. В кінці книжки, на стор. 83—90, прикладено також покажчик імен тих осіб, що згадуються в літопису. Не маючи таким чином змоги дати вичерпуючу оцінку видання Нарбута з огляду на пропажу рукопису Биховця, як раз через це останнє слід визнати велику цінність видання ним єдиного списку найповнішої редакції західноруського літопису.

Занотуємо попутно й другу книжку Нарбута, більш ранні його Dzieje starożytne narodu Litewskiego (Wilno, 1838)[1]. Підготовуючи

[1]) Порівн. *Al. Semkowicz.* Krytyczny rozbiór dziejów polskich Jana Długosza do roku 1384. Kraków, 1887; див. рецензію И. А. Лінніченка в Ж. М. Н. Пр. 1887, XII, стор. 350—362.

книжку ще 1835 р., він багато, але зовсім некритично користався з матеріялу литовського літопису, збудувавши на ньому легендарний нарис історії стародавньої Литви, починаючи від Палемона і через вигадану генеалогію Литовських князів, чим збив з пантелику, як авторитетний історик, своїх читачів. Але в цій книжці цікаві для нас його Dodatki, а між ними особливо Wiadomość o kronice rękopisnej Litewskiej, cytowanej w tem piśme pod nazwaniem kroniki Bychowca (т. III, стор. 578—582). Тут маємо більше докладний, ніж в передмові до видання 1846 р., опис рукопису Биховця, що важно, розуміється, з огляду на пропажу оригіналу. В складі її автор розріжняє три окремих хроніки, вважаючи звістки їх однаково правдивими. Ріжниця між ними лише в ступіні яскравости викладу. Непевність цих некритичних гадок Нарбута, включно до думки його про складання цеї „народньої хроніки“ за часів Миндовга, є очевидною.

Одночасно з виданням Нарбута з'явилося повідомлення ще про один з текстів західноруського літопису, а саме в статті *О. Бодянського* „О поискахъ моихъ въ Познанской Публичной Библіотекѣ“ [1]). Повідомивши тут про Познанську бібліотеку, що належала тоді гр. Едварду Рачинському, автор докладніше говорить (стор. 7—11) про „Лѣтописец в. кн. Литовъского и Жомоитъского“, даючи при цьому такий неточний коментарій: „это чуть-ли не Быховца, открытый г. Ипполитомъ Климашевскимъ въ библ. Александра Быховца“. Поплутавши два ріжних списка, Бодянський підкреслює важливість мови знайденого ним рукопису. Тут же він видав де-які уривки, а саме: 1) початок списку, 2) де-кільки невеличких виразів, зв'язаних словами видавця з метою піднести зміст початку літопису, далі 3) одні лише заголовки князів і нарешті 4) уривок про битву Гедимина з руськими князями. Заява автора про тотожність знайденого ним списка з сп. Биховця була, звичайно, голословною. Коли б Бодянський порівняв уривок Биховця, виданий тим саме Климашевським, на якого сам же й покликається, з відповідним текстом сп. Рачинського, він би переконався, що як раз, навпаки, між ними в цій частині нічого спільного нема. Правда, в обох текстах під 6948 р. говориться про наглу смерть Сигизмунда Кейстутовича, але яка велика ріжниця: одна лише фраза про це в сп. Рач. [2]) перетворюється

---

[1]) Читано було це повідомлення ще 1842 р., 28 листопаду, а видано в „Чтеніяхъ въ Импер. Общ. Ист. и Древн. Росс.“, М., 1846, рік I, стор. 1—15.

[2]) Кнзѧ великого Жыкгимонта Кестутьевича ꙋ Троц*эх* зарѣзали ꙋ вербъную недѣлю перед ѡбѣдом ѡдин з дому кнзеи Чорторыск*их* але з волею всих пан*ов* и кнзеи Литовских (стор. 338); в сп. Б спершу мова йде про великі жорстокости Си-

в сп. Б в найдокладніше оповідання розміром на дві друковані сторінки. Таким чином, навіть не знаючи в цілому тексту Биховця, вже по виданню Климашевського можна було категорично знати про значну ріжницю між ними. Очевидно, Бодянський не робив порівняння текстів, яке лише й могло дати підставу певніше говорити про взаємовідношення їх. Не краще справа з виданням уривків сп. Рач. Правда, вони малозначні вже по невеличкому обсягу їх. Крім того, ще й надруковані неточно, наприклад: есть воплощенее (7), замісць естъ воплощене (295); шестого зам. шостого; за часу зам. а часу; Володимеру зам. Володымеру; вчынилъ зам. вчынитъ; пойдетъ зам. пойдеть; збила зам. ȣбила; взяли зам. ȣзѧли; побежитъ зам. побежыт; по немъ княжити зам. почнет кнѧжыти; на Рȣпени зам. на Ръпени. Останні два приклади псують навіть самий смисл, а решта несподівані для автора, який говорить про важливість мови рукопису, а сам же псує його.

Таким чином, цінність статті Бодянського полягає лише в першому по часу[1]) заявленню про існування нового тексту литовського літопису, себ-то вже третього списка його, представника, як побачимо, тої редакції, яка відріжняється як від сп. С, так і від сп. Б.

Незалежно від статті Бодянського, і навіть не відаючи про неї, нове повідомлення про цей же список Рачинського дає в своїй доповіді від березня 1848 р. Археографічній Комісії *Мацеєвський*, яко член кореспондент її[2]). Не знаючи про виданий Даниловичем Супр. сп., він по непорозумінню гадав, буцім то вперше ним знайдено цей „важный манускриптъ“ книгозбірні Рачинського, називаючи його третім списком литовської хроніки, після сп. Биховця і хроніки в Радзивилівськім Архіві. Останню, однакову з сп. Рач., як це можна було бачити навіть по уривку, виданому в збірнику Муханова, Мацеєвський даремне пробував відріжняти від сп. Рач., про який він писав: „не знаю, откуда покойный гр. Рачинскій пріобрѣлъ и потомъ уступилъ городской познанской библіотекѣ“.

гизмунда, подібні Тройденовим, що довго терпіла шляхта; але він задумав навіть зовсім знищити її, посадивши багатьох під сторожу, инших забивши на сеймі. Три пани склали умову проти нього та в'їхали з 300 возів сіна, з козаками на них під сіном, в замок Троки, де й вбили Сигизмунда (стор. 532—534).

[1]) Правда, ще 1836 р. в Москві надруковано Збірник Муханова (2-е видання його в СПБ. 1866; див. № 87, стор. 140—141), де видано, й дуже неточно, невеличку виписку з Литовської історії, писаної „на литовско-русскомъ нарѣчіи“ (по рукопису, що переховується в Радзивилівськім Архіві), але без потрібної назви списка. Ця виписка—епізод про королеву Варвару (стор. 353—354 видання Археогр. Ком.).

[2]) Видано цю доповідь 1848 р. значно пізніше, в Протоколах засідань Археогр. Ком. 1841—1849 р.р., вип. II, СПБ. 1886, стор. 384—385.

Перебільшив автор і значіння сп. Рач., кажучи, що ця хроніка „могла бы занять первое мѣсто въ собраніи Литовскихъ лѣтописцевъ...; чѣмъ теперь есть Несторъ для Руси, тѣмъ она могла бы быть для Литвы“ [1]).

Скоро, однако, надруковано було ще одного, четвертого списка західноруського літопису, виданого *А. Н. Поповим,* під заголовком: „Лѣтопись великихъ князей Литовскихъ [2])“. В невеликім вступі, який попереджує видання тексту, автор вказав на звістки про литовські літописи у Стрийковського, сумніви Шлецера й видання Даниловича, докладно описує новий текст, який належить гр. А. С. Уварову і перейшов до нього від І. П. Сахарова. „Совершенно сходный съ Супрасльскимъ спискомъ“, він в багатьох місцях доповнює цей останній, а в це-яких випадках сам доповнюється ним. Датувавши рукопис XV-м віком, час складання літопису автор відніс до часів між 1385—1450 р.р. Порівнюючи свій текст зі сп. Б, Попов вважає перший джерелом другого, визнаваючи і сп. У не первісним. При виданню його проводилось порівняння зі сп. С, з вказівкою „разнорѣчій“ в примітках під рядками тексту. Видавець заявляє, що „рукопись печатается буква въ букву“, лише роскриваючи иноді титла і навіть з охороною правопису рукопису, цікавого і як „памятникъ историческій и вмѣстѣ съ тѣмъ какъ образецъ языка Литовско-русскаго XIV в.“. Одначе, ця заява не зовсім справджується порівнянням видаваємого тексту з рукописом. В ньому ціла низка таких помилок: 1) Багато пропусків—а) окремих літер—В и т е б с к ъ замісць В и т е б ъ с к ь; к ъ д о т ц е зам. к д о т ь ц е (27); р а з д ѣ л и л и зам. р о з ь д е л и л и; н е л ю б о т ь зам. н е л ю б о с т ь (28); п о м о ж е зам. п о м о ж е т (36); б ы зам. б ы с (38) о с л у ш а т и зам. ѡ с л о у ш а т и с (49): к н я ж и зам. к н ѧ ж и в (50) (очевидно Попов не дочитував літер, що були по над рядками); б) цілих складів—В и т о в т о у зам. В и т о в т о в о у (29); т в о р и л и зам. с о т в о р и л и (35); т о т ы и зам. т о г д а т ы и (44); в) окремих слів—Т а к т а м ы ш ь [с ним] с в о и м ь д в о р о м ъ (42); б р а т ъ и х ъ [д] к н я з ь (44); к о Ц а р ю г р а д у [на митрополію] (56); с ы н ъ е г о [Мамоутѧкъ] (57); г) цілих виразів і навіть фраз — Б р ѧ н с к и х ъ [или Смоленскихъ] (43); б р а т ь и [єго оу Подольской земли] не с т а л о (45), д а л ь и м ъ [иного цр҃ѧ именемъ] м а л о г о С а л-

---

[1]) Опис рукописів зі сп. Познанським див. у Брюкнера, Archiv f. Slav. Phil., t. IX.

[2]) В Наукових Записках другого відділу Імпер. Академії Наук, кн. I, СПБ. 1854 р. від. III, стор. 21—58.

дана (49), Святославичь [не во мнозѣ ѡн же чтивъ] и дарив (41) та инш. Ці й подібні помилки ведуть иноді до повного псування тексту і навіть безглуздя, коли 2) зам. ѡблесть читається лесть (41), зам. оумȣровали—оумедровали (44), зам. и спроста рекȣ—и что ста реку (49) та инш. Цілу низку звісток (6955, 6995, 6928, 6929, 6940, 6943, 6919 р.р.) уміщено чомусь не в тексті, а в примітках. Нарешті найбільший дефект видання А. Попова—в ньому дається лише одна, по сп. У перша частина, відповідна в сп. С. другій, себ-то чисто-литовський літопис, а друга частина, загально-руська, осталась ненадрукованою до 1894 р., коли її було видано архим. Леонидом, про що нижче.

Таким чином, видання Попова і неповне і неточне. Цінність його все ж таки велика, тому що він ввів в науку дуже важний текст, що дало новий рух до дальшого вивчення західноруського літопису [1]).

Всіма трьома, виданими Даниловичем, Нарбутом і Поповим, списками західноруського літопису скористався для свойого загального начерку про „Бѣлорусскія лѣтописи“ *М. І. Костомаровъ* [2]). Білоруський літопис він правдиво вважає „сводом“, складеним із декількох уривків. Вказавши на видання двох списків короткої редакції (С і У), одного — найповнішої (Б), а також на статтю Бодянського про четвертий список повної редакції (Рач), він визначає обсяг першої (1340—1440 рр., від смерти Гедимина до смерти Сигизмунда Кейстутовича), яка увійшла до складу повнішої редакції Б. Продовження першої (по 1446 р.)—уривок загубленого смоленського літопису, з його прихильністю до Москви, а не до Литви. Повніша редакція починається з „баснословной исторіи о пришествіи Палемона“ і оповідає про долю поганської Литви. Починаючи з смерти Гедимина, вона погоджується з короткою, де-що прикладаючи та де-що викидаючи, а після смерти Сигизмунда Кейстутовича росходиться з нею і самостійно йде через увесь XV в., кінчаючись 1507 р. Автор короткої редакції писав в першій половині XV в., бо заявляє, що був молодим в часи смерти Скиргайла. Третю редакцію Костомаров бачить в сп. С, плутаючи поняття списка й редакції. І в цьому сп. С є місця, які уявляють з себе уривки загинувшого смоленського літопису, себ-то увесь сп. С, складений з двох частин: Біло-

---

1) Як текст, ним виданий, так і вступ до нього були перекладені на німецьку мову F. Neuman-омъ (див. XVII т. П. С. Р. Л., II стор.) в Altpreussishe Monatsschrift, т. XIV, 1887 р., стор. 419—458.

2) Лекції по російській історії *М. І. Костомарова*. Видав П. Гайдебуров ч. I. „Источники русской исторіи“. СПБ. 1861 г. (1862), стор. 53—59.

руського літопису і Смоленського, з ріжною мовою, старішою в останньому. „Сказаніе о Витольдѣ"—випадкове оповідання, похвальне слово йому. Костомаров приймає всі висновки Даниловича, відкрившого, по його розумінню, всі джерела, якими користувався Стрийковський, і таким чином знявшого з нього незаслужене обвинувачення з боку Карамзина і де-яких його наслідників за ніби то умисне псування історії і вигадки фактів.

Ітак, Костомарову належить заслуга в тому, що він 1) чуттям вгадав присутність в відомих йому списках західноруського літопису зводів, об'єднавших де-кільки літописів, в тому числі загублений Смоленський; 2) намітив три редакції—коротку, повну і найповнішу, хоча і поплутав їх поділення. Останнє цілком зрозуміле, коли пригадати, що видання Попова було неповним і не дало тої загальноруської частини, яка була в сп. С і яка показалась Костомарову особливою редакцією.

В 1880-х роках з'являється ціла низка польських розвідок про західноруський літопис. Серед них першою по часу була праця львівського вченого *І. Шараневича*[1]). Тут вперше широко ставиться питання про наші літописи. Автор намічає три періоди в південноруській історіографії, до якої він відносить і литовські літописи XV—XVI в.в., доби переважно русько-литовської історіографії. Перший період —це Нестор, хроніка Київська і Волинська, кінчаючи звістками 1292 р. (X —XIII в.в.); другий—литовський, з половини XIV в. і до половини XVII в.; третій—½ XVII—½ XVIII в.в. Очевидна тут перерва між кінцем XIII в. (Волинський літопис кінчається 1292 р.) і 1446 р., коли кінчається литовський літопис, не заповнюється ні одною руською хронікою. Цей пропуск почасти і заповнюють собою литовські літописи, як зводи 4—5 більш-менш місцевих хронік. Перелічивши п'ять з цих відомих йому літописів (Супрасльський, виданий Даниловичем, Супрасльський, виданий кн. Оболенським, сп. Биховця, виданий Нарбутом, і ще два рукописи; див. нижче), а також і видання де-яких з них, користуючись між иншим двома рукописами (а саме—1) „лѣтопись Волыня и Украйны", к. XVII в., і 2) „Лѣтописецъ вел. княжества Литовскаго и Жомоитскаго" [2])), Шараневич вперше вимагає широко вживати історично-порівнюючий метод для вивчення тексту при аналізу литовського літопису. Необхідно по-

[1]) O latopisach i kronikach ruskich XV i XVI wieku, a zwłaszcza o latopisie „wielikoho kniaźtwa litowskoho i żomoitskoho (Rękopism w Poznaniu w biblijotece publicznej Raczyńskich...) Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętnosci. Tom XV. W Krakowie. 1882, 351—413.

[2]) Це Познанський рукопис або инакше список Рачинського, XVI в.

рівняти останні з північноруськими (автор даремне забув про старовинні південноруські) літописами та польськими хроніками, з яких взято цілу низку відомостів про Литву південноруськими хроністами. Повне з'ясування хроніки Стрийковського можливе лише після вивчення взаємовідношення литовських літописів та хронік. Вказавши обсяг відомих йому літописів Литви, Шараневич джерелом їх вважає Смоленську хроніку місцевого характеру, нікчемний лишок колись то багатої хронікографії в Смоленську. Схожість ріжних літописів до 1446 р. свідчить про загальне першоджерело їх. Усі вони є вже зводи, але як місцеві хроніки, або близькі до них, хоча й мають на увазі говорити про цілу державу литовську, займаючи таким чином середину між державними та фамільними пам'ятками. Лише „Лѣтописецъ вел. княжества Литовскаго и Жомоитскаго", з 1550 р. й до кінця, уявляє з себе пам'ятку великокнязівського двору Литовського.

Аналізуючи докладніше од попередників склад литовських літописів, Шараневич гадає, що, крім Смоленського літопису та літописця великих князів Литовських, в обсяг їх ще увійшли цілими відділами такі місцеві літописи: 1) Волинська хроніка Іпатського рукопису[1]), 2) Київський літопис в рукописному збірнику літописів Волині та України, 3) Київський літопис Супрасльського рукопису і 4) Хроніка Поділля[2]). Відносно авторів литовських літописів львівський вчений думає, що ці зводи писано ріжними особами, що жили не одного часу та могли писати в ріжних місцях. Читаючи ці літописи, відчуваємо в ролі складача їх то манаха, то свіцьких людей XV та XVI вв., про що догадуємося на підставі сучасних записів їх від XV і XVI в.в.

Особливо виділяється яскравістю сучасних фарб свого оповідання автор тієї частини літопису в. кн. Литовського, де йде мова про князівство та смерть Сигизмунда I. Подробиці опису бійки під Клецьком 1506 р., де точно зазначено день, ранок, південь та вечір відповідних подій, руху військ і т. инш., свідчать, що автор був самовидцем бійки. Инші докладности доводять, що він був в своїх почуттях на боці кн. Михайла Глинського. Це все знаходимо в т. зв. „Хроніці литовській". Зовсім инше в т. зв. „Літопису в. князівства Литовського": автор тут инший, і він описує точно, яко самовидець, подробиці смерти Сигизмунда I, день і час її, а також час приходу звістки про неї з Кракова до Вільни, саме до Сигизмунда Августа, та инш. Ясно, що цей автор з кола панів, шляхти чи рицарства

---

[1]) З цієї хроніки узято повідомлення про Миндовга, про напад татар на Луцьк, Володимир, Рівно й Корець наприкінці XV в.

[2]) З Подільської хроніки запозичено історію про Поділля, а саме—про завоювання її Ольгердом, прихід Корьятовичів на Поділля й инш.

польсько-литовського. Він—противник кн. Михайла Глинського та прихильник королів Олександра I й Сигизмунда I: тричі він підкреслює незадоволення литовських панів тактикою й поводженням Глинського (див. під 1505, 1508 та 1514 р.р.). Крім загальних джерел, він користувався й спеціяльними. До них належали: 1) польські хроніки, які він тричі називає в свойому тексті (див. під 1512, 1514 і 1525 р.р.), 2) метрика смерти чи надгробовий напис, 3) якісь громадські та урядові акти[1]), 4) придворні хроніки чи записи[2]). На підставі цих джерел автор написав історію правління Сигизмунда I. Попередню історію Литви до 1446 р. він скомбінував, як компіляцію, на підставі якоїсь старої литовської хроніки, що охоплювала найстарший час. Далі він звязав цю найстаршу історію Литви з хронікою м. Смоленська. Нарешті цей автор круто повернув свою увагу до Казимира та його синів, з яких молодший Сигизмунд став для літописця зразком монархів Європи.

Зхарактеризувавши так литовські літописи, Шараневич перевіряє хронологію їх і находить її досить точною, виправляючи лише де-які дрібниці.

На жаль, Шараневич не поглиблює питання докладним досліДженням тексту, аналізом окремих частин літописів. Він обмежується лише загальним начерком. Одначе, в межах піднятих ним питань він висловлює правдиві й для наших часів думки, але лише як гадки, без відповідних доказів. Праця його цінна для свого часу вже незвичайним притягненням аж п'яти літописів. Для сучасних нам вимог нарис його перестарівся вже через збільшення втроє самих джерел західноруських літописів. Щож до найближчих до нього дослідників, їм залишалося, виходячи з намічених ним тез, поглиблювати їх. Треба було також і перевіряти ці тези та доповнювати, притягаючи невикористаний Шараневичем матеріял, як сп. Уварова, виданий ще раніше Поповим, а також й инші, нововідкриті для науки, пам'ятки літописання Литви.

Одначе, зазначене завдання залишилось невиконаним в повному розмірі ні польською, ні російською наукою, хоча з часу видання праці Шараневича пройшло більше 35 років. Правда, за ці часи згадування вчених істориків та статті їх про литовські літописи не тільки не зменшуються, а навіть збільшуються. Але в значній кіль-

---

[1]) Він добре знає, де, коли й кому дано більшу владу в князівстві, коли помер славетний литвин; він точно сповіщає про дні коронацій литовських князів та польських королів, роки правління їх, навіть місяці, тижні, дні й инш.

[2]) Точно зазначається, де й коли родилося те чи инше з дітей короля, а також про дні заручин, смерти та похоронів королів й т. инш.

кости своїй ці згадування були досить випадковими, в кращому разі частковими. Вони не охоплювали усього матеріялу й питань про наші літописи в цілому.

Серед цих праць приємно виділяються лише розвідки проф. *В. Б. Антоновича*[1]) та проф. М. Дашкевича[2]), а в польській науці— С. Смольки[3]). Перших два, не займаючися спеціяльно західнорус ькими літописами, все таки дали досить точну характеристику де-яких з них. Так, Антонович особливо пильно звернув свою увагу на сп. Биховця. Він вважає цю хроніку „темной, исполненной анахронизмовъ и искусственныхъ сближеній, неудачныхъ компиляторскихъ пріемовъ изложенія". Значіння її, одначе, в тому, що автор-компілятор „собралъ множество легендъ, сложившихся въ качествѣ мѣстныхъ и родовыхъ преданій многихъ областей и фамилій литовскихъ, но, вмѣсто того, чтобы передать матеріалъ въ томъ видѣ, въ какомъ онъ его собралъ, онъ подвергнулъ его насильственной искусственной группировкѣ". Він переніс на найдавнішу добу історії Литви сучасні йому думки про широкі межі литовської території. Все ж таки, не вважаючи на всю невдатність своєї спроби, що викликала хронологічні суперечки та непорозуміння, сп. Биховця дає корисний матеріял, на думку Антоновича. „Матеріалъ, которымъ онъ пользовался, составляетъ единственный дошедшій до насъ отголосокъ преданій объ исторіи Литвы за время, предшествовавшее возникновенію Литовскаго государства". Цей вихідний принцип в поглядах Антоновича на звістки сп. Биховця дає йому грунт для використання цього історичного матеріялу. Вживаючи його для накреслення найстарішої історії Литви, автор йде шляхом величезної методологічної обережности, аби не приняти літературно-поетичний матеріял за документальні факти. Висновки його такі: 1) „преданія, дошедшія до составителя лѣтописи Быховца, были заимствованы имъ или изъ существовавшихъ еще въ половинѣ XVI столѣтія, хотя значительно искаженныхъ вымыслами и неясныхъ мѣстныхъ топографическихъ преданій, или изъ фамильныхъ преданій знатныхъ литовскихъ родовъ. 2) Фамильныя преданія, записанныя составителемъ лѣтописи изъ родовыхъ воспоминаній литовскихъ сановниковъ XVI вѣка, можетъ быть изъ ихъ

---

[1]) „Очеркъ исторіи великаго княжества Литовскаго до смерти В. К. Ольгерда",— спершу в Київ. „Унив. Извѣстіяхъ" за 1878 р., потім в І-му томі „Монографій по исторіи Западной и Юго-Западной Россіи", К. 1885, стор. 1—132.

[2]) „Замѣтки по исторіи Литовско-Русскаго государства".—спершу в Київ. „Унив. Извѣстіяхъ" за 1882 р., потім окремо, К. 1885.

[3]) *S. Smolka*, Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego. Rozbiór krytyczny. Krakow, 1889, або Pamiętnik Akademiï Umiejętności w Krakowie. Wydziały: filologiczny i historyczno-filozoficzny. Tom VIII, 1890, 1—55.

фамильныхъ записокъ и документовъ, свидѣтельствуютъ, что каждый знатный коренной Литовскій родъ сохранялъ еще въ XVI столѣтіи воспоминаніе о томъ, что его предки были нѣкогда самостоятельными владѣтелями извѣстнаго участка литовской территоріи. 3) Не смотря на попытку составителя расположить всѣхъ этихъ мѣстныхъ князей древней Литвы въ послѣдовательномъ порядкѣ и въ генеалогической связи другъ съ другомъ, мы, изъ его же разсказа, видимъ, что они были современниками“ [1]).

Згідно з цим твердженням в критичній оцінці своїй сп. Биховця, Антонович притягає його, як і сп. Супр., до числа инших джерел своїх, поруч з літописами Іпатським, Лаврина й инш. Таким чином, для нашого критика найстаріша історія Литви до XIV в. в сп. Биховця мала ще де-яке історичне значіння. Але вже й йому цей літопис здавався не збіркою фактів, а лише відгуком легенд, що виникли з місцевих чи фамільних предань та переплутані фразами оповідання літописця.

Услід за Антоновичем, того ж напрямку в критичній оцінці наших літописів держиться й проф. *М. Дашкевич*. Але він йде ще далі й рішуче відкидає думку про історично-документальне значіння стародавньої історії Литви в цих літописах. Він дивиться на цю „історію“, як на цілком літературно-поетичний матеріял. „Преданія объ основаніи различныхъ городовъ, изложенныя литовской лѣтописью, по большей части позднѣйшіе книжные вымыслы, происхожденіе которыхъ весьма ясно: это—эпонимныя легенды“.

Таким чином, обережність Антоновича відносно значіння „фамильныхъ преданій“ переходить у Дашкевича в скептичність. Він вважає їх за пізніші генеалогічні вигадки, звичайні для XV—XVI в.в. Лише окремі йменнья, можливо, перейшли з народніх предань. Висновок з цього був ясний: перекази про старшу добу литовської історії в наших літописах походженням своїм не належать *до часів перед заснуванням* литовської держави. З'окрема звістки про перші литовські завоювання на Русі, що так високо оцінювалися попередніми історикамы, але були значно обмежені Антоновичем, для Дашкевича „совершенно недостовѣрны“. Він приймає лише, як факт, звістку про заволодіння Полоцьком, Новгородом та Гродно. Перекази літопису про наступників Мингайла для нього є вигадка, про завоювання литовцями руських земель в половині XIII в.— „мутный источникъ“ і т. инш. Він має сумніви навіть що до „фамильныхъ преданій“ (думка Антоновича), добачаючи тут скоріше

[1]) „Очеркъ“..., стор. 14—15.

книжні вигадки, уривки легендових генеалогій. Словом, найдавніша по заміру літописця частина його твору, по сп. Биховця, не історичний документ, а лише літературно-поетична пам'ятка на історичну тему. Такий висновок напрошується сам собою в освітленню питання Дашкевичем, хоча його чомусь яскраво й не висловлено автором. Згідно з цими твердженнями останній, багато користаючися, наприклад, Іпатієвським літописом, як джерелом старших литовських звісток, до часів Гедимина зовсім не спірається на литовські літописи. Правда, і в дальших викладах литовської історії він особливо обережно, з недовірям звертається до їх звісток, взагалі очевидно вважаючи їх непевними.

Услід за де-якими вказівками Дашкевича на уривки західноруських та південноруських літописів в рукописному відділі інститута Осолинських у Львові, проф. Антонович удруге звернувся до цього питання, а саме з боку нових матеріялів. Наслідком було нове цінне видання в 1888 р.[1]) низки українських літописів. В докладному вступі Антонович звертає увагу на витяг з місцевого Смоленського літопису (1162—1492 р.р.). В ньому дві частини: докладне оповідання про події в Смоленську та короткі звістки литовські, київські й московські. Літопис цей є складова частина „Лѣтописца Волыни и Оукраины", писаного західноруським почерком XVII в. (рукопис Осолинських, № 2168, на жаль, не виданий цілком Антоновичем). В українському літопису А. М. Лазаревського Антонович теж зазначає уривок Смоленського літопису. В тому ж вступі автор покликається на инший уривок з короткими звістками про події в Литві від 1394 й до 1572 р.р., нарешті—на короткий місцевий Київсько-Волинський літопис (1393—1611 р.р.). За вступом їде „Збірник літописів". Тут видано Вітебський літопис, по рукоп. XVIII в. (б. Имп. Публ. Б-ки, IV, Q, № 105), складений Михайлом Панцерником; в ньому є, між иншим, звістки, витягнуті з західноруських літописів, наприклад, під 1323 р. легенда про заснування м. Вільни Гедимином, з образом вовка, що завиває уві сні, й инш. Видано в „Збірнику" і Київський літопис (1241—1621 р.р.), де немало литовських звісток, почасти спільних з сп. Тихонравова (див. нижче, 2-й розділ)[2]). Видання Антоновича має значіння, як *виявлення матеріялу* для думки про існування окремого Смоленського літопису, а також як виявлення пам'яток для ілюстрації не наміче-

[1]) „Сборникъ лѣтописей, относящихся къ исторіи Южной и Западной Руси", К. 1888; изданіе Комиссіи для разбора древнихъ актовъ...

[2]) В Рум. Музеї, з зібрання проф. Тихонравова, № 408, 1636 р.

ного ще ніким питання про вплив західноруських літописів на українське київське літописання XVII в., взагалі про долю литовських літописів по-за межами впливу їх на польську хронографію. Але, на жаль, хоч ці питання напрошувалися на підставі матеріялів „Збірника“, одначе не були не тільки вирішені, а навіть поставлені.

Правда, про смоленське літописання підняв голос другий після Шараневича, галицький дослідник західноруських літописів, краковський професор *С. Смолька*[1]). Це перша праця, що торкається наших пам'яток на підставі філологічного методу. Крім того, точніше— саме через це автор виявляє особливу увагу до тексту літописів. Тому то праця Смольки заслуговує на особливий аналіз.

В першому (стор. 1—4) з восьми розділів розвідки сповіщається про два видання наших літописів—Даниловича (сп. Супр.) й Попова (сп. Увар.), і про ріжниці між ними. Аналізуючи склад їх, автор визнає „Избрание лѣтописания ізложено въкратцe“ Володимирським літописом, бо з початку, в середині та в кінці його згадується м. Володимир на Клязьмі. Припускаючи разом з Смолькою, що першоджерелом звісток в цій частині літопису, дійсно, міг бути Володимирський літопис, вважаємо одначе недостатньою настільки загальну вказівку; протограф Супр. та Увар. списків литовського літопису скоріше можливо возводити не прямо до Володимирського літопису, а спершу до загальноруського зводу 1423 р.

В другому розділі (стор. 5—16), підкресливши ріжницю двох частин нашого літопису, одної власне літописної, з описом пізніших подій, та другої хронікарської, з описом старіших подій, дослідник аналізує першу з них. Переконуюче доводить він присутність в її складі місцевого Смоленського літопису (1432—1446 р.р.), а також хроніки про Витовта і Сигизмунда, що разом з т. зв. у нього Володимирським літописом утворюють три окремих пам'ятки. Далі він помилково гадає, що „Похвала Витовту“ не має характера окремого панегірика, а є лише вступом до історичного оповідання, яке має піддержати брата Витовтового на великокнязівському столі. Помилка польського вченого є очевидною після надрукування акад. Соболевським окремої пам'ятки[2]), що була джерелом „Похвали“, краще сказати— була першою редакцією її.[3]) Потім він пояснює ріжницю розміщення

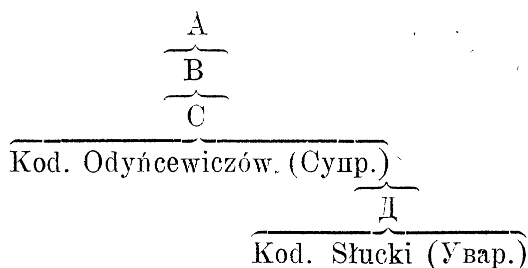
---

[1]) Najdawniejsze pomniki dziejopisarstwa rusko-litewskiego. Rozbiór krytyczny. Krakow, 1889, або Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Wydziały: filologiczny i historyczno-filozoficzny. T. VIII. Kraków. 1890, st. 1—55.

[2]) В збірнику слів Ісаака Сирина 1428 р. (рукоп. б. Импер. Публ. Б-ки. F. I. 476); видано в „Чтеніяхъ въ Общ. Нестора-Лѣтописца“, IX кн.: „Запись начала XV вѣка“.

[3]) Див. *М. С. Грушевський*, Похвала в. кн. Витовту, кілька уваг про склад найдавнійшої русько-литовської літописи, Зап Наук. Тов. ім. Шевченка, т. VIII, 1895 р., у Львові, стор. 1—16.

„Похвали Витовту“ в списках Супр. та Увар. Для цього, з метою вияснити цю й инші ріжниці, а також походження в „Похвалі“ *інтерполяцій* про море, Смолька влучно утворює генеалогічну табличку восходження обох списків до їх загального протографа. Табличка ця має вигляд такої схеми:

В сп. Супр. автор. добачає, і цілком справедливо, більш певний одгук протографа, ніж у сп. Увар[1]).

В третьому розділі (стор. 16—20) йде мова про Смоленський літопис 1432—1446 р.р. та про хроніку м. Смоленська, писану скоро після 1436 р. Ця остання починається „Похвалою“, яко вступом, та виявляє історію боротьби Свидригайла й Сигизмунда. Між літописом і хронікою Смоленськими автор не визнає генетичного спорідненння, що нам вважається безпідставним, бо навпаки, багато звісток першого повторюється в другій, иноді навіть в таких же само виразах. Правдоподібніщою здається нам гіпотеза дослідника про ведення західноруського літопису в м. Смоленську, а саме при участи мітр. Герасима. На жаль, Смолька торкнувся цього питання лише побіжно, в загальних рисах, обмежившися теоретичними міркуваннями[2]). Лише пізніше, з виданням запису в збірнику слів Ісаака Сирина, що сповіщав про літературну працю, яку в Царгороді, по замовленню еп. Герасима, вів писар Тимофій (потім нібн то він теж писав книжки в Смоленську для Герасима, уже еп. Смоленського), наші знання про це стали більш фактичними. Цей же запис дозволяє своєю датою (1420 та 1428 р.р.) вважати початок праці над літописом раніш, ніж гадав Смолька, й не при соборі Смоленському, як йому здавалося, а в манастирі св. Спаса, про який докладні подробиці сповіщає Смоленський літопис 1432—1446 р.р.

В четвертому розділі (стор. 20—26) гадки автора відносно Смоленського літопису 1395—1418 р.р. здаються нам не доведе-

[1]) Заперечення І. Тихомирова Смольці тут не справджується; див. Ж. М. Н. Просв., 1891 р., кн. II, стор. 402.

[2]) Цим, очевидно, й викликано було неправдоподібні заперечення І. Тихомирова проти Смоленського літописання при мітр. Герасимові; ibid., стор. 403—404.

ними не лише тому, що звістки цих років не стільки близькі до Воскресенського літопису, до якого наближає їх Смолька, скільки до Никоновського зводу (пор. XVII т. „П. С. Р. Л.“, стор. 45—58). Звістки ці дослідник не аналізував докладно. Такий аналіз виявив би цілу низку оригінальних звісток, не виключно литовських, а й звязаних з особою мітр. Фотія та його подорожами в Литву й діяльністю у Москві, а. також відносинами до в. кн. Московського. Це дає нам право на визнання участи мітр. Фотія чи співробітників його в складанні того зводу, яким скористався компілятор західноруського літопису. Словом, в загальноруській частині литовського літопису, на яку Смолька, як і инші дослідники його, не звернули потрібної уваги, заховується немало дуже цінних вказівок на походження західноруського літописання та на відношення останнього до літописання загальноруського взагалі.

„Сказаніе о Подоліи“ Смолька справедливо вважає окремим твором, хоча й не дає докладного аналізу його. Датує він його 1432 роком на тій підставі, що кінчається воно звісткою про смерть Витовта († 1430 р.) й нічого не говорить про кріваві події при заволодінню Поділлям в осени 1432 р. Очевидно, утворено його скоро після смерти Витовта. Складене воно по свіжій па'мяти добре свідомим автором, хоч тайних документів, можливо, він і не знав.

В п'ятому розділі (стор. 27—34), починаючи аналіз хронікарської частини нашої пам'ятки, а саме „Лѣтописи великихъ князей Литовскихъ“, Смолька вважає звістку про шлюб московського князя Василія Димитровича з дочкою Витовта Софією вставкою. Ця остання, на думку автора, також має невелику вставку про подоріж княжни Софії з Гданська через Псков та Новгород в Москву. Пізнішою вставкою визнає він також і звістку про отруту Скиргайла у Київі, з покликанням тут на особу автора, тоді ще „молодого“ (1397 р., коли помер Скиргайло, а не 1392 чи 1394 р.р., як думали раніше). Правда, переконуючих доводів на користь цих своїх тверджень автор не дає, в чому є дефект п'ятого розділу.

В шостому розділі (стор. 34 — 43) вчений досліджує історію боротьби між Ягайлом та Кейстутом. Її він влучно вважає окремою частиною „Лѣтописи в. кн. Литовскихъ“, доводячи свою думку порівнянням тексту з „Origo regis Jagyeło et Wytholdi ducum Lithuaniae“. Услід за А. Прохаскою[1]), який знайшов та проаналізував цей латинський переклад з руського тексту загубленого литовського літо-

---

[1]) Przekład ruskiego latopisca ks. litewskich na język łacinski. Kwartalnik historyczny. Rocznik II, we Lwowie, 1888, II, Materyały, стор. 196—205.

пису, Смолька визначає його, як механічну копію. Але текст його повніший, ніж списки Супр. та Увар. На думку нашого автора, він був джерелом для Длугоша. Всупереч Прохасці, Смолька вважає Origo не уривком, яким ледве чи задовольнився б Длугош, а суцільним окремим переказом („сказаніемъ"). Останній був незалежним від літопису, в склад якого увійшов пізніше. По змісту він уявляє з себе історію боротьби між литовськими князями 1381—1382 р.р., кінчаючи побігом Витовта з полону Ягайлового. Історію цю поповнено вступом, який з нею звязаний звісткою про початок взаємовідносин між Ягайлом та Кейстутом. Характерна особливість даної частини літопису—точність звісток про Витовта, иноді таємних, відомих лише йому та Кейстуту, в їх умові проти Ягайла. Присутність таких звісток свідчить про утворення їх в колах, близьких до Витовта. Прихильники Ягайла, що не перебірали засобів боротьби з Витовтом, прикрасили би оповідання про полон останнього. В звістці про смерть Кейстута вони говорили б, згідно з офіціяльним повідомленням, про самовбивство його у в'язниці, а не про задавлення „коморниками" Ягайла. В головному ці тези Смольки можуть бути приняті і в наші часи.

В сьомому розділі (стор. 43—49) польський вчений притягає до розвідки меморіял Витовта, складений, на його думку, під проказом князя коло 1390 р., коли він вдруге перебував у німців. Тут є звістки 1382—1390 р.р., близькі до Origo, але коротші, хоча є також і инші повідомлення. Очевидно, обидві пам'ятки виходять з одного джерела, яким і міг бути сам Витовт. Мета утворення обох: по-перше—виправдити Витовта, його поводження в боротьбі з Ягайлом, коли перший, замісць нападати з Кейстутом на Вільну, одійшов в Дрогичин, по-друге—довести права Витовта на великокнязівський престол. Складено ці пам'ятки не раніше 1393 р., бо тут читаємо: „Олгирдъ, королевъ отецъ, а великого князя отец Кейстутій". Висловлені в цьому розділі думки є правдоподібні, лише не доведені докладним аналізом відповідного текстуального матеріялу.

В восьмому й останньому розділі (стор. 49—55) аналізується друга частина „Лѣтописи в. кн. Литовскихъ", де оповідається про литовські події до 1396 р. Автор літопису мало свідомий в сучасних подіях: він навіть не знає, хто був батьком Ядвиги, і називає її дочкою Казимира Великого. Багато тут і смоленських звісток; їх викладено прихильником загально-литовських інтересів. Автор був людиною, яка мала особливі симпатії до Витовта та вороже ставилася до оборонця м. Смоленська кн. Святослава. Стоячи взагалі на боці Гедиминовичів і проти руських князів, в боротьбі перших між

собою він співчуває лінії Кейстутовій. І все ж таки ця частина літопису відріжняється від попередньої: там докладні відомости, що виходять від Витовта, а тут лише симпатія до нього, але без точних звісток. Вказівок на автора в тексті нема, але перевага смоленських звісток показує на Смоленськ, яко місто утворення даної частини літопису. Її наближують до Смоленської хроніки 1432—1436 р.р., місцевий смоленський характер її, а також і лойяльність поглядів на Литву та її династію, нарешті симпатія автора до роду Кейстута. Відміни ж в стилі пояснюються недостачою відомостів у автора цієї частини при занадто великій кількости їх в хроніці 1432—1436 р.р. Мета утворення першої—заповнити прогалину в сутолитовських звістках від кінця XIV в. в тому літопису, що задумано було у Смоленську за часів м. Герасима. Матеріялами для неї були: 1) Володимирський літопис (на нашу ж думку — загальноруський звід), доведений до 1427 р. включно й покладений, як підвалина компіляції; далі серед литовських джерел—2) офіційна пам'ятка про боротьбу Витовта з Ягайлом, яку роздобуто при княжому дворі м. Герасимом; 3) Смоленський літопис 1395—1418 р.р.; 4) Смоленський літопис 1432—1446 р.р.; 5) Смоленська хроніка коло 1436 р., з „Похвалою Витовту", нарешті 6) друга частина „Лѣтописи в. кн. Литовскихъ", яку написано по пам'яти автором літопису 1432—1446 р.р. Автор—якийсь вірний співробітник м. Герасима, якому доручено було зібрати матеріяли та редагувати замислений твір. Нижче ми побачимо, що ця остання гадка Смольки дуже близька до правди; таким співробітником м. Герасима міг бути його писар Тимофій. Але, на думку Смольки, після смерти м. Герасима справа затрималася, хоча по інерції почасти й тяглася. З початком же боротьби московської та литовської партій у Смоленську, особливо коли почала перемагати перша, справа з яскраво-національним літописом і зовсім замерла. Останній з роду Кейстутовичів, Михайло Сигизмундович був прогнаний з Литви, — отже було тоді не до продовжування литовського літописання у Смоленську, та ще як раз з симпатією до роду Кейстутовичів. В збірнику залишилися лише матеріяли, що свідчать про широко задумані, але не виконані заміри.

Такий зміст цінної розвідки Смольки. Вона багата корисними думками, цікавими комбінаціями. Де-які з його поглядів цілком влучні догадки, яскраві гіпотези; де-які близькі до правди, що виявляється з докладного аналізу наших часів. Чого бракує в розвідці польського вченого—це переконуючих доказів. Правдоподібні твердження иноді не спіраються на певний аналіз тексту. Головна тому причина, при влучному філологічному методі його—незадовольняюча

кількість матеріялу, притягнутого ним до розвідки. Обмежитися в останній лише двома текстами в той час, як їх було відомо не менше чотирьох, а Шараневичем було використано аж п'ять — це непоправна помилка автора. Не кажемо вже про рукописні матеріяли; Смолька не використав навіть виданих. В цьому головна хиба його праці з методологічного боку. Це запримітила її виразно зазначила вже сучасна йому, як раз польська ж, критика. „Недостаточность ихъ (текстів) для возстановленія памятника бьетъ въ глаза",—писав незабаром критик його А. Прохаска, до якого ми зараз і звернемося. Зазначимо лише, нарешті, й ту хибу Смольки, що він не доцінив значіння для аналізу литовського літопису старших загальноруських зводів. Він просто ігнорував їх, що привело його до зайвих помилок в дослідженню джерел західноруського літопису.

А. Прохаска відомий двома працями, що мають відношення до литовського літописання. Одна[1]) попереджає розвідку Смольки, допомагаючи йому де-чим, друга[2]) присвячена критичному розбору його розвідки. Вартість першої в надрукуванні переклада на латинську мову частини „Лѣтописи в. кн. Литовскихъ", під назвою „Origo regis"... „Origo" заховувалося в метриці коронній—рукопису „Главнаго Московскаго Архива Министерства Иностранныхъ Дѣлъ"[3]). Це є оповідання про литовські події після смерти Ольгерда до першого побігу Витовта до німців. Текст його повніший, ніж в списках Супр. та Увар.; в цьому його цінність для возстановлення протографа. Є в ньому, на жаль, попсовані переписувачем місця. Самий переклад Прохаска відносить до XV в., називаючи акт урядовим на тій підставі, що його занесено в коронну метрику. Можливо, що Длугош як раз користався саме цим перекладом, цітуючи його дослівно в першій частині 10-ї книжки своєї хроніки. На гадку Прохаски, її переклад утворено, можливо, для нього ж. Що до характеру перекладу—він не зразковий, механічний, з барбаризмами, навіть малозрозумілий. Перекладачем міг бути дяк литовської канцелярії, що підучився трохи латинській мові. Видання тексту Прохаскою досить точне. З помічених нами, шляхом порівняння з рукописом, помилок зазначимо такі: 1) quasi magnum ducem Vilne (стор. 202) замісць quod M. dux Vilnam (порівн. XVII т. П. С. Р. Л., стор. 221); 2) arcta (205) зам. arta (226); пропуски: 3) et dicens hoc ivit ad castrum Drohiczin (203) зам. et dicens hoc ivit *solus* ad castrum Drohiczin

---

[1]) Див. вище (стор. 25) статтю *Прохаски* в Kwartalniky 1888 р.
[2]) *Antoni Prochaska.* Latopis litewski. Rozbiór krytyczny. Lwów. 1890.
[3]) Це т. зв. Libri legationum, кількістю 38 книжок, від 1502 і до 1600 р.р., в III-му томі Privilegia confoederatum.., 1502 р.; на стор. 63—66 Origo regis...

(222); 4) nimirum зам. *per* nimirum (ibid.); 5) patrimonii (204) зам. patrimoniis.

Друга праця А. Прохаски є в значній мірі полеміка з Смолькою з приводу багатьох питань відносно тез його розвідки. Антитези Прохаски мають де-яке значіння особливо ще й тому, що вони почасти підтримувалися російською критикою в особі І. Тихомирова[1]). Суперечка зазначених учених виникла вже при оцінці списків литовського літопису: Смолька ставить вище сп. Супр., Прохаска—Познанський, Тихомиров—Уваровський. Суперечки їх в цьому були непереконуючими, поки не видано було инших списків. Лише тоді виявилася, на користь Смольці, перевага сп. Супр.; він є найближчий до більшости инших списків короткої редакції, тоді як сп. Увар. стоїть на боці, не кажучи вже про сп. Позн., що належить зовсім до другої, пізнішої, складної редакції. Докір же Прохаски за неуважність Смольки до Позн. списку, як рівно ж і до сп. Биховця, цілком справедливий. Ми не можемо лише визнати влучним захоплення першого Позн. списком: він пізнішого походження, що не дозволяє ставити його вище не тільки від сп. Супр., але й від сп. Увар. Це, звичайно, не перешкоджає визнати перевагу де-яких окремих місць тексту сп. Позн. над списками Супр. та Увар., що є корисним при возстановленню тексту протографа[2]). Далі Прохаска пробує довести залежність другої частини „Лѣтописи в. князей Литовскихъ" від російського літопису, а саме Воскресенського зводу,—думка несподівана та безпідставна, бо текстуальної схожости між ними ніякої нема. Де-яке лише наближення їх може свідчити про використання ними загального джерела, розуміється, литовського походження, як це стверджує й І. Тихомиров[3]). Вважаючи далі всю другу частину „Лѣтописи в. князей Литовскихъ" суцільним твором, без вставок та інтерполяцій, Прохаска відкидає думку про окремість переказу „О Подолии". Доказів цьому він одначе не приводить: покликання на Позн. список, де звістки про Поділля не виділено вставними звістками, не переконують нас з огляду на пізніше походження цього списку[4]). Більш правдиве тут твердження противника його — Смольки, яке приймає й Тихомиров, а саме—що звістки про Поділля є окрема повість. Утворено її коло 1432 р., як можна гадати разом з Смолькою[5]).

---

[1]) Рецензія його на працю Прохаски у Ж. М. Н. Пр. 1893, кн. V, стор. 253—267. Пор. 1891 р., кн. II.

[2]) Пор. у *Тихомирова*, стор. 255—257.

[3]) Ibidem, стор. 257—258.

[4]) Инші заперечення див. у *Тихомирова*, op. cit., стор. 259.

[5]) Див. вище наш критичний розбор книжки Смольки, її четвертого розділу, стор. 25.

проти Прохаски, який безпідставно відтягає час складання її до 1449—1451 р.р., що за ним приймає також і Тихомиров.

Цілком непевним здається нам також твердження Прохаски про походження литовського літопису, починаючи з першої частини її, з канцелярії в. князя Литви. Добачати в авторі її офіційного історика Литви нема ніяких підстав: покликання на офіційний стиль літопису в цілому є річ неправдива. Наближення до цього стилю де-яких частин літопису може свідчити лише про стиль актів та документів, що використані літописцем і, дійсно, походять з литовських канцелярій. Навпаки, неможливо не погодитися тут з Тихомировим[1]), що, як він каже: „въ пользу лѣтописца изъ духовенства шансовъ, пожалуй, и больше: обратимъ вниманіе на достаточное количество выраженій изъ св. Писанія; припомнимъ и то обстоятельство, что духовное сословіе было въ то время самымъ просвѣщеннымъ, и нѣкоторымъ особамъ изъ духовенства поручалось не только писаніе лѣтописи, но и дипломатическія роли".

Зовсім неправдива також і гадка Прохаски про утворення Origo regis через 20 років після смерти Витовта: незрозуміла навіть мета писати про самостійність Литви після повної згуби її. Про час складання „Похвали Витовту", немов би значно пізніше смерти Витовта та м. Герасима, досить незрозуміло доводити. Незгода в цьому з Прохаскою Тихомирова, який наближає появу „Похвали" до часів близько після смерти Витовта, є лише наближенням критика до дійсної правди. Видання, трохи згодом, запису її в тексті 1428 р., себ-то до смерти Витовта, відкинуло всю цю плутанину учених суперечок. Нарешті, як не обстоював Тихомиров[2]) за Прохаскою, останньому зовсім не пощастило „окончательно опровергнуть теорію Смольки о происхожденіи литовскихъ лѣтописей изъ Смоленска во время митрополита Герасима". Між заперечень його з приводу цього питання справедлива лише гадка, що у Смоленську велися літописи й до Герасима і після нього. Але веденими до нього літописами міг скористатися Герасим та його співробітники для складання більш повного зводу. Це, розуміється, не перешкоджало продовжувати почату справу її після смерти Герасима його співробітникам, що втеряли в ньому головного організатора, а можливо й редактора. На підставі зазначеного трудно приняти й думку Прохаски, яку приймає, одначе, Тихомиров, про *один* лише Смоленський літопис, що ввійшов у склад литовського зводу. Навпаки, останній охопив, як

---

[1]) Op. cit., стор. 263—264.
[2]) Op. cit., стор. 266.

більше влучно гадав Смолька, цілих три смоленських пам'ятки: два літописи та одну хроніку. Більш правдоподібно також, разом з Смолькою, приймати, що смоленські звістки ввійшли в литовський звід з 1395 р., з чим погоджується і Тихомиров, а не з 1386 р., як гадалося Прохасці.

Підводячи підрахунок висловленому, мусимо зазначити, що з усіх заперечень Прохаски твердженням Смольки визнаємо справедливими лише два: 1) докір в ігноруванні двох списків литовського літопису та 2) думку про ведення літописів у Смоленську й до м. Герасима.

Поруч з польськими вченими, що студіювали західноруські літописи, як старішими (Данилович і Нарбут), так і пізнішими (Шараневич, Смолька та Прохаска), з російських слід зазначити *І. Тихомирова*. Він виступив не лише яко критик цих останніх, але (єдиний з росіян) як автор спеціяльної докладної статті про наші пам'ятки. Він дав розвідку „О составѣ западно-русскихъ, такъ называемыхъ литовскихъ лѣтописей“ [1]). Написана ще 1881 р.,[2]) друком з'явилася вона лише 1901 р., з де-якими поновленнями, особливо в примітках, викликаними критикою польських розвідок. В звязку з цими останніми ми й розглянемо тут зазначену статтю.

Автор вперше розбив усі наші літописи на два зводи: короткий та повний. До короткого відніс він п'ять рукописів: 1) Авраамки (=В, а саме Віленської Публ. Бібліотеки), 2) Супр. сп., 3) Увар. сп., 4) Красинський сп. і 5) Позн. (=Р або Рачинського)[3]). Повний звід заховався в одному сп. Биховця, виданому Нарбутом. Цінний поділ цей пізніше поправлено лише в першій частині: списки першого зводу розбито на дві групи—коротких списків, наприклад, Супр. та Увар., і поширених або складних списків, напр., Красинського і Рачинського. Останні значно відріжняються, як складніші, від перших, що дає право назвати їх другою чи складною редакцією литовського літопису. Коротко описавши кожен з списків, зазначивши їх видання, автор підкреслює, правда, замічені ним ріжниці в складі списків обох цих груп: друга з них має легендарну історію стародавньої Литви. Цим саме вона утворює перехідний міст від першої або короткої редакції до самої повної, в списку Биховця. Для аналізу короткого зводу литовських літописів, з боку складу їх, Тихомиров бере список Увар. і лише потім окремо зазначає де-які

---

1) Ж. М. Н. Пр., 1901 р., № 3, стор. 1—36; № 5, стор. 70—119.

2) Пор. ibid., 1891, № 2, стор. 412.

3) В примітках автор згадує про видання С. Білокуровим т. зв. Никифоровського списку литовського літопису, але в огляд складу списків чомусь його не вводить.

ріжниці инших списків. Головна помилка всеї праці його—аналіз літопису лише по одному списку і без перспективи: він не догадується про попередню історію літописання, його походження, пізніші напластування та дальшу історію в де-кількох редакціях. Західноруський літопис для нього—моноліт, короткий звід якого складено між 1385 та 1450 р.р., коло 1446 р., коли закінчується літописне оповідання. Правда, він признає де-кілька авторів його, яко твору, зшитого з ріжних дрібних складових частин, визначати які є завданням розвідки Тихомирова. Одначе, він дивиться на них зовсім неприродно, поділяючи літопис на його складові частини в одній хронологічній площі, не догадуючися про довгу еволюцію літописання до появлення списка Супр. Ці складові частини для короткого зводу, по сп. Увар., у нього такі: 1) окремий запис про боротьбу Кейстута з Ягайлом, 2) запис про княжіння Витовта й поневолення руських князівств, 3) переказ про бійку з Темиркутлуєм на Ворсклі, 4) повість про Поділля, 5) Похвала Витовту, 6) переказ про боротьбу Свидригайла з Сигизмундом, 7) щорічні записи, утворені у Смоленську та південній Русі.

. Як встановлення цих частин нічого не дало власне для історії литовського літописання, так і дальше зазначення відмін инших списків від Увар. списку теж нічого не дає. В Супр. списку багато звісток про м. Фотія,—очевидно, ці звістки записано близькою до нього людиною. І тут сам Тихомиров покликається на С. Білокурова, який вважає автором цього літопису в цілому еп. Герасима Смоленського. Але в инших місцях розвідки сам же Тихомиров не визнає цього: власної плутанини питання автор, на жаль, нігде не розвязує. Зазначаючи далі відміни списка Рач., він підкреслює вплив на нього польських хронік, натякуючи на Стрийковського, але не доводить точної текстуальної залежности.

Розглянувши потім повний звід литовського літопису по сп. Биховця, Тихомиров знайшов в ньому до тридцяти складових частин: сім народніх преданій [1]), де-кілька запозичень з т. зв. южноруського зводу [2]), окремих переказів та записів, що увійшли в короткий звід [3]),

[1]) Про початкову історію Литви до вокняження Миндовга, про зміну князів від Войшелга до Гедимина, про заснування Вільни, про напад Ольгерда на Москву, про чудо від св. хреста, про суперечки Витовта з Москвою, про поривання Витовта одержати королівську корону.

[2]) Про Миндовга, Войшелга, про забиття Товтивила й Тройнати та про Тройдена. Пор. Іпатієвський літопис, з якого сп. Биховця має багато текстуальних запозичень.

[3]) Крім зазначених вище, також про вигнання Явнута, про боротьбу з смоленськими князями, про шлюб в. кн. Василя Дмитровича з дочкою Витовта, про смерть Скиригайла, про поневолення Смоленська й инш.

а також і тих, що вперше з'являються в повному зводі[1]), нарешті щорічні записи. Мета народніх преданій звязати династію Гедимина з князівським родом виселенців з Риму, на чолі з Палемоном. Крім генеалогічних, були також і місцеві предания — про поневолення Литвою полоцького та луцького князівств, про збудову міст, про княжну Параскеву — Праксєдис[2]). Ця перша частина літопису пізнішого походження. Автор її був литовським книжником, але знав про Венецію, про римлян. Частину літопису, кінчаючи княжінням Гедимина, описано по переданням та по „южноруському" зводу (Іпат. літопис), з додатком вигадок. Пізніші вигадки окрашують також і низку звісток, що запозичено в сп. Б з короткого звода, напр., про коронування Витовта, з співчуттям йому з боку Ягайла, й инш.

Тихомиров справедливо підкреслює яскравий національно-литовський характер західноруського літопису, який є панегирик героям Литви, її князям. Мета його — шляхом піднесення героїв прославити представлений ними нарід. В цьому розумінню літопис Литви є цілком державний. По стилю ж він наближається більше до хроніки, ніж до щорічного літопису.

Останній відділ розвідки Тихомирова перелічує „Извѣстія, заимствованныя польскими хронистами изъ литовскихъ лѣтописей" (стор. 79—117). Спершу зазначається невелика кількість запозичень литовських звісток загальноросійськими зводами, потім вже перелічуються подібні звістки в польських хроніках Длугоша, М. Більського та Стрийковського. Перший з них користався цими звістками менш усього, а саме: про перелічення дітей Гедимина, про вигнання Явнута з великокнязівського столу, про боротьбу Ягайла з Кейстутом та Витовтом, про смерть Кейстута й инші події до ствердження становища Витовта в Литві. М. Більський значно більше користався ними, запозичивши більш як 40 звісток, а саме з ріжних редакцій західноруських літописів: запозичення починаються вже з оповідань про Палемона. Сам Більський покликається на „литовських або руських літописців", переважно скорочуючи їх звістки. Лише иноді він передає їх текстуально близько, а инколи, зрідка, навіть поширює їх, додаючи нові подробиці. Де-кільки литовських звісток у Більського оригінальні: їх зовсім нема в відомих нам західноруських літописах. Що ж до Стрийковського, то в нього більше инших

---

[1]) Звістка про бійку під Дубровною, про свари Свидригайла з Ягайлом, про вбивство Сигизмунда, про боротьбу Михайла Сигизмундовича з Казимиром, про боротьбу Казимира з тевтонами та Юрієм Подібрадом.

[2]) Це переробка в католицькому дусі житія преп. Евфросинії Полоцької. Пор. *В. Данилевич*, Исторія Полоцкой земли, стор. 244.

запозичено матеріялу з литовських літописів, також з ріжних редакцій, навіть повніших, ніж відомі нам. Всього таких запозичень у нього до 150. Сам він занадто часто, коло 180 разів, покликається на руські та литовські літописи. Частіш усього він поширює коротші литовські звістки, доповнює їх власною риторикою, нефактичними ампліфікаціями. Частенько також він запозичує матеріял текстуально, або прямо, або через Кромера, Більського та Міховіту. Иноді дає він і такі литовські звістки, яких не маємо в відомих нам пам'ятках. Це спостереження Тихомирова досить важне: Стрийковський мав під руками списки більш докладні, ніж ми тепер маємо.

Нарешті, дослідник надрукував „извѣстія въ хроникѣ Стрыйковскаго относительно древнѣйшаго періода исторіи Литвы, не находящіяся въ изданныхъ лѣтописяхъ“ (стор. 117—119). На жаль, це далеко не весь потрібний матеріял: тут лише шість невеликих уривків.

Такий зміст праці Тихомирова. Вона мала де-яке значіння для свого часу, 1881 року, коли було її виготовано і нагороджено навіть похвальною премією гр. Уварова від Петербурзької Академії Наук[1]). Але вже тоді зазначено важливі дефекти її акад. Куником: поставлене автору завдання—вибрати з польських хронік литовські звістки—він виконав не зовсім задовольняюче, бо саме це завдання трудне. Заслугою його Куник вважає те, що автор добре схарактеризував польських хроністів з боку користання литовськими літописами; Стрийковський виявляється більш правдивим, ніж раніше про нього писалося. Але повніше вирішення цього питання, по Кунику, можливе лише з притягненням до розвідки решти списків західноруських літописів, тоді ще невиданих[2]).

Уся ж стаття Тихомирова в цілому, підносячи важливе питання про склад литовських літописів, має, на наш погляд, найбільший дефект в тому, що не керується ніякою певною ідеєю, не має виразної мети. Механічний поділ на складові частини двох літописних зводів, взятих конкретно, як два списки, без вживання порівнюючого методу, без історичної перспективи, навіть без згадки про еволюцію пам'яток, такий аналіз не привів до певних висновків. Тому то поновлення старої праці 1881 р., без грунтовної переробки, з додатками лише приміток, пізнішим друком вже на початку XX в., 1901 р., є крок назад. Дефектна для свого часу, вона була занадто застарілою після праць польських вчених, особливо Смольки. Крім того, за

---

[1]) Див. Ж. М. Н. Просв., 1891, № 2, стор. 412.

[2]) Засідання Археогр. Комісії 11 листопаду 1886 р., в „Лѣтоп. зан. Археогр. Ком.“, вип. X, СПБ, 1895, стор. 52. Пор. Записки Акад. Наук, т. 39, СПБ., 1881, „Отчетъ о 23-мъ присужденіи наградъ гр. Уварова“, стор. 17—19.

20 років, з 1880 до 1901, видано було не мало заміток та матеріялів і в російській вченій літературі, яких почасти зовсім не знав, почасти недосить використав Тихомиров. А між тим його розвідка є единою, крім Смольки, що виключно була присвячена нашим пам'яткам на тему, запропоновану Петербурзькою Академією Наук. Цілих 15 років на неї не було зовсім ніякої відповіди[1]). З'явившися за 35 років, з 1865 по 1901 р., хоча заднім числом, в надрукованому вигляді, одержавши навіть премію, ця праця взяла на себе тим самим особливу відповідальність, одначе мало виправдила її.

При всьому тому, з огляду на повну відсутність з того часу спеціяльних розвідок про наші літописи, тими розвідками, від яких приходиться виходити сучасному досліднику їх, являються розглянуті праці як польських вчених (Прохаска, особливо Смолька), так і одинокого з російських—Тихомирова, а також і Шараневича.

В той же час, коли з'явилися праці цих вчених, саме наприкінці 80-х років, вийшли з друку розвідки *А. Барбашева*, в яких між иншими джерелами використано й литовські літописи. Вже перша його праця[2]), серед списка джерел, дає короткий огляд литовських літописів, значно поширений в другій праці (про Витовта ж)[3]), в додатку до неї, під заголовком: „Лѣтописные источники для исторіи Литвы въ средніе вѣка" (стор. 284—317). Це власне є передрук статті того ж автора, під тим же саме заголовком вміщеної раніше в „Бібліографу" 1888 р.[4]). В першому відділі статті—„Лѣтописи русскія и литовскія"—автор підкреслює важливість Іпатієвського літопису для дослідження старішої доби Литви. Далі дається стислий начерк „литовскихъ и западнорусскихъ лѣтописей", складений по Шараневичу, перелічуються видання та замітки й статті про ці пам'ятки. Крім бібліографії до 80-х р.р., і то неповної, нічого нового в літературу питання праці Барбашева не вкладають.

1894 р. число надрукованих текстів західноруського літописання збагатилося ще одним виданням. Архим. *Леонид* надрукував загальноруську частину Уваровського списку литовського літопису[5]). Її було

---

1) Див. Ж. М. Н. Просв. 1891, № 2, стор. 397—398.

2) Витовтъ и его политика до Грюнвальденской битвы. СПБ. 1885.

3) Витовтъ. Послѣднія двадцать лѣтъ княженія 1410—1430. СПБ., 1891.

4) „Библіографъ, вѣстникъ литературы, науки и искусства, изд. подъ редакціей *Н. М. Лисовскаго*". 1888. Рік четвертий. СПБ. 1888, стор. 53—61, 126—136, 165—174.

5) Див. „Систематическое описаніе славяно-россійскихъ рукописей собранія гр. А. С. Уварова", ч. III, М. 1894, стор. 65—74; під №1381 (153) „Лѣтопись Литовская и Русская, полууст. Литовскаго почерка, исхода XV в., на лощеной бумагѣ, въ осьмушку, 106 листовъ. Съ 1—76 л.л. лѣтопись литовская, изданная А. Поповымъ, а на л.л. 76—106 общерусская ея часть въ трехъ частяхъ: 1) Лѣтописець о великомъ князи московскомъ. како далеки отъ род Володимерова (л.л. 76—78); 2) А се епископы, елика въ Руси суть (л.л. 78—79); 3) Лѣтописецъ отъ великого князя Володимера Киевскаго (л.л. 79—106)".

залишено 1854 р. без уваги А. Поповим, видавцем власне литовської частини літопису по Увар. списку. Видання арх. Леонида дуже неточне, як видно з таких, більш важливих в ньому, помилок: вновь городокь (67 стор.) замісць в Новьгородокъ (XVII т. П. С. Р. Л., 111 стор.); поведоша (68) зам. поведаша (113); окрывыя (68) зам. окрывся (113); смысльство я (68) зам. мысль твоя (114); и о два приводили (68) зам. и одва привадили (114); даж бога (68) зам. Дажьбога (115); затворящимся (71) зам. неотворящимся (120); тако (72) зам. яко (120); опадъ (73) зам. тогда (122). Особливо багато помилок в числах. Але гірш усього пропуски а) *окремих слів*—1) кӑ Самборьская (стор. 67; пор. XVII т., 112); Святополкъ *же сяде* (70; пор. 117); б) *цілих фраз*—3) на землю Резаньскую лесомь (71; пор. 119); 4) ото все вамь боудет (71; пор. 119); 5) Себедѣ богогтырь Боуроундаи (73; пор. 123); в) *навіть повних звісток* — 6) Л(ѣ)т ҂ѕфнг залож Владимирь сынь Ярославль. святоую Соѳью в Новегородѣ (71; пор. 118) й инш.

Видання це, як бачимо, ненаукове. Значіння його лише те, що до 1907 р., до видання Археографічної комісії, воно було єдиним в цій частині—в загальноруському зводі Увар. списка.

Того ж самого 1894 р. вийшла у світ єдина досі лінгвістична стаття про західноруські літописи—проф. *Е. Карського*[1]). Писано литовські літописи офіційною мовою литовської держави, а саме західноруською. Особливости мови цих пам'яток студіює Карський по невиданому тоді списку гр. Красинських (XVI в.) і по двом друкованим—Уваровському (XV в.) та Археографічної комісії (XVI в.— уривок з т. зв. літопису Авраамки). Звернення до рукопису, розуміється, цілком природне, а для лінгвіста обовязкове. Користання ж друкованими матеріялами, без попередньої перевірки їх по рукописах, більш необережне. Ми вже бачили неточність видання Увар. списка А. Поповим. Уривок же з літопису Авраамки тільки що було видано, коштом Археографічної комісії, *А. Бичковим*[2]), одночасно з виданням ним же Красинського списка литовського літопису[3]). Це був, здається, початок виконання доручення комісії ще від 1863 р., коли, на підставі вказівок акад. А. Куника на важливість видання

---

[1]) „О языкѣ т.н. Литовскихъ лѣтописей",—в „Варшав. Унив. Извѣст.", 1894 р., № 11.

[2]) „Отрывокъ краткой Литовской Лѣтописи, находящійся въ Лѣтописномъ Сборникѣ, именуемомъ лѣтописью Авраамки". Вид. Археогр. Комісії, СПБ. 1893 р. I+14+IV стор.

[3]) Литовская лѣтопись по списку, находящемуся въ библіотекѣ графа Красинскаго. СПБ. 1893. Вид. Археогр. Комісії, 41 стор.

литовських літописів, постановлено було „имѣть въ виду А. Ѳ. Бычкову изданіе Литовскихъ лѣтописей въ особомъ отдѣлѣ П. С. Р. Лѣтописей“.[1]). Лише 11 листопаду 1886 р. А. Бичков доставив комісії зразок початого ним видання, яке мало би на чолі список гр. Красинського[2]). Текст малося видати з справжньою точністю, придатною й для лінгвіста. І дійсно, Бичков в передмові до першого з видань зазначив, що „при печатаніи отрывка сохранены всѣ особенности правописанія, любопытныя для изслѣдователя западно-русскаго нарѣчія“. Одначе виявляється, що видання, взагалі кажучи, дійсно досить точне, все ж не настільки, щоб признати його надежним для лінгвіста, який мав би простежити усі особливости мови наших пам'яток. Для доказу приведемо приклади відмін видання від рукопису: 1) мовилися (1 стор.) зам. змовилися (стор. 191 в XVII т. П. С. Р. Л.); 2) з непотрібною вставкою ъ в середині слів: Евнутья, Кестутью, братья, (стор. 1; пор. 191); ратью (4, пор. 195); стреленья, кровопролитья (6, пор. 196); Василья (11, пор. 200); Божьею (14—203); 3) инші помилки: и князь (ст. 1) замісць княз (191); такоже (2) зам. также (192); сниматися (4) зам. сниматис (194); такɤе (6) зам. такеж (196); о тебе (7) зам. от тебе (197); Богоумерзко (9) зам. Богоу мерзко (199); звоевавъ (11) зам. звоевал (200); своумоу (13) зам. своемоу (202); Копысъ (13) зам. Копыя (203) і инш.

В другому виданню, крім подібних же неточностей, яких тут теж не мало, зазначимо лише важливіші: межи земского (2) зам. Межиземского (=моря; ст. 228); с Оврениомъ (5) зам. со Врсином (230); имелъ князъ (8) зам. и мел княз (233); жылище, жылищо (11) зам. жьглище, жьглищо (235); пойдуть братья (23) зам. по два братя (163); оздали зам. вздали (166).

Наведених прикладів досить, аби виявити методологічну необережність для лінгвіста користуватися одним з подібних видань, як джерелом, що не зовсім точно заступає оригінал. Як би там ни було, проф. Карський, зазначивши, що оригінал сп. Биховця був з відбитком української мови, як і копія списка Красинських (XVIII в.), аналізує і друковані списки Увар. й Авраамки, а також і сп. Кра-

---

[1]) Див. „Выписки изъ протоколовъ засѣданій Археогр. Комиссіи“, в „Лѣтописи занятій Археогр. Ком.“ 1864, вып. 3, отд. IV, стор. 37. СПБ. 1865.

[2]) Лѣтопись занятій Археогр. Ком., в. X, СПБ. 1895, стор. 52. Цій праці А. Бичкова не довелося бути закінченою: в квітні 1899 р., після довгої хвороби, що перешкоджала йому зреалізувати намічене видання, А. Бичков помер. Ще раніше, в січні того ж 1899 р., помер і акад. А. Куник. Налагоджена ними справа з виданням литовських літописів припинилася. Лише де-що, приготоване в свій час Бичковим, було пізніше, 1893 р., видано Комісією, і нарешті вже аж 1907 р. надруковано цілий XVII т. П. С. Р. Л. з текстами литовських літописів, про що нижче.

синського XVI в., з огляду на дуже чисту в них західноруську мову XV—XVI в.в. Давши докладний опис останнього рукопису, слідом за А. Брюкнером[1], автор друкує чотирі уривки з нього, чомусь не поділяючи де-яких слів, зливаючи їх, по два, три, навіть чотирі, в одно, наприклад: предцесарем, свѣтупановал, а часоутививириа, поавгусте, апосмерти, анидлячого й инш. Мова Увар. списку і Авраамки „отличается сравнительно незначительнымъ количествомъ полонизмовъ; въ немъ, напротивъ, проглядываетъ стремленіе къ употребленію ц.-славянскихъ словъ и оборотовъ; мѣстами замѣтно желаніе подражать складу древнерусскихъ лѣтописей“. В Крас. та Позн. списках значно більше полонізмів, иноді українізмів, ще менш ц.-слав'янського елементу. В фонетиці вибраних Карським списків є такі особливости: попадається т. зв. акання, дуже характерне, як відомо, і в сучасних білоруських говірках, і в старій західноруській мові (манастырь, караблех[2]), Витовтавым...), звуження *е* в *і* (ище, окиянъ), *е* замісць *і* без наголосу (Велія, седѣлъ, во большеньстве), перехід *е* в *о* (корачов, чоломъ, чотыри, сторожою), *в* замісць *у* (вже, вмер, не вмѣли, въслышав, в него), змішування *ѣ* і *е* (поедѣть, нѣ добылъ), *у* замісць *в* (у великой милости и в ласце, у Вилни), змішування *р* твердого й м'ягкого (декабра, Бранску), *кг* замісць *г* (Кгедиминъ, Якгайло), подвоїння шелестівок замісць шелестівка + j (братанню) й инш. В морфології особливостей менш: вокатив на *е* (брате, Боже), генетив на *у* (с того пироу, з голодꙋ), льокатив на *у* (у Витебску), номінатив множн. на *ове* (полкове, пановѣ); льокатив—тобѣ, собѣ, у мене, в мене й инш. В синтаксису такі особливости: 1) що до вживання відмінків—для визначення часу—генетив: которого бы дни, пятое ночи; для визначення місця—датив: поехаль Кракову; для визначення місця дії льокатив: посади его на княженіи Вилни; 2) в погоджуванні прикметників і причасників з іменниками: тому с ним оу велице любви живоущи; бяше емоу дръжаще; 3) в пропусках предиката: онъ въ Литву, а князь к Орши, й инш.

Стаття д. Карського цінна, як єдина лінгвістична розвідка, хоча й оперта на не зовсім певний матеріял серед відомих списків литовського літописання.

Скоро після цього виявилося нове цінне джерело для поширення нашого знання в обсягу даних пам'яток, особливо що до часу походження їх. Акад. Соболевський видав „Запись начала XV вѣка“, знайдену ним в списку „Слів“ преп. Ісаака Сирина (по рукоп. Петерб. Публ. Бібліотеки, F. I. 476) з подвійним записом, а саме—1) 1420 р.

[1]) Див. Archiv für slavische philologie, XIII т., стор. 201.
[2]) Обидва слова ці не характерні для акання.

у Царгороді й 2) 1428 р. у Смоленську[1]). Важливий тут текст „Похвали Витовту“ в запису 1428 р., що фактично відкидає всі попередні гадки про час її походження—чи 1432 р., як думалося Смольці та Тихомирову, чи навіть 1450 р., як сперечався про це Прохаска. Крім того, з запису ми довідуємося, що Герасим, родом з Москви, звався 1420 р. єпіскопом м. Володимира-Волинського, а в травні того самого року був в Царгороді, в манастирі Панмакариста. Там він замовив одному з Царгородських руських людей, по йменню Тимофію, переписати мало ще відомі тоді на Русі „Слова“ Ісаака Сирина. Цю книгу було списано менш ніж за місяць. Потім її вивезено єп. Герасимом на Русь, де вона її послужила оригіналом для списка 1428 р., що дійшов до нас та надрукований Соболевським. Герасим же з волі Витовтової зайняв, не пізніше 1426 р., смоленську єпіскопію.

Цей запис уперше фактично наближує ім'я єп. Герасима смоленського, а разом з ним, можливо, й співробітника його писця Тимофія, до литовського літописання. Отже наче стверджуються попередні думки в цій справі Смольки, проти критичних заперечень їм Прохаски й Тихомирова, бо „Похвала Витовту“, яку вміщено в запису, оригінал якого писано Тимофієм по заказу єп. Герасима і з якого список теж виконано „повелѣніемъ смиренаго епископа, киръ Герасима“, є як раз оригіналом подібної ж, як побачимо нижче, „Похвали“ в західноруському літопису, саме першої редакції його.

Вперше помічено запозичення літописом від запису 1428 р. в тому ж 1895 р. проф. *М. Грушевським*[2]). Порівнюючи зазначений запис 1428 р. і західноруський літопис, він довів походження літописної „Похвали Витовту“ з джерела, цілком подібного до цього запису: текстуальна схожість їх свідчить про генетичну залежність. По характеру ж викладу „Похвала“ 1428 р. суцільна та послідовна що до композиції змісту. Вона не похожа на уривок, витяг з цілого, чи на компіляцію; скоріше це оригінал, а не копія, і, можливо, є як раз твір самого писця. Літописна ж „Похвала“, навпаки, має „кошлатий вид“, несуцільна по стилю, з особливо риторичним початком, де є цітати з св. Письма, а також і з невдалим закінченням, попсованим гідрографічними метафорами „от книг“. Ясно, що літописна „Похвала“ не могла бути джерелом „Похвали“ 1428 р., а навпаки—останню ціл-

---

[1]) Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-Лѣтописца. К. 1895, отд. II, стор. 219—222.

[2]) Див. його статтю „Похвала в. кн. Витовту“, кілька уваг про склад найдавнішої русько-литовської літописи,—в Записках Наук. Товар. ім. Шевченка, т. VIII, 1895, кн. 4. У Львові 1895 р., стор. 1—16.

ком було використано компілятором литовського літопису; він по своєму редагував своє джерело. Крім того, проф. М. Грушевський зазначає, що текст „Похвали“ в сп. Супр. ближчий до запису 1428 р., ніж в сп. Увар., що ще раз підкреслює, додамо ми від себе, більше наближення сп. Супр. до протографа західноруського літопису.

Торкаючися далі західноруського літописання взагалі, проф. М. Грушевський, наближаючися в своїх поглядах скоріше до Смольки, ніж до Прохаски, вважає, одначе, де-які твердження і в першого з них досить гіпотетичними. Визнаючи слідом за ним місцем походження литовського літопису м. Смоленськ, автор, одначе, не бачить виразних вказівок в ній на участь в її утворенню м. Герасима. З'окрема критик справедливо добачає в розмовах Кейстута та Витовта не історичну бесіду (яка на думку Смольки свідчить про походження цієї частини літопису од Витовта та близького до нього автора), а просто вдатну літературну форму. Влучним здається нам і запереченння автора Прохасці, а саме в відкиданні особливо специфічних рис канцелярського стилю нашого літопису. Цим збивається головний мотив позиції Прохаски, який в рисах канцелярського стилю мав головну базу для гіпотези про походження літопису з великокнязівської канцелярії, не звернувши потрібної уваги на ясно виявлений смоленський характер багатьох частин пам'ятки, якого було б більше зглажено, колиб літопис складався не в Смоленську.

Таким чином, невеличка стаття проф. М. Грушевського є цінним кроком наперед в освітленню питання про походження, як „Похвали Витовту“, так і смоленських частин цілого літопису.

Тим часом кількість матеріялів литовського літописання все більш виявлялася, й видання їх збільшувалися. 1898 р. було видано *С. А. Білокуровим*[1]) новий список нашого літопису. Це досить цінний список XV в., який належав зібранню рукописів Н. П. Никифорова, а з 1902 р. Петербурзькій Академії Наук (шифра: 45.11.16). Виданню текста передпослано докладну передмову—розвідку[2]). В ній виявлено значіння сп. Н[3]), який дає можливість возстановити правильне читання попсованих місць, що їх немало в виданню у Дани-

---

[1]) „Русскія лѣтописи“, М. 1898 (з „Чтеній въ Истор. Общ. Ист. и Древн. Росс.“, стор. *19—72, з доповненням дефектів сп. Н по сп. С, виданому Даниловичем. Більш детальні відомости про цей рукопис дає В. І. Срезневський в статті: „Свѣдѣнія о рукописяхъ, печатныхъ изданіяхъ и другихъ предметахъ, поступившихъ въ рукописное отдѣленіе библіотеки Импер. Академіи Наукъ въ 1902 г.—Извѣстія Имп. Академіи Наукъ, т. XIX, 1903. СПБ. 1903, стор. 07—016; раніш рукопис був в західній Русі, начеб то в Минському Свято-Духовому манастирі.

[2]) Ibid., стор. III—LII.

[3]) Далі скорочуємо назву цього списку: сп. Н.

ловича сп. Супр., хоч сп. Н і коротший, ніж Супр. список. Всі одміни їх зазначено видавцем в примітках до тексту, де показано також відношення його до загальноруських зводів, шляхом текстуального порівняння, з викладанням лише наслідків цього порівняння. Висновки з цього останнього свідчать про близьку схожість сп. Н та московських зводів, особливо Софійського 1-го літопису (в частині 1395—1411 р.р.), Новгородського 4-го, Никоновського та Воскресенського зводів. Є, правда, звістки в сп. Н, що не покриваються цими зводами, і навіть такі, що їх зовсім нема в цих зводах, наприклад: записи про м. Фотія за 1410—1427 р.р.—про подоріж його в м. Твер, про поставлення ним еп. Антонія, про неодноразові подорожі його в Литву, про поставлення там епіскопів і инш. Далі майже увесь кінець сп. Н, починаючи від 1431 р., дає оригінальні звістки. Вони то й помагають встановити час і місце складання літопису: перша його редакція закінчувалася записом 1427 р. Це видно з того, що за звісткою 1427 р. вміщено виписку про річки Дніпро, Двину та Волгу. Виписка не має жадного звязку ні з попередніми, ні з дальшими звістками. Отже, очевидно, її вписано було спершу на самому кінці тексту, за звісткою 1427 р., після якої залишалося зовсім чисте місце, яким і скористалися для вміщення гідрографічного запису, а потім для продовження знову літописного тексту. Цей останній своїм характером викладу стверджує гадку д. Білокурова: тут ми маємо звістки досить рухливі, в ріжних списках на ріжних місцях. Отже, гадає автор, вони наче б то записані кимсь инщим, чи окремо від попереднього тексту, й лише пізніше притягнуті до ріжних списків. На користь тому ж таки твердженню свідчить і відсутність звістки про смерть м. Фотія († 1431 р.), про якого як раз в частині до 1427 р. так багато й докладно говорилося тим автором, що скінчив, очевидно, свій літопис до 1431 р., себ-то звістками 1427 р. (проміж цих дат ніяких инших звісток тут нема). Таким чином, літопис складено між 1427 і 1431 р.р. Деж саме? Покликаючися на запис 1428 р. у Смоленську, гадаючи про залежність від нього звісток літопису або навіть приналежність обох одному автору, підкреслюючи також пристрасть останнього до звісток про Смоленськ, д. Білокуров вважав би можливим визнати місцем походження літопису м. Смоленськ. Автором його могла бути духовна особа, близька до м. Фотія, наприклад, смоленський епіскоп Герасим. Він був „москвитинъ“, тому охоче користався з московських зводів. Жив же він у Смоленську, через те заніс до літопису місцеві звістки. За часів перебування Герасима на смоленській епіскопії, а саме 1426—1432 р.р., і міг бути складений даний літопис.

Ці гадки д. Білокурова уявляються нам досить правдоподібними і близькими до загальної схеми смоленського літописання. Літопис, точніше сказати літописний звід (чого автор зовсім не помітив, не даючи також і аналізу загальноруської частини його), міг, дійсно, закінчитися 1427 р. Гідрографічну приписку, дійсно, могли вмістити випадково за кінцем літописного тексту. Але яке, власне, відношення цього зводу до дальшої частини літопису, де по суті як раз і починаються подробиці про Смоленськ в звістках 1431 — 1446 р.р.? М. Герасим, якого спалено 1435 р., очевидно, не міг бути автором звісток після 1435 р., а, значить, і цілого зводу з цими звістками. З другого боку, коли припустити, що він сам особисто довів літопис до своєї смерти, то чому він не сповістив про смерть м. Фотія 1431 р., яко та близька до останнього особа, що говорила про нього, і так докладно, в звістках до 1427 р.? Як могло бути, щоб така особа, написавши про Смоленськ в звязку з м. Фотієм, потім продовжувала Смоленські ж подробиці, поминувши звістку про його смерть? Очевидно, перед нами дві окремі літописні частини, чи навіть два літописи ріжних авторів. Помилкою д. Білокурова як раз є те, що він не добачив в еп. Н цих двох чи навіть трьох, коли не більш, зводів ріжних часів, що почасти вже передбачалося розвідкою Смольки, яка, можливо, залишилася невідомою нашому автору. Цілком також помилково, розуміється, приписувати Герасиму, що був єпіскопом у Смоленську лише з 1426 р. і по 1432 р., а помер 1435 р., авторство всього звода, з місцевою пристрастю до м. Смоленська, звістки про який увійшли до зводу за цілих 59 років: 1) за часи з 1387 р., в тим числі особливо з 1395 і по 1421 р.р., себ-то усі ті роки, коли власне Герасима навіть зовсім не було в м. Смоленську; 2) за часи також одночасно й пізніші, а саме 1435 — 1446 р.р., себ-то вже після смерти гаданого автора м. Герасима.

Таким чином, приймаючи загальну думку д. Білокурова, правда, вже не нову і в ті часи, можливо лише йому невідому з статті Смольки, про утворення литовського літопису, правдивіше—зводу, у м. Смоленську і як раз при участи еп. Герасима, слід, одначе, внести значну поправку про низку попередніх цьому зводу підготовчих моментів, які звязані з иншими особами в характері авторів. Припускаючи участь в цій справі еп. Герасима, необережно було б вважати його єдиним автором зводу. Скоріше він міг бути редактором задуманого зводу, підготованого почасти до нього, продовженого почасти після його смерти. Отже заслугою д. Білокурова є лише видання нового списку литовського літопису та порівняння його з московськими зводами. Щож до розвідки, то вона нового не прибавляє майже нічого, крім гадки про закінчення літопису 1427 роком.

Одночасно з виданням Білокурова надруковано було ще один, місцевий в тісному розумінні, західноруський літопис, т. зв. Баркулабовський. Правда, вперше його видано було значно раніше П. Кулішем в його „Матеріалахъ для исторіи возсоединенія Руси“ (т. I, М. 1877), але дуже недбало. Для наукових потреб необхідно було перевидати цей літопис, що і виконано проф. *М. В. Довнар-Запольським*[1]). Огляду змісту його видавець присвятив пізніше окрему статтю[2]), де встановлює місце утворення літопису близько коло Орші, Могильова та сусідніх місць. Автором його видавець вважає свящ. Федора Филиповича, близького до кн. Соломорецького, як видно з літопису, що дає про цих осіб багато докладних звісток. Нарешті, видавець зазначає цілком народню білоруську мову Баркулабовського літопису. Обсяг звісток останнього дуже невеликий, а саме з 1545 і по 1608 р.р. Дуже цікава для місцевої історії, ця пам'ятка не дає паралелів до загального типу наших литовських літописів. Вона корисна лише для найповнішого видання всіх західноруських літописів.

На початку XX в., серед инших своїх численних праць про староруські літописи, звернув увагу на західноруські літописи акад. *О. О. Шахматов*. Вже в засіданні Археографічної Комісії 12 січня 1900 р. заслухано було „Записку А. А. Шахматова о западно-русскихъ лѣтописяхъ“.[3]) Навівши історичну справку про давні заміри Комісії видати ці літописи та підкресливши бажанність встановлення точнішої назви їх, а саме як „западнорусскихъ“, автор зазначає тісний внутрішній звязок їх з літописанням Москви, Володимира та Новгорода. „Въ составъ тѣхъ общерусскихъ лѣтописныхъ сводовъ, которые съ XIV в. возникали въ сѣверовосточной Руси, входили выписки изъ западнорусскихъ, преимущественно смоленскихъ лѣтописей. Съ другой стороны, древнѣйшія западнорусскія лѣтописи дошли до насъ въ такихъ редакціяхъ, которыя свидѣтельствуютъ о томъ, что онѣ издавна входили въ составъ такого историческаго сборника, гдѣ главное мѣсто было удѣлено своду, представляющему изъ себя соединеніе Новгородской 4-ой съ выписками изъ Владимирскаго митрополичьяго свода (Супраслъскій и Уваровскій списки)“[4]). Піддержуючи попередню постанову Комісії друкувати кожний список літописів окремо, яко єдиний науковий для них спосіб видання, записка висловлює побажання, щоб в передмові було розвязано питання про

---

[1]) Київські „Универс. Извѣстія“ 1898 р., кн. XII, стор 1—38.

[2]) Ibid., 1907 р., кн. XII, стор. 1—12. Пор. „Баркулабовская лѣтопись“ в збірнику Eranos в честь проф. Дашкевича, К. 1906, стор. 310—321.

[3]) Лѣтопись занятій Археограф. Коммиссіи за 1900 г., в. 13. СПБ. 1901, стор. 39—49; порівн. стор. 25. [4]) Ibidem, стор. 41.

взаємовідносини окремих списків, а також про ті твори, що увійшли в склад зводних повістей та переказів („сказаній“). Це дало б нам можливість вирішити низку дуже складних питань про походження та взаємовідносини історичних повістей і літописних заміток західноруських. Той том Повного Зібрання Руських Літописів, що буде присвячений цим пам'яткам, повинен містити в собі не тільки видання окремих списків їх, а також і всі вказівки на західноруські літописи, що заховалися в польських хроніках Длугоша та Стрийковського. Для цього потрібно надрукувати всі звістки про Литву, що є в польських хроністів, а саме в межах, зазначених літописами. До цього слід додати вибірку з московських та инших зводів тих статтів і звісток, в яких є вказівки на західноруське їх походження. Записка Шахматова пропонує покласти в основу видання наших літописів сп. Супр., бо він найповніше відбив на собі ту історичну компіляцію, з якої повстав і Увар. список, лише з попередньою Супр. списку Новгородською 4-ю, скороченою, а потім доповненою по мітрополічому списку, який був в протографу Супр. і Увар. списків. Нарешті записка перелічує призначені до видання списки наших пам'яток.

Друга стаття акад. Шахматова „О Супрасльскомъ спискѣ западнорусскихъ лѣтописей“[1]) оповідає про історію мандрування рукопису до 1840 р., коли він попав у бібліотеку Археографічної комісії. Давши опис рукопису та огляд його змісту, автор звертає увагу на запис на ньому: писаний рукою Григорія Івановича, він свідчить, що він є автографом цього писця, який служив у кн. Одинцевича і був сином ієрея Івана, а літопис списував в жовтні 1519 р. Самий збірник літописний складено коло половини XV в. З двох головних частин, навіть. пам'яток, друга, а саме хроніка, яка не має хронологічних дат, вплинула на першу, себ-то літопис: „изъ нея вставлено въ лѣтопись подъ 6939 (1431) г. обширный отрывокъ, по способу изложенія и по содержанію своему сходный съ другими статьями хроники“... З 1432 р. в літопису йдуть Смоленські звістки яскраво місцевого характеру, лише пересипані московськими звістками. Очевидно, особливий короткий Смоленський літопис було вставлено, разом з статтями хроніки, в кінець першої частини Супр. списка, себ-то в літопис, який мав загальноруський характер. Останній є скороченням одного з списків Новгородського 4-го літопису, з вставками з московського мітрополічого зводу, до якого піднімається також і Новгородський 4-й літопис в не Новгородській своїй частині. Таким чином, в історичному збір-

---

[1]) Лѣтопись занятій Археогр. Коммиссіи, вып. 13. СПБ. 1901.

нику XV в. було три частини: 1) загальноруський літопис—з'єднання Новгородського 4-го з вибірками з мітрополічого зводу з нелітописними статтями наприкінці, за 1446 роком (перелічування річок, городів, князів та инш.); 2) короткий Смоленський літопис; 3) західноруська хроніка. Приймаючи на увагу сп. XV в., можна гадати, що в XV в. з'явилася така переробка, в якій кінець першої частини (після 1427 р.) викинуто зовсім і замінено зводом. Останній склався з статтів, запозичених з хроніки та з'єднаних з літописними звістками Смоленського й (викинутої частини) загальноруського літописів. Далі, слідом за звісткою 1446 р., переписано західноруську хроніку, лише з пропуском тих статтів її, які увійшли до складу літопису. В „Лѣтописцѣ в. князей Литовскихъ" повинно розріжняти де-кільки складових частин, утворенних в ріжні часи та ріжними особами.

Цікаві спостереження акад. Шахматова не можуть бути неприйнятими на увагу дослідником і наших часів, а саме вже тому, що ми досі не маємо з того часу ніяких фактичних заперечень проти них. Правда, зазначені твердження більш дотепні схеми, ніж доведені аналізом висновки, й тому, розуміється, потрібують докладної перевірки. А де-що в зазначеній будівлі зводів з критичного погляду викликає де-які запитання, навіть сумніви. Для прикладу наведемо таке наше спостереження: звістки 1410—1427 р.р., віднесені до загальноруської частини літопису, складеного з скороченого Новгородського 4-го літопису та витягів з мітрополічого зводу, в дійсности є цілком оригінальні: їх зовсім нема в тих обох пам'ятках. А в цих звістках яскраво виділяється діяльність м. Фотія в Литві, поруч з подробицями його життя в Москві. Висновок з цього для нас ясний: загальноруський звід було збагачено записами якогось з співробітників Фотія, можливо еп. Амвросія Коломенського, названого тут супутником його в подорожі до Литви. Коли так, то, очевидно, можливі й необхідні поправки до схеми, зазначеної акад. Шахматовим. Взагалі вона потрібує де-якого упрощення.

В скорому часі після цього, 1902 р., опубліковано *Б. Вахевичем* новий список наших літописів, Румянцевський[1]), XVII в., з

[1]) Зъ Кроники великаго княжства литовского и жомоитскаго, з розвідкою Б. Вахевича: „Западно-русская лѣтопись по списку Румянцевскаго музея",—в „Запискахъ Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей", т. XXIV, Одеса, 1902 р., стор. 161—213 (текст), 214—223 (розвідка). Опис рукопису тут виконано незадовольняюче, починаючи з неточної вказівки, що список переховується „въ сборникѣ Румянцевскаго и Публичнаго музея за № 435"; під такою назвою зовсім инша книжка, без потрібного списку; річ в тім, що Вахевич не додав слів: „изъ собранія Т. Ф. Большакова", де дійсно знаходимо цей список; пор. Г. П. Георгієвський, Рукописи Т. Ф. Большакова, Петроград, 1915, стор. 376—378. Не зазначено також у Вахевича

поправками та додатками по списках С, У, Кр. і Биховця. Видання не зовсім точне. Є низка пропусків, які зазначимо курсивом: 1) и всю землю *рускую* повоевалъ (стор. 164, 1 рядок знизу; пор. XVII т. П. С. Р. Л., стор. 243); 2) и зятѣмъ *своимъ* собѣ учинилъ (ibidem); 3) князь *великий* Скирмонтъ (168, 1 внизу); 4) и сынъ *его* Швинторогъ (171). Є инші непоправности: Дубовицкій (212, 2 зверху) замісць Дубровицкій (XVII т., стор. 292); сколько (167) зам. колко, заставилъ по себѣ (170) зам. оставилъ; Домонтъ (174) зам. Довмонтъ; а з тое (175) зам. а з оное; ражувамъ (175) зам. ражу вамъ; лѣта (195) зам. люта; Арзусинъ зам. а з Русинъ і инш. Румянцевський список, наближаючися більш усього до Кр. списка, закінчується низкою записів, які дають змогу визначити місце і час походження його. Ці записи не йдуть далі 1567 р., і більшу частину їх утворено у Вільні. Тому то Вахевич гадає, що протограф списку виник у Вільні в 60-ті р.р. XVI в. Місця цього списку, що доводять незрозумілість західноруської мови, слід віднести на рахунок пізнішого великоросійського переписувача. Порівнюючи всі відомі списки, автор розвідки зазначає для старшої історії Литви одну редакцію, лише з невеликими відмінами в іменах (Кр. з одними, а Рум. і Биховця з иншими). В инших моментах ріжниця між списками лише в кількости нових сказань. Щож до литовської історії кінця XIV і початку XV в.в., то вона відома в старішій редакції, в списках С і У; ця редакція тісно звязана з загинувшим Смоленським літописом. Останній був матеріялом, почасти хронологічною схемою, яку мали заповнити литовські звістки. Тому то смоленські звістки то перемежають собою литовські, то йдуть підряд самостійно. Перша редакція, що виникла у Смоленську, на думку автора—вже в XVI в.[1]), в тому вигляді, в якому вона є відомою в списках С і У, була літературно оброблена в одному з більш західних центрів Західної Русі (у Вільні чи Полоцьку) в XVI ж столітті. Нового матеріялу в редактора не було. Він вирівняв кошлатий вигляд літопису, підновив скрізь мову, постарався викоренити місце-

---

дефектністъ тексту нашого списку: крім відсутности 2 листків у середині літопису, відірвано ще й нижні роги з текстом на листках 144—149; взагалі рукопис дуже старий, схоронився кепсько, без кінця і коло 30 листків у середині всього збірника. З трьох записів Вахевичем видано лише один; решта, цілих два ще, надруковано у Георгієвського, стор. 378. Розмір збірника—in 8, а не „въ малую, 16-ю, долю листа", як у Вахевича; писано його скорописом XVII в., а не „четкимъ полууставомъ конца XVII в.", як читаемо у видавця (стор. 214).

[1]) Це, розуміється, груба помилка автора, коли не друкарська: має бути—XV в Пор. проф *П. В. Голубовського,* Новыя изданія по древнѣйшему періоду русской исторіи, К. 1906, стор. 3.

вий, а саме смоленський колорит, якого надавали йому в першій редакції смоленські записи. Але ці останні, навіть цілі уривки смоленської хроніки, не зовсім зникли з цієї редакції. Вони лише загубили, оскільки це можливо було, свій попередній, яскраво місцевий, характер.

Друга редакція литовського літопису, на думку Вахевича, захована в списках: Авраамки (це твердження автора помилкове), гр. Красинського, в Румянцевському та Познанському. Третя редакція мається в одному списку Биховця. Для неї використано багатий матеріял: ним поповнено і початкову історію Литви і ту частину літопису, яку переказано в списках С і У. Для останньої основою був текст списків першої, а не другої редакції. Але цей текст, особливо починаючи з князівства Витовта, цілком перероблено та доповнено новим матеріялом з польських джерел. Виклад подій доведено до початку XVI в. Смоленські записи, самостійні в списках першої редакції, майже відсутні або зовсім втратили свій місцевий характер в списках третьої редакції.

Таким чином, Вахевич, не торкаючися зовсім питання про походження і склад наших літописів, значно продвинув наперед питання про взаємовідношення списків, які схоронилися до наших часів. Він зазначив в цій справі ту позицію, яка майже цілком в головному оправдується сучасним вивченням. Думка його про три редакції цілком принятна. Лише приналежність відповідних списків до тієї чи иншої з редакцій зазначено не зовсім правдиво, як це доводиться більш детальним дослідженням. Наприклад, список Авраамки зачислено Вахевичем, і без усяких сумнівів, до другої редакції, що зовсім неправдиво: цей список першої редакції, як побачимо докладно в другому розділі нашої студії. Сумніви автора відносно Позн. списка, чи до другої редакції, чи, як він писав, „можетъ быть, болѣе справедливо отнести его къ спискамъ третьей редакціи", розвязуються нині на користь другої, а ні в якому разі не третьої редакції. Як би, одначе, не критикувати дрібниці в статті Вахевича, слід все ж таки признати, що дальше дослідження в цій справі повинно виходити від тих тез, які зазначені автором. Правда, ці тези були лише голими твердженнями, скоріше загальними гадками, ніж доведеними висновками. Вони потрібували ще перевірки на самому текстуальному матеріялі. Необхідно ще було усунути де-які неточности. Словом, лише пильний аналіз міг дати певні підстави для сталих висновків, які до де-якої міри були вгадані, але не доведені та не з'ясовані, через що й не могли бути переконуючими.

Тим часом опубліковано було ще один, новий список наших пам'яток. Знайдено його в літку 1902 р. *В. І. Срезнєвським* в Вологді

для бібліотеки Петербурзької Академії Наук (шифра 45. 11. 1), через що і названо Академічним. Видано його ним же 1903 р.[1]) Автор справедливо причисляє його „къ тому типу западнорусскихъ лѣтописей, къ которымъ относятся Супрасльскій списокъ... и Никифоровскій“. Але, не розріжняючи, як слід, редакцій, а лише сумарно перелічуючи списки, автор до того ж „типу“ відносить також ще п'ять списків, намічених до видання в П. С. Р. Л., які, одначе, належать зовсім до ріжних редакцій. Видавець визнає новий список важливим, бо він дає низку додатків до тексту литовського літопису, яких нема ні в одному з відомих списків. Найближчим він є до Супр. і Никиф. списків. Через те видавець саме до них підбірає додатки та поправки по новому тексту. Перевірка цих додатків свідчить, що Срезневський приводить їх дуже точно і повно, в чому, як і взагалі в опублікованні відомостів про Академічний список літопису, є певна заслуга його.

Дальший і дуже важливий крок в історії вивчення литовських літописів випадає на 1907 рік, коли з'явилося два нових видання. Перше належить *С. Пташицькому*, який видав по рукопису 1550 р. (з бібліотеки Хоминських у Ольшеві) польський переклад літопису Литви, типа другої редакції. Цей текст найбільш близький до Рум. списка[2]). Досить точно виданий текст литовського літопису попереджає тут невеличка передмова. В ній автор подає відомости про рукописи хронік Литви взагалі і далі дає докладний опис Ольшевського рукопису Хоминських.

Друге видання 1907 р., давно задумане Археографічною Комісією, є XVII-ий том „Полнаго Собранія Русскихъ Лѣтописей“, під назвою „Западнорусскія лѣтописи“. Видано їх під редакцією *С. Л. Пташицького*, разом з членом Комісії акад. *О. О. Шахматовим*[3]). Нарешті, в цьому класичному виданню з'явилися наші пам'ятки в повному свойому складі; воно обіймає усі списки, які було видано раніше, а також і які знайдено було спеціяльно для цього видання. Автор докладної передмови до виданих текстів акад. О. О. Шахматов[4])

---

[1]) „Отчетъ отдѣленію русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ о поѣздкѣ въ Олонецкую, Вологодскую и Пермскую губерніи“—в „Извѣстіяхъ отдѣленія рус. яз. и слов., 1903 г.“, т. VIII, кн. 4, СПБ. 1903, стор. 101—107.

[2]) *Stanisław Ptaszycki.* Kodeks Olszewski Chomińskich Wielkiego księstwa Litewskiego i Żmodzkiego Kronika. Podług rękopisu roku z 1550. Wilno. 1907. VIII (передмова)+41 (текст). Пор. його ж, Западнорусскіе переводы хроникъ Бѣльскаго и Стрыйковскаго (библіогр. замѣтка), в „Новомъ Сборникѣ по славяновѣдѣнію... въ честь проф. Ламанскаго“, СПБ. 1905. стор. 572—584: про вплив литов. літописів на польських хроністів.

[3]) Тут маємо передмову (стор. I—XIV), тексти (стор. 1—616) та покажчики—осіб і географічний (стор. 617—648).

[4]) Пор. Протокол Комісії за 1907 р. в „Лѣтописи занятій Археографической Коммиссіи“, СПБ. 1908, стор. 20.

дає точні відомости про 25 використаних при виданню пам'яток. Серед них маємо 14 списків самих літописів[1]), в тому числі й один польський текст, а далі один латинський текст „Origo regis". Крім того, тут видано: один текст „Похвали Витовту", по запису 1428 р., та 9 списків „Родословій великихъ князей Литовскихъ". Вперше тут сповіщається про три нові списки західноруських літописів (Ар., П і Є), а також і багато нових текстів „Родословій". Ар.—в рукопису б. Імператорського Археологічного Товариства в Петрограді (№ 43), вміщає в своїй третій частині (л.л. 43—73), писаній почерком XVI в., дефектний текст західноруського літопису без початку та кінця, з випусками і в середині; відповідає першій частині сп. Р. Сп. П—в збірнику Московської Синодальної (Патріяршої) бібліотеки, під № 790; написаний білоруським почерком к. XVII в. і вміщає в собі чотирі уривки західноруського літопису, що відповідають 1) другій і третій частинам сп. К, третій частині сп. Р, але мають більш докладну звістку 7022 р. та нові звістки 7023 р. і инш., 2) першій частині сп. Р і К, 3) сп. К і Р, як і перший, 4) четвертій частині сп. Р. Список Є—в збірнику П. Євреїнова, а з 1814 р. Головного Московського Архіву Міністерства Закордонних Справ, під № 76 (101), к. XVII в., з текстами західноруського літопису, переписаного 1690 р. (л.л. 441—534) і відповідного сп. Рач., але з додатками, новими звістками та подробицями. По недогляду не показано в переліченні статтей збірника досить цікавий текст „Родъ великихъ князей Литовскихъ и королей" (л. 192 об.), що схожий взагалі з текстом того ж Архіву, XVI в., виданим в X т. Временника Імператорського Московського Общества Історії і Древностей (М. 1851, ст. 136). „Похвалу Витовту" в запису 1428 р. названо витягом з „Похвали", яка мається во всіх списках західноруського літопису. Але як розуміти це, як генетичне взаємовідношення текстів, то ледві це буде так: чи початковою є пам'ятка в запису 1428 р., тим більш чи оригінал вона і навіть автограф чи ні, можливо б ще спорити, але що запис послужив джерелом літописної „Похвали" в відомих списках, а не навпаки, це після статті М. Грушевського[2]) здається безперечним. Потрібує, нарешті, поправки вказівка, вслід за Вахевичем, на сп.

[1]) Ці списки такі: Супрасльський, який коротко будемо зазначати одною літерою С; Уваровський (=У), Никифоровськой (=Н), Академічний (Ак.), Віленський чи Авраамки (В), Румянцевський (Рум.), Красинський (К), Археологічний (Ар.), Патріярший (П), Рачинський (Рач.), Євреїновський (Є), Дубровський (Д), Ольшевський (О) і Биховця (Б).

[2]) Див. вище, в Записк. Наук. Товар. ім. Шевченка, т. VIII, 1895, сп. 1—16.

Рум. в збірнику Румянцевського Музею під № 435: повинно додати— з зібрання Т. Ѳ. Большакова[1]).

Що торкається видання текстів, то воно, звичайно, цілком достойно справджує славну традицію б. Імператорської Археографічної Комісії, особливо в останні часи, коли вона стала на шлях взірцевого, що до точности і докладности наведених варіянтів, видавництва. Дослідник, по довгих та допитливих порівняннях виданих тут текстів з низкою оригіналів - рукописів, зневірившись в можливости знайти, як йому могло здаватися спочатку, значні хиби, лише з подякою та полегшенням приходить до приємного висновку: є повна можливість спіратися, при докладнім аналізі текстів західноруського літопису, на точно виданих Комісією списках їх.

Висловлене не виключає, звичайно, можливости зазначити дрібні хиби, а може описки чи навіть друкарські помилки, напр.: 1) дрібні пропуски—Мстиславъ (303) зам. потрібного Мстиславль (ркп. л. 449 об.); Фартуливе (375) зам. Ѳартунливе (470 об.); великиі (395) зам. І великиі (л. 505); 2) инші неточности— только (366) зам. толико (455 об.); Ядвигу (384) зам. Адвигу (л. 486); мѣсца своі осѣли всѣ (405) зам. мѣсца своі всѣ (л. 523) та инш.

Ці дрібниці, як і раніше зазначені відносно передмови, а ні трохи, звичайно, не зменшують вартости видання Комісії, не перешкоджають визнати його взірцевим і певним джерелом досліджування.

1908 р. вийшла в світ грунтовна праця професора, нині академіка, *В. С. Іконнікова*, другий том його „Опыта русской историографіи", в якім відведено значне місце і західноруському літопису. В першій книзі цього тому до питання, що нас цікавить, мають відношення бібліографічні відомости про смоленські літописи[2]), які багатьма вважаються за основу литовського літописання. Історик вважає можливим визнавати окреме існування смоленського літопису, хоч він й не схоронився до цього часу окремо. Далі він занотовує відомости, що мають смоленський характер, в південному зводі, в

---

[1]) Див. вище про видання Вахевича.—Крім того, даємо дрібні поправки до передмови XVII тому: на стор. 1 читаєм, що сп. У мається в літописному збірнику на 107 листах, з яких на 106 л.л. вміщається літопис. Це неточно: увесь рукопис, в складі 106 л.л. (див. і опис архим. Леонида, т. III, ст. 65) занято майже одним літописом; в такім разі це не збірник. На стор. XII, під № 24, в рукопису Археогр. Ком., № 40, показано два тексти „Родословій", але не показано третього—„Родословецъ великихъ князей Литовскихъ отъ великого князя Гедимина Литовского", на стор. 161—166, який відповідає тексту Рум. Муз. № 341, XVI в., л. 66 об. (див. XVII т. П. С. Р Л., ст. 601—612).

[2]) Стор. 519—527.

т. з. Тверському літопису, в Софійському Временнику (1-й Соф. літ.), в 4-му Новгородському, в Воскрес. і Никон. зводах та инш. Зазначає він смоленські звістки і в Супрасльському рукопису, виданому кн. М. Оболенським, редагованому, можливо, в Смоленську, в „Лѣтописцѣ вкратцѣ“, що є звязаний з іменням Ігнатія Смольнянина, який може склав цей літопис у Троїцькій Лаврі наприкінці XIV або на початку XV в.в. Далі автор згадує про писаний в Смоленську літопис Авраамки, перелічує де-які видання литовських літописів, розвідки про них і т. и. В цих багатих по повноті та точних по цітації бібліографічних матеріялах ми помітили лише де-які неточности. Занотувати їх ми вважаємо своїм обовязком відносно „Опыта“ акад. Іконнікова, яко настільної руководячої праці: 1) список „Слів“ Ісаака Сирина (Петрогр. Публ. Бібл.)[1] має запис не „1420 г. въ Смоленскѣ“, як зазначено у Іконнікова, а 1428 р. у Смоленську, яко копію з запису 1420 р., списану у Царгороді; 2) працю Тихомирова про литовські літописи, по словам автора, „рѣшено было напечатать; но, кажется, онъ (трудъ) былъ удержанъ въ рукахъ Куника“; в дійсности ж цю працю було видано Тихомировим в Ж. М. Н. Просв. за 1901 р. (див. вище); 3) видання Археогр. Комісією західноруських літописів (1907 р.) вважається ще не надрукованим, що для книжки Іконнікова 1908 р. було обовязковим зазначити навпаки.

В другій книжці II-го тому „Опыта русской исторіографіи“ докладніше розглянуто західноруські літописи, а саме: 1) короткий Київський літопис, виданий кн. М. Оболенським, з зазначенням витягів у ньому Смоленського літопису, що не дійшов до нас; 2) списки та редакції литовських літописів, які майже повно перелічуються, одначе без того цікавого матеріялу, що виданий Археографічною комісією, бо він залишився історику невідомим; 3) зміст цих літописів по списках коротких (першої редакції), складних (другої редакції) та повному (третя редакція, в сп. Биховця); автор підкреслює взаємовідносини смоленського та литовського літописання, а також докладно зазначає літературу питання, коротко порівнює списки, аналізує склад їх, перелічує джерела та инш. Все це поставлено остільки широко, що „Опытъ“ акад. Іконнікова стає вичерпуючим показчиком для історика старої Русі, настільним і для історика старого письменства, хоча, розуміється, і не покриває собою усіх завдань розвідок останнього.

---

[1]) Добавимо значок—F. I. 476.

Нам залишається, нарешті, зазначити ще статтю *В. Арнаутова* про смоленське літописання та нашу брошуру про західноруські літописи.

Перший в своїй статті[1]), після докладного огляду рукопису, що вміщає т. зв. „Київський" літопис Супрасльського збірника (бібл. Моск. головного архіву „Мин. Иностр. Дѣлъ", під № 21|26), на підставі аналізу його змісту та визначення джерел, приходить до таких висновків: 1) „лѣтописную выборку, сохраненную намъ „Кіевской" лѣтописью Супрасльскаго сборника, мы признали смоленской; 2) списки западнорусской лѣтописи гр. Рачинскаго и Евреиновскій сохранили намъ нѣкоторыя данныя для предположенія, что Смоленской выборкѣ предшествовало смоленское извлеченіе изъ Новгородской 4-ой лѣтописи; 3) это смоленское извлеченіе служило однимъ изъ источниковъ протографа Рач.—Євр."; 4) воно ж послужило джерелом літописної вибірки „Київського" літопису Супрасльського збірника, хоча взаємовідношення між ними не може бути визначене більш точно; 5) грунтовним, як що не єдиним, джерелом „извлеченія" з Смоленської вибірки був список Новгор. 4-го літопису, близький до хронографічного (Синод. № 280); 6) надбавки і виправки до тексту цього джерела, які належать перу складача „извлеченія" чи Смоленської вибірки і торкаються історії Смоленська, не дають нам права вважати смоленський літопис джерелом „извлеченія" чи вибірки, а показують на смоленські записи, старі перекази та пісні. Місцем утворення „Київського" літопису автор вважає Смоленськ, час складання його коло 1500 р., до авторства його причетним єпископа смоленського Іосипа Болгариновича. Висновки ці, які здаються сумарними, ледві чи можна визнати остаточними. Автор не рахується з иншими гадками що до цього питання: Даниловича—про автора киянина[2]), Шаранєвича—про дві хроніки в складі цього літопису[3]), Ю. Тиховського—про чотирі редакції в ньому (першу—смоленську, останні—литовські)[4]), О. Шахматова—про звязок їх з хронографом[5]). Автор не звязав також студіювання „Київського" літопису з всіма західноруськими списками, що поширювало б поле спостереження автора цієї статті.

---

[1]) Точний заголовок її—„Кіевская" лѣтопись Супрасльскаго сборника (Къ вопросу о смоленскомъ лѣтописаніи),—в „Извѣстіяхъ отдѣл. рус. яз. и слов." за 1909 р., т. XIV, кн. 3, СПБ 1910, стор. 1—34.

[2]) „О литовскихъ лѣтописяхъ" в Ж. М. Н. Пр., 1840 р., XXVIII, стор. 70—114.

[3]) O latopisach i kronikach XVI i XVII wieku etc. Krak. 1882.

[4]) Так наз. „Краткая Кіевская лѣтопись", „Кіев. Старина" 1893.

[5]) Общерусскіе лѣтописные своды, Ж. М. Н. Пр. 1900, № 9, стор. 139—140.

Західноруським літописам присвячено і нашу статтю 1915 р.[1]), яка дає короткий огляд літератури питання, з визначенням взаємовідношення списків, характеристикою редакцій, старшинства та якости їх, датуванням їх, з спробою встановити походження й автора літопису й т. и.

Таким чином, до цієї пори в науковій літературі, коли не цілком доказаними, то все ж правдоподібними являються такі тези:

1) західноруські літописи існували вже в XIV в. (Данилович);

2) схоронені списки їх виявляються вже як зводи (Попов, Тихомиров, Шараневич, Смолька, Прохаска та инш.);

3) джерела їх—смоленські літописи (Шараневич, Барбашев, Смолька); крім того, літопис в. кн. литовських, місцеві літописи, як волинський, київський, подільський (Шараневич та инш.), владимирський літописець (Смолька, Тихомиров);

4) впливали на них і польські хроніки (Шараневич, Тихомиров), офіціяльні акти та придворні записки (Шараневич, Прохаска, Тихомиров);

5) Литовські літописи велись при м. Герасимі в Смоленську (Смолька), але, може бути, і до нього, і, безперечно, й після нього (Прохаска, Тихомиров);

6) склад західноруського літопису дуже неодноманітний: крім смоленського літопису, одного (Тихомиров і Прохаска) чи двох (Смолька), і смоленської хроніки, історії Поділля, літописця в. кн. литовських, „Похвали Витовту", туди увійшло ще де-кільки окремих записів, одноцільних та щорічних, а в складнім зводі Биховця є ще низка народніх сказаній та преданій, запозичень з південноруського зводу нових окремих суцільних сказаній і щорічних записів пізнішого часу (Тихомиров, почасти Смолька, Прохаска); взагалі тут три головні частини: загальноруська, смоленська та західноруська (Шахматов);

7) всі списки західноруських літописів поділено на дві групи—себ-то короткий та повний зводи (Тихомиров), потім на три редакції—коротку, складну і повну (Вахевич);

8) часи писання, точніше складання короткого зводу—перша половина XV в., а повного чи складного—друга половина XVI в. (Тихомиров, Антонович).

---

[1]) *Ѳ. Сушицкій.* Изъ лекцій по литературѣ Южной и Западной Руси XV—XVIII в.в., читанныхъ на Высшихъ Веч. Женскихъ Курсахъ въ Кіевѣ, 1914—5 р., стор. 1—46. Очеркъ I. О западно-русскихъ лѣтописяхъ. К. 1915, 46 стр.

9) західноруські літописи значно вплинули на польських хроністів—Стрийковського (Данилович, Тихомиров), а також М. Більського і почасти Длугоша (Тихомиров, Б.-Рюмин).

Дальше дослідження західноруських літописів, виходячи з цих тверджень, повинно звернутися поперед усього до критичної перевірки їх на грунті самостійного аналізу складу і тексту літописів, вперше спіраючись на всі, знову видані Археогр. Комісією в XVII т. П. С. Р. Л. (1907 р.), списки їх. Через велику кількість їх потрібна попередня класифікація їх по групах, з уясненням взаємовідношення їх, встановленням їх редакцій, хронології, історії їх, що дає змогу говорити потім про походження західноруського літопису, про його склад і джерела, мову та стиль, авторів його, долю й инш.

Розділ другий.

Списки і редакції західноруського літопису.

Всіх списків західноруських літописів, відомих до цього часу і представлених в виданню Археографічної Комісії (XVII т. П. С. Р. Л., 1907 р.), не рахуючи уривків, 13: Супрасльський (означається далі Супр. чи С.), Уваровський (Ув., У), Никифоровський (Н), Академічний (Ак.), Віленський чи Авраамки (В), Румянцевський (Рум.), Красинського в 2-х ч.ч. (1-а ч.—К[1], 2-а—К[2]), Археологічний (Ар.), Патріярший (П), Рачинського (Рач.), Євреїновський (Є), Дубровський (Д) і Биховця (Бих. чи Б)[1]). До цього додаємо ще один, знайдений нами[2]), сп. Тихонравова (Т), в Рум. Музеї, збірки Тихонравова, № 408. Таким чином, всіх списків 14. Оглянемо їх кожного окремо для загальної характеристики.

Супр. список знайдено в збірнику Супрасльського манастиря. Має він дату по власній заяві писця після тексту: „в лѣто ҂з҃ки“ (7028 від утворення світу, себ-то 1520 р. після Р. Хр.). Писець тамо ж називає себе „Григорій Іванович“ (він служив у кн. Семена Івановича Одинцевича, може був сином священика, судячи по запису: „преставльшого помени Гй ерѣя Івана“). Виходячи з того, що весь збірник, в якому за літописом вміщено Патерик і частину перекладу статуту Вислицького, озаглавлено „Лѣтописцемъ“, і таким чином цей заголовок в оригіналі належить лише до літопису, можна гадати, що Григорій лише механічно переписав збірник, складений кимсь иншим далеко раніше, коло половини XV в. Про те ж саме свідчить і порівняння Супр. з Увар. (див. нижче). С має дві частини: 1) літопис з щорічним ви-

---

¹) Список Ольшевський, писаний польською мовою і тому належний до польського письменства, ми залишаємо, як і загальноруські зводи, з західноруськими уривками і звістками в них, бо всі вони можуть мати значіння лише в иншім місці. з приводу питання про джерела та склад західноруських літописів, взятих в цілому.

²) Виданий *С. Розановим* в ж. „Український Науковий Збірник“, М. 1915 р., стор. 21—30.

кладом і 2) хроніку, без хронології. В кінці першого є смоленські та московські звістки. Це і дає підставу Шахматову гадати, що в сп. С цілих три частини: 1) загальноруськиї по характеру літопис, скорочений з Новгор. IV-го і мітрополічого зводу Московського літопису, 2) короткий Смоленський літопис і 3) західноруська хроніка. Приймаючи до уваги тексти списків У і Н, обидва в рукописах XV в. і при тому схожі з сп. С, можна погодитися з акад. Шахматовим, що „еще въ XV в. явилась переработка историческаго сборника“... (див. вище, розд. І-й). Взагалі сп. С дуже добрий з ріжних боків текст: він повний, поправний, пропусків та вставок в ньому небагато. Через те він значно краще инших списків, особливо з боку повноти, суцільности та закінченности. В ньому лише один великий пропуск, в 5 листків; він доповнюється текстом з сп. У, почасти сп. К.

2. *Список У* зберігся в збірнику гр. А. С. Уварова; раніш, XVI в., він належав кн. Слуцьким; смерть одного з них, кн. Юрія, 7050 (1542) р., занотовано в приписці на самому рукопису. Ясно, що сп. У не пізніший, як 1542 р. Писано його в к. XV в., як видно по почерку. Що утворення літопису цього списку є не пізніше XV в., очевидно з суб'єктивного запису про себе переписувача в тексті, при звістці про смерть київського князя Скиргайла 1394 р.: „азъж того не свемь, занеж бех тогды младъ, но неции мовять“... Коли 1394 р. автор ще був молодим, недозрілим, значить, мав не більш, як 10—15 років, то писати літопис він міг коло 40-х р.р. XV в., коли йому могло бути років 50. Таким чином, текст списку У міг бути складений в першій половині XV в. Самий склад його той же, що і в сп. С, лише дві головні частини його розміщено тут навпаки: спершу йде хроніка, а потім літопис. Це менш природно, ніж в сп. С. Список У дефектний, без початку (пропущено коло 4 листків), середини (пропущено коло 12 листків, що є 1/6 усього тексту) і без кінця, коли рівняти закінчення його тексту з сп. С. Самий текст справний і точний, дуже близький, майже тотожний з сп. С, що свідчить про спорідненпя їх. Залежать же вони не один од одного, а обидва скоріше від третього, можливо, єдиного для них спільного джерела. Про це свідчать де-які характерні особливости їх, більш індивідуальні для сп. У, а саме: 1) велика вставка, в 5 листків (з 23 по 28 л.л.), про зустріч м. Кипріяном нареченої в. кн. Василія Димитровича Софії та про шлюб їх, вокняжіння Витовта і т. п.; 2) перестанова „Похвали Витовту“; 3) оригінальний кінець сп. У, відзначний од сп. С, подібний почасти до сп. В.

3. *Список Н*, в збірнику Н. Никифорова, взагалі тотожний з сп. С, але старший від нього, XV в. Сп. Н неповний (уривається

на літописній статті 1435 р.) і дефектний, бо втеряв листки з початку (приблизно $1^{1}|_{2}$ листка тексту, коли порівняти з сп. С), в середині свого тексту (4 листки) та наприкінці. Вставок в ньому небагато: одна велика—подробиця про облогу, узяття та спалення татарами м. Володимира й инших міст південної Русі, та де-кільки (усього 2) малих. Значно більш в сп. Н пропусків і досить великих: усього за 44 роки, в тому числі за 38 років відсутні геть усі звістки, а за 6 років бракує лише де-яких, частіш одначе більшість. Взагалі сп. Н менш поправний, ніж сп. У, не кажучи вже про сп. С.

4. *Список Ак.* в збірнику б. Імп. Акад. Наук, половини XVI в. Писано його, здається, в Західній Русі, з особливостями мови теж західноруськими. Близький він до списків типу С і У, але вставки сп. Ак., порівнюючи з сп. Н, відповідають пропускам Н, порівнюючи з сп. С. Ясно, що сп. Ак. є ближчий до сп. С., ніж до сп. Н. Ріжниця між С і Ак. та, що С повніший та справніший, бо Ак. не суцільний текст, а в уривках і дефектний, без початку та кінця, без багатьох листків і в середині тексту.

5. *Список В* або „Лѣтопись Авраамки" є в літописному збірнику Віленської Публічної бібліотеки. Цікава приписка його, з вказівкою йменя переписувача, місця й часу написання збірника: „в лѣто 7003 написана бысть сіа книга, глаголемыи лѣтописецъ, во градѣ Смоленсцѣ, при державѣ великаго князя Александра, изволеніемъ Божіемъ и повелѣніемъ господина владыки епископа Смоленскаго Іосифа, рукою многогрѣшнаго раба Божіа Авраамки". Писець, значить, Авраамек, можливо з духовних, судячи по низці цітат в нього з св. Письма; він був близьким до еп. Іосипа в Смоленську, де й писав збірник 1495 р. Сп. В є хроніка без дат, типа сп. С, саме другої його частини, а також списка У, першої частини. В порівнянню з ними, сп. В коротший і неповний, обірваний на звістці про смерть кн. Скиргайла через втрату кінця рукопису. Взагалі сп. В схоронився зле.

6. *Список Д* в збірнику XVI в. з зібрання Дубровського. Це особливий тип Новгор. IV-го літопису, продовженого до 1539 р., з трьома уривками західноруського літопису. Повніший з них третій—„Литовському роду починок". Він є витяг з „Лѣтописца в. кн. Литовскихъ" (див. списки С, У й инш.), але доведений лише до звістки про шлюб в. кн. Василя Дмитровича з Софією Витовтовою та про замирення Витовта з Ягайлом і Скиргайлом. Це короткий звід, взагалі кажучи не оригінальний; він має пропуски (цілих шість) і одну лише вставку. Остання з самого початку тексту і є оригінальною для коротких зводів. Коли ж її порівняти з текстами пізніших

редакцій, ми побачимо, що це власне є ніби скорочення мітичної генеалогії литовських князів династії Палемона, доведене до 7 рядків (див. нижче списки инших редакцій).

7. *Список Рум.* в збірнику Румянцевського та Публічного Музеїв у Москві, к. XVII в., в 4-х частинах. Початок першої з них цілком новий для попередніх списків. Це начерк стародавньої історії Литви, в якому маємо: 1) низку генеалогій, почнаючи з римського патриція Палемона, праотця роду литовських князів (sic!), що виїхав за часів Нерона з Італії, а з ним 500 славетніх фамілій, в край, де протікає низовий Німан; 2) низку фамільних преданій, а також 3) переказів про заснування городів у Литві та 4) сказаній про князівство Миндовга, Витеня і Гедимина. Цей начерк знаходимо і в дальших, пізніших списках: Рач., К (коротший усіх), Б (найповніший) і инш. Далі вміщено сказанія про Кейстута і Ольгерда; вони звязують начерк про стару Литву з пізнішою добою в літописному оповіданню, яке відповідає викладу списків С, У і инш. Друга частина списка Рум., з оповідання про похід Витовта на Темир-Кутлуя, закінчуючи звісткою про замирення Казимира з в. кн. московським, відповідає усім відомим спискам західноруського літопису. Але найближча ця частина сп. Рум. до сп. К, бо збігається з останнім і обсягом матеріялу і навіть текстуальним викладом. Кінець сп. Рум. є вже не хроніка, а щорічний літопис, в двох частинах: одна, (в загальному порядку третя) вміщає звістки 7013—7015 р.р., писані у Вільні; друга й остання (четверта) має короткі звістки 1313—1367 р.р., теж про м. Вільну, де, можливо, й утворено протограф сп. Рум. в 60-х р.р. XVI в. Писець сп. Рум. був, очевидно, великорос: він не зрозумів де-яких слів західноруських, звідки й виникли помилки в його списку. Взагалі ж сп. Рум. досить повний і складний, значно ширший коротких зводів в списках С, У, Н, Ак., В і Д. Він наближається до складних зводів, особливо до сп. К, але менш його справний, з багатьома помилками, почасти дефектний (без двох листків в середині). Крім того, сп. Рум. відріжняється від сп. К в начерку старої Литви призвіщами її героїв, що наближує його в цьому до сп. Б.

8. *Список К* в збірнику гр. Красинського, у Варшаві, XVI в., в 3-х частинах. Перша є начерк історії старої Литви, близький до сп. Рум., лише коротший від нього. Друга частина збігається з „Лѣтописцемъ в. кн. Литовскихъ“ в списках С, У, Ак. і инш., але ближча до сп. Рум. Третя частина відповідає всім відомим спискам нашого літопису, але викладом найближча теж до сп. Рум. Взагалі ж сп. К коротший од сп. Рум., обривається раніш од нього (втрачено

кінець рукопису), але справніший од нього: він поправляє багато помилок сп. Рум., поповнює також один з втрачених в Рум. двох листків. Таким чином, сп. К є складний звід литовського літопису, значно повніший од коротких зводів, близький до також складного сп. Рум., але справніший од нього. Крім того, сп. К. відріжняється од списків Рум. і Б призвіщами стародавніх предків литовських князів.

9. *Список Ар.* в дефектному рукопису б. Імпер. Археолог. Общ., з статтями ріжних часів (XVI—XVII в.в.) і з текстом західноруського літопису XVI в., дуже дефектним: без початку й кінця, з великими пропусками в середині тексту (коло 22 листків, коли порівняти з сп. Рум.). Найближчий сп. Ар. до сп. Рум.; особливо це помітно в епізоді про Біруту, який відріжняє також складні зводи від коротких, де його зовсім нема. З огляду на уривчатість та велику дефектність сп. Ар. мало корисний.

10. *Список П* в збірнику Москов. Синод. (Патріяршої) бібл.; писано його білоруським почерком к. XVII в., головним чином коло Орші та Могильова. Західноруський літопис тут складений, мабуть, священиком Федором Пилиповичем, якого послав кн. Соломорецький на Берестейський собор (співчуття автора на стороні Москви; він ворог католицтва та унії)[1]); він уявляє з себе чотирі уривки: перший відповідає тексту 2-ї і 3-ї ч.ч. сп. К. (себ-то 1-ї і 2-ї ч.ч. Рум.); другий відповідає Рум. (1-ій ч.) і К[1]; третій = першому уривку П., значить і сп. К. і Рум.; четвертий = тексту Рум. (4-ій частині). Таким чином, сп. П відноситься до групи складних зводів, наближаючись до Рум. і К[2], продовжуючи другий, але коротше першого. Взагалі П є текст з уривків і нецільний.

11. *Список Рач.* в білоруськім збірнику гр. Рачинського, в Познані (тому він називається ще й Познанським)[2]), к. XVI в. (коло 1580 р.), в 2-х ч.ч.: перша, до половини XV в., тотожна з Рум. (1-а і 2-а ч.ч.), значить близька і до К[2], але повніша од нього, з вставками та додатками; друга частина Рач., до половини XVI в., має низку оригінальних звісток к. XV в. і першої половини XVI в., відсутніх в решті списків (крім Рум. і подібних, де, хоч і в иншому викладі, є статті 1506, 1508 і 1514 р.р.). Назви стародавніх героїв Литви відріжняються тут від сп. К, але подібні до сп. Рум., Ар. і Б.

12. *Список Є* в збірнику П. Євреїнова, 1690 р., в 2-х ч.ч. Перша, до 1454 р., подібна до сп. Рум. та близьких до нього, але

---

[1]) Порів. проф. *М. В. Довнар-Запольський*, Київ. „Унив. Изв." 1898 р., № 12, і 1907 р„ № 12. а також Eranos, збірник в честь Дашкевича, К. 1906, стор. 310—321.

[2]) Facsimile його бачив в бібліотеці Осолинських у Львові (MS. № 2070) проф. *Дашкевич.* Порів. його „Замѣтки по исторіи литовско-русскаго государства" Київ, 1885 р., стор. 63, прим. 2.

ближче до Рач., маючи загальні вставки та нові додатки. Друга подібна загалом до Рач. і має нові звістки та подробиці. Отже, Є і Рач. подібні по прибавках, навіть по складу, але одріжняються цим від решти списків. Одначе, Є менш повний, ніж Рач., бо при порівнянню з останнім має низку пропусків. В назвах стародавніх героїв Литви сп. Є подібний до К, одріжняючись від Рум., Рач., Ар. і Б. Нарешті, Є має місця, особливо наприкінці, взагалі відмінні від Рач., зовсім оригінальні, або ж відповідні польським хронікам (М. Більського, Стрийковського та инш.). Цим сп. Є відріжняється від усіх попередніх, і коротких, і складних (крім, почасти, Рач.) зводів західноруського літопису, наближаючись до повного зводу його в сп. Б.

13. *Список Биховця* загублено, але відновлено по виданню Ф. Нарбута, в праці його „Pomniki do dziejow litewskich“ (Wilno, 1846 р.), по опису якого ця пам'ятка є к. XVI або поч. XVII в. Список цей, писаний по руському, але польськими літерами, дуже своєрідний і самий докладний із всіх попередніх. В цілому він не подібний ні до одного з них, рішуче відріжняючись своєю повнотою. Де-яка його часткова подібність до них мається 1) в збігу його в багатьох місцях (розірваних, одначе, вставками) з старшими списками С, У, Н, Ак., В і Д; 2) в де-якім наближенню до пізніших списків— Рач., Є і Ар. Багато тут вставок, і великих, з инших джерел, напр., з літопису, подібного до Іпатієвського. Частина сп. Б. (6961—1051 р.р.) не має майже зовсім нічого подібного в відомих нам списках, але згідна з тим літописом, що був у Стрийковського, який і скористався з нього в своїй хроніці, близькій в багатьох місцях, особливо в кінці, до сп. Б. Схоронився сп. Б не зовсім справно: він дефектний, без початку та кінця, з пропусками в середині, а місцями і зіпсований.

14. *Список Тихонравова*, з зібрання його в Румянцевському Музеї (№ 408), 1636 р., написаний південно-руським скорописом XVII в., в лист, з 2-х ч.ч.: перша—„Кроиніка великаго князтва Литовскаго и Жмоитскаго“ (л.л. 329—335),—є варіянт списків середньої чи складної редакції, ближче до Р, К і Ар.; друга (л.л. 336—339 об.) оригінальна частина з літописними звістками, складеними на Волині, коло Острополя [1]). Писець його якийсь Дмитро [2]).

---

[1]) Острополь є містечко в теперешньому Новоградволинському повіті, на річці Случ.

[2]) Увесь цей літописний звід вміщено в історичному збірнику, так невиразно описаному авторами „Отчета Москов. Публичн. и Румянц. Музеевъ за 1912 г.“ (М. 1913 р. стор. 75): „№ 408. Хронографъ, начинающійся Александріей, и Описаніе Іерусалима. Рукопись писана южнорусскою скорописью XVII в., въ листъ“. І тільки;

Керуючися наведеною характеристикою усіх списків і далі аналізуючи їх, легко встановити їх *взаємовідношення*, що в свою чергу веде до визначення *редакцій західноруських літописів*.

Ми маємо 14 більш-менш суцільних списків літописів, які росподіляються на *три групи*: 1) короткі списки—С, У, Н, Ак., В і Д; 2) складні списки — Рум., Т, К, Ар., П, Рач. і Є; нарешті 3) один повний список Б. Перша група одріжняється від других двох тим, що не має найстарішої легендарної історії Литви, звязуючи пізнішу її історію, к. XIV і поч. XV в.в., з загальноруською і залишаючись в тісному звязку з смоленським літописанням. Друга і третя групи розріжняються між собою тим, що в списку Б 1) легендарну історію Литви складено з великими новими вставками на підставі нового матеріялу, а також 2) ту частину літопису (к. XIV і поч. XV в.в.), що відповідає точніше коротким спискам (С, У та инш.), а не повним (Рум., К та инш.), перероблено і доповнено з польських джерел, особливо починаючи з оповідання про княжіння Витовта, а також і зменшено тут кількість смоленських записів та послаблено місцевий характер їх.

З першої групи списків сп. Д дуже короткий, всього лише на 6 листках (л.л. 486—492); він рано обриває свій текст і має пропуски. Сп. В також невеликий, на 13 листках, і дефектний, як і сп. Н (16 листків) та Ак. (35 листків), почасти і сп. У. Отже з усіх коротких списків лише С і У найповніші, на 106 листках обидва; вони і поправніші з них усіх. Найкраще схоронився сп. С.. Він не має таких дефектів, як сп. У, що має пропуск коло 16 листків. Таким чином, сп. С повинно вважати найкориснішим для досліджування першої групи списків, тому то сп. С є для них головний текст і має бути покладений в основу текстів усіх коротких списків. Цьому не перечить міркування про важливість і сп. У, як навіть старішого віком, ніж сп. С, з огляду на кращу сохранність сп. С і найбільшу типічність його, при найменшій індивідуальности.

Другу групу списків становлять складні зводи литовських літописів, числом 7: Рум., К, Т, Ар., П, Рач. і Є. Останні два повніші од решти, з великими вставками в першій частині їх, схожими в них і одмінними від Рум., Т і К, з оригінальними звістками в другій частині їх, які наближують їх до повного зводу Биховця. Тому то вони обидва не типічні для своєї групи. Сп. Ар. є дефектний: він не-

---

як бачимо, літопису тут зовсім не запримітили. Коротко сказав про нього де-що лише *С. Розанов* у передмові до XXII т. П. С. Р. Л. (1914 р., стор. VII). Він же й видав текст його в „Українському Науковому Збірнику“ (див. вище, стор. 55)).

має ні початку, ні кінця, з пропусками в середині; в решті свого тексту він є схожий з Рум. списком. Список П не є суцільний, а лише в уривках, які відповідають тексту К і Рум., продовжуючи перший, але коротший, ніж Рум. Краще других схоронилися її старіші од них списки К і Рум. З них кращий сп. К: він має поправніший текст, в якому менш описок, пропусків; він також і старіший, ніж Рум. Ясно, що сп. К слід покласти в основу другої групи списків наших літописів, т. зв. складних зводів їх.

Нарешті, продовженням та натуральним завершенням їх є список Биховця, єдиний представник *третьої групи*, повного зводу литовських літописів.

Що торкається першої групи списків, то всі вони, кажучи взагалі, дуже схожі між собою, майже з однаковим текстом, складаючи, таким чином, ніби то одну редакцію західноруських літописів, а саме короткого зводу їх.

При такому типічному загальному наближенні усіх 6 коротких зводів, що свідчить про загальне для них першоджерело, між ними є також і де-яка часткова ріжниця, яка є індивідуальною їх ознакою. Перш за все зазначимо тут спробу оригінального редагування загального першоджерела в *сп. У*. Спроба автора його утворити нову редакцію західноруських літописів виявилася, головним чином, в перестановці двох частин (власне літопису і хроніки) одної на місце другої. При цьому історично непослідовно, но, може бути, приємно для автора з литовців, в патріотичному розумінні, висувалося на перший план литовську хроніку і відсувалося на другий план загальноруський літопис. Решта зводів коротких і складних, як і повний, пішли в цьому відношенні за більш послідовним списком С.

Друга оригінальна риса сп. У виявилася в перестановці, порівнюючи з списками С і Ак., „Похвали Витовту“, що викликала в літературі довгу суперечку про те, в якому місці їй належить бути в списках С і У. Вміщення „Похвали“ в сп. У природніше зараз після оповіщення про смерть Витовта, а не після звісток про Жигимонта, як в сп. С, одначе для нас важливо занотувати, що сп. С в цьому більш типічний, бо й инші короткі списки, що мають „Похвалу“, напр. сп. Ак., йдуть за сп. С, а не за сп У. Що до складних зводів, то в них своєрідне вміщення „Похвали“ відмінне від сп. С і сп. У, а в повному зводі Б її зовсім нема.

Далі характерна для сп. У велика вставка (5 листків, з 23 по 28) про зустріч м. Кипріяном нареченої в. кн. Василія Дмитровича Софії та про шлюб їх, про вокняжіння в Литві Витовта, боротьбу його з Корибутом, Свидригайлом і т. и. Вставка ця, відріжняючи

сп. У від сп. С (инші короткі зводи, крім В, схожого в цьому з У, раніш уриваються), наближає сп. У до де-яких з складних зводів, напр. сп. К і П.

Нарешті, сп. У має оригінальний, порівнюючи з сп. С, кінець, подібний почасти до літопису Авраамки, почасти до Новгор. 1-ої.

Усі ці особливости сп. У дають грунт для гадки, що складач цього короткого зводу дав спробу самостійно перетворити спільне для нього і для сп. С джерело. Через відсутність нового матеріялу редактору сп. У не вдалося скласти новий по змісту та освітленню подій звід західноруського літопису. Він літера в літеру, навіть „безсмысленно", по виразу Тихомирова[1]), копіював текст оригіналу, вмістивши, наприклад, про взяття Смоленська звістки спершу прихильника Литви, а потім ворога її. Спроба редагувати матеріял, як видно, виявилася лише в механічній перестановці частин літопису, а також в де-яких вставках. Більш свідомим редактором того ж самого матеріялу був складач зводу в сп. С: він викинув другу звістку про взяття Смоленська, ворожу Литві, ввівши в свій текст лише запис прихильника її. Він залишив також більш природну послідовність в загальному роспорядку двох головних частин свого зводу, спершу загальноруського літопису, з додатком наприкінці щорічних звісток про Литву, а потім Литовської хроніки. Менш вдало в сп. С вміщення „Похвали".

Таким чином, списки С і У, виходячи з одного спільного джерела, можливо з одної редакції литовського літопису, яка не схоронилася до нас, але була ближчою до сп. С, обидва уявляють собою нову, по суті одну спільну для них редакцію західноруського літопису. Вони подібні між собою в родових, типових рисах, але одріжняються в індивідуальних особливостях. Це ніби дві головні вітки одного стовбура, що існували поруч з иншими вітками, але в свою чергу дали з себе кожна нові галузі. Решта списків є ближчою до сп. С (списки Н, Ак. й инш.) в одному відношенні, а також до сп. У в иншому, залишаючися одначе найближчою до сп. С, як це видно з загальної характеристики списків.

Дальші два списки короткого зводу *Н* і *Ак.* дуже близькі до сп. С, доходячи майже до тотожности й утворюючи з ним, очевидно, одну редакцію. Але й вони не є точною копією сп. С і між собою також не є копія один одного, маючи свої індивідуальні відміни. Маса пропусків в сп. Н (звістки за 44 роки, коли порівняти з сп. С) могла би свідчити про походження його з текста типу сп. С,

[1]) Ж. М. Н. Пр. 1893 р. № 5, стор. 251.

шляхом скорочення, коли б не оригінальна вставка в сп. Н, і досить велика, про заволодіння татарами південної Русі, себ-то подробиць про давно минулу для переписчика сп. Н, через те не близьку до сучасних інтересів людини XV в. подію. Цього місця не стріваємо ні в одному з відомих нам списків усіх зводів нашого літопису: воно взяте складачем сп. Н, можливо безпосередньо, з Новгор. 4-го літопису.

Таким чином, як видно, сп. Н, при текстуальному подобенстві до сп. С, що свідчить про загальне першоджерело їх, не має генетичних з ним звязків. Як більш ранній, сп. Н не міг бути переробкою пізнішого сп. С, а хіба лише його протографу, скорочуючи його майже на половину, але поширюючи без особливої потреби стару коротку звістку про заволодіння татарами південної Русі. З другого боку, сп. Н не міг бути оригіналом для сп. С, бо останній, доповнюючи звістки сп. Н майже вдвоє, пропускає зазначену вставку. Значить, сп. Н., при найближчому родстві з сп. С, але при відсутности генетичного звязку між ними, коли й виходить з загального з ним джерела, то ледві чи з одного, певного рукопису. Чи не свідчить ця індивідуалізація в дрібницях, при типовому подобенстві цих текстів, про походження їх з ріжних, де-чим відмінних, а взагалі схожих списків одної тої ж самої редакції західноруського літопису?

Список Ак. також є найближчий до сп. С: він має низку звісток, спільних з сп. С, але відсутніх в сп. Н (усі звістки за 6854, 6856—7, 6860, 6862, 6864—5, 6867—8, 6870, 6873—4 р.р.; більша частина звісток за 6858, 6561, 6879—80, 6939 р.р.). Але при такому родстві з сп. С, сп. Ак. має й де-які відміни, додатки та варіянти, що є поясненями тексту: индійского короля замісць донского списків С і У, турецкій ц҃рь зам. донскый король списка С. Иноді в сп. Ак. докладніше повідомляється про ту ж подію: до тексту сп. С—поставленъ быс самсонъ попо҇м, а въ не҇лю средохрестную—в сп. Ак. додається: м҇ца мар҇та к҃к на пам҇ѧ с҃тго ѿц҃а василья—поставленъ быс архиеп҇помъ... Особливо характерно, що де-які додатки і вставки в сп. Ак. до сп. С, не маючи собі точного наближення в де-яких з коротких зводів литовського літопису, збігаються з текстами складних зводів. Така є, наприклад, найбільша вставка в сп. Ак., додаток до сп. С, про завоювання кн. Янушем Дорогичина, Мельника, Саража, Каменця й инш. міст (пор. сп. Ак., л. 175, і сп. К, л. 76; пор. сп. П); з коротких зводів вона подібна почасти до тексту списків У і В, але найближча до складних списків К і П.

Порівняймо, для прикладу, тексти з цією вставкою, і побачимо, що спершу вона є ближчою в сп. Ак. до сп. У, але потім в назві города Мельника (замісць Хмельника в сп. У) і особливо в продовженні дальшого тексту, який відсутній у сп. У, ближче підходить до списків К і П:

Ак, л. 175.

Кн҃зь пак Янȣшь зѧт его забывъ[1]) добра и приꙗзни[2]) цтѧ своего и тещи своеи и шюрьи поиде[3]) ратью к Дорогичинȣ Дорогичинь возма *Осадить Мелникъ возма* ѡсадить Саражь извоюеть Каменець извоюеть и ѡстȣпить оу Берести тещю свою Берестьѧ добывь поидеть проч ѡсадивь тыи в҃ города Дорогочинь и *Мелник* а кн҃зь великїи Кестютїи събравь свою Жемоитьскую землю и вси рати и поде к рѣце к Вльи и кн҃зь Витовть собра свою рать и свои ѡчины поидет из Городна противȣ ѿца своего и съимȣтсѧ на Вельи вышши Ковна в҃ мили и тȣта перевезетсѧ рать и поидȣть къ Троком и пришедше ѡступиша Троки и почюеть кн҃зь великїи Кестютїи что кн҃зь Ѩгаило из Вилни идеть ратью

У, л. 6.

Кн҃зь пак Ѩноушь зꙗть его. забывь добра и приꙗзни ц҃тꙗ своего и тещи своеи и шюрьи. поидѣть ратью к Дорогичиноу Дорогочинь возма ѡсадит Саражь извоюеть. Каменець извоюеть и ѡстоупить Берестъ и тещоу свою оу Береотьи и Берестьꙗ не добыль поидеть прочь. ѡсадивь сии городы Дорогичин *Хмелникъ*. а кн҃зь великий Кестоутии собравь свою Жомоитьскую землю. и вси рати. и поидѣть к реце к Вилни. и кн҃зь Витовть собравь свою[4]).

К і П.

Пакъ кн҃зь Ѩноуш Мазовецькии забывши добра и приꙗзни тьстѧ своего кн҃зѧ вѣликого Керстȣтѧ и поидет воиском к Дорогичинȣ Дорогичин возмѣть и ѡсадит. Сараж звоюет и Каменец звоюет и подстоупит под Берестеи Берестьꙗ недобывши и поидет проч. ѡсадивши Дорогичин и *Мѣлник*. и кн҃зь вѣликыи Кестȣтеи собравши всю Жомоицкȣю рат. и многи люди пошли к нѣмȣ на помоч и прїидет к рѣце к Вели. и кнзь великыи Витовтъ. собрал свою рат своее ѡтчизны и поидет з Городна на помоч к ѿцȣ своему и сонмоутсѧ на Вели воиска выше Ковна двѣ мили. и тоут воиска перевезлисѧ. и поидоут к Троком и пришедши ѡстȣпѧт Троки. и прїидет вѣсть ко кн҃зю великомȣ Кестоутю што ж

---

[1]) В забылъ. [2]) Далі в сп. С пропуск до кінця уривка. [3]) поидет. [4]) В сп. У пропуск.

а з ним Нѣцкаѧ рать и Лифляньскаѧиноцервое Нѣмци ѡбоим неприѧтели были и кн҃зю великомꙋ Кестютью и кн҃зю...	кн҃зь великии Ягаило з Вилни идет великим воиском а с ним идет Немецкаꙗ рат Лиѳлянтъскаа...

Ця вставка, з одного боку, наближає сп. Ак. до сп. У, з другого боку наближає його й до другої групи — складних зводів західноруського літопису. Таким чином, намічається перехід від коротких зводів до складних, що ще яскравіше виявляється в списках В і Д.

Список В, значно ухиляючися від першої вітки короткого зводу, що в сп. С, наближується до другої його вітки, в сп. У. Ще Тіхоміров зазначив відсутність одмін у змісті „Литовской лѣтописи въ сборникѣ Авраамки“ від літопису в сп. У[1]). Текстуальне порівняння стверджує його спостереження. При найближчому спорідненні сп. В з сп. У, потім з сп. Ак., з одного боку, цікаве наближення сп. В до сп. К, з другого. Ціла низка вставок, дрібних і навіть великих, спільних для сп. В з списками У і К, або з списками Ак. і К, але відсутніх у сп. С, стверджують цей факт. Одна з таких вставок, найбільша, про зустріч м. Кипріяном нареченої в. кн. Василія Дмитровича, Софії та про шлюб їх, про вокняжіння в Литві Витовта, про боротьбу його з Корибутом, Свидригайлом й інш., найбільш споріднює сп. В з сп. У, з одного боку, і з сп. К і П, з другого (пор. сп. В, л. 447 об., сп. У, л. 23, і сп. К, л. 79).

Нарешті, шостий короткий звід у *сп. Д*, як найпізніший, ще далі відхиляється від попередніх, залишаючися ближчим лише до сп. К, а через нього, иноді, до сп. У та вітки близьких до У списків. Є місця, що наближають сп. Д лише до сп. В та одріжняють його від решти списків. Наприклад, лише списки Д і В мають повним цей текст: кнѧз велики Ѡлгердъ ꙋмре а кн҃зь велики Кестꙋтеи не ѡставя брата своего великого кн҃зꙗ Ѡлгердова *слова* что и до его живота, во единачествѣ были... Підкресленого слова в решті коротких зводів С і Ак. нема (списки Н і У не мають цих звісток: Н раніш уривається, У не заховав цієї частини рукопису); отже без зазначеного слова текст губить змисл, і лише списки Д і В виправляють, як слід, цей текст. Далі зазначимо місця, що наближують сп. Д до списків У, В і К, але одріжняють від першої вітки в сп. С. Наприклад: сами оу

1) Ж. М. Н. Пр., 1901 р., № 3, стор. 20, прим. 2.

меня в нятствѣ ходять, а в сп. С: не внятстве. Або: а сна своего великого кнзя Витовта оставит (Д, У, В), а в сп. С додано—на кнзя Корбоута. Є далі де-кільки пропусків, що відріжняють сп. Д від усіх коротких зводів, або від де-яких з них, як, прикладом, пропуск звісток про вокняжіння Витовта в Литві, боротьбу його з Корибутом, Свидригайлом й инш. (Д, л. 494; пор. У, л.л. 23—28, В, л. 447 об.). Нарешті, що найбільш характерне в сп. Д, це оригінальний початок його. Приведемо його цілком: Литовскомоу рωдоу починокъ перьвое Хвостъ. а снъ оу него Волк. а оу Волка снъ Троен. а оу Троена Витень. а у Витена снъ Едиман. а оу Едимана. з҃. снвъ. а҃. Монтивидъ. в҃. Наримантъ. г҃. ωлгердъ. д҃. Евнутии. е҃. Кестутеи. ѕ҃. Корьят. з҃. Люборт. Цього початку нема ні в одному з коротких зводів західноруського літопису. А в складних зводах ця схема найстарішої історії Литви обертається в докладну мітичну історію її. Таким чином, сп. Д є ніби переходом від списків короткого зводу до складних зводів литовського літопису.

Ми розглянули шість списків короткого зводу нашого літопису; вони являють з себе одну спільну редакцію, але з двома вітками. В основу її лягли два головні списки С і У. Решта чотирі рівно поділяються по свойому наближенню переважно то до сп. С, а саме списки Н і Ак., то до сп. У, а саме списки В і Д. Отже маємо дві групи списків короткого зводу: перша з списків С Н Ак., і друга теж з трьох списків УВД. Головна ріжниця між ними є в наближенні другої групи УВД до складних зводів західноруського літопису, а першої—до протографа.

Усі списки складного зводу західноруського літопису значно одріжняються від текстів короткого зводу. Як показано вище, ріжниця головним чином і перш над усе в тому, що короткий звід оповідає історію Литви з доби після смерти Ольгерда, починаючи оповідання з перелічування синів Гедиміна, а складні зводи перед цим поміщують ще начерк стародавньої Литви, точніше генеалогію старо-литовських князів. Залишаючи поки що цю частину складних зводів, характерну для взаємовідношення їх між собою, звернемо увагу на решту матеріялу, спільного з короткими зводами, для визначення відношення до них складних зводів.

Переходячи до питання про *взаємовідношення складних зводів* західноруського літопису і відношення їх до коротких, почнемо вивчення їх з *сп. К,* як найпростішого серед складних, найкраще збереженого і найсправнішого. Крім спільних з усіма списками складного звода відмін від коротких текстів—вступу до нарису історії (мітич-

ної) стародавньої Литви, К має значні ріжниці і в останніх двох частинах, спільних по змісту з короткими зводами. Не спиняючись на багатьох дрібних одмінах тексту К від коротких списків, як у масі пропусків, а ще більш вставок, 1—2 слів на кожній сторінці, зазначимо пропуск у сп. К смоленських подій, вміщених у С (л. 52 об.) і У (л.л. 33 об.—35) під 6903 р., взятих, мабуть, з Воскресенського зводу під 6903 р.—„О взятіи Смоленска“ (П. С. Р. Л., т. VIII, 68—69), де Витовта змальовано, як хитрого зрадника, що заманив смоленських князів у засаду, а потім у полон. Тут є очевидна тенденція литовського редактора звільнити літопис своєї „искони самобытной“ (від Палемона римського) Литви від русько-смоленського впливу. Характерний далі пропуск у сп. К (л. 77) звістки коротких зводів[1]) про катованих Ягайлом прихильників Витовта, якого ним було посаджено в полон у Креві, буцім то з метою полекшити тяжке враження від сумного малюнку міжусобиці... Опущена далі суб'єктивна замітка давнього складача короткого зводу—„азъж того не свемь занеж бехь тогды млад. но неции мовять“ — видалась непотрібною новому редакторові складного зводу, бо не відповідала його об'єктивному оповіданню про давноминулі події (пор. К, л. 81, і С, л. 101, У, л. 30). Редакторські зміни в сп. К виявились далі в переставленню з одного місця на друге ріжних подій, узятих ним з коротких зводів[2]), але переділених у К вигаданими підзаголовками, напр. „Ѡ Витовътѣ з митрополитом Киевским“, „Ѡ Подольскои земли“ і др. Инше місце займає також і „Похвала ѡ великом кн-зи Витовтѣ“, вміщена редактором К значно раніше, ніж у С і У, ще до повідомлення про смерть Витовта (в У після цеї звістки, в С ще пізніше). Що ж найважливіше, це зовсім инша, нова редакція „Похвали“ в сп. К. Складач її користувався матеріялом коротких зводів, одначе він наново переробив той матеріял, склавши свій текст з багатьох частин, роскиданих у ріжних місцях списків, наприклад, сп. С, л.л. 70, 71, 76—80, і сп. У, л.л. 49—59. Характер перерібки не на користь нової редакції: текст старого автора обезбарвлено перелічуванням сухих фактів, вибраних з ріжних місць списків С і У, які зовсім не належали там до „Похвали“, більш в них поетичної та натхненої. Ось для порівняння початок „Похвали“, спершу в списках С і У, а потім у сп. К.

---

[1]) Сп. С, л. 94; сп. У, л. 11.

[2]) Сп. К, л. 84, де викладено про події за текстом, запозиченим з сп. С, л. 52 об., і сп. У, л. 33 об.; звістки про ці події поставлено поруч з звістками на л.л. 106 в сп. С і на л. 49 в сп. У.

С, л. 76, У, л. 51.

Таиноу таити ц-рвꙋ добро ѥсть а дела велика г-сдрѧ поведати добро жь ѥс хочю вамь поведати о великомь кн-зи Александри[1]) зовемемь[2]) Витовъти Литовскомь и Роускомь. иных многих земль гсдрь. но понеже по писаномоу[3]) есть. братие б-а боитесѧ а кн-зѧ чтите такоже и вамь хощю вамь азь[4]) поведати. ѡ славномь гсдри но немощьно исповедати. ни писанию предати дѣла великого кн-зѧ[5]). ꙗко же бы мощно комоу испытати высота небѣснаꙗ и глоубина морскаꙗ то же бы исповедати мощьно сила и храбрость того славнаго госдрѧ. сии кн-зь вилики Витовтъ. бѧше ємоу держащи великое кн-жение. Литовское и Роуское...

К, л. 85 об.

Кн-зь вѣликии Витовтъ держал великое кн-жене Литовское и Рꙋское...

Як бачимо, складач сп. К зовсім викинув поетичні порівняння, які були вступом до „Похвали Витовту". Він захопився чисто діловим, прозаїчним переказом приписаних Витовту подій. Иноді він дозволяв собі инший виклад звісток короткого зводу, напр.

С (л. 56), У (л. 35).

„Кн-язь Романь Дебрѧньскыи[6]) тоу бѣ. и тогда ѿ Витовъта оубиень быс *поужьною смертию а кн-гию его и дети его ѿпоустиша. а намѣсници*[7]) Витовътовы поимаша[8]). и боꙗрь которыи не хотели отчита кн-зѧ Юрьꙗ. или Браньскых и Смоленьскых тех всих посекоша[9]).

К (л. 84).

Кн-зь Роман Брѧнскии в тот час был тоут тогды. кн-зь вѣликыи Витовтъ вѣлелъ того Романа оубити. *а намѣстники был свои послал к Смоленскомꙋ.* и ѡни намѣсники Витовтовы поимали. а тых боꙗр Смоленских и Дрꙋцких которыи не хотѣли ѿчича мѣти кн-зѧ Юрьѧ. тых всих постинали... (л. 84 об.).

Сп. У. [1]) Ѡлександре. [2]) Нема. [3]) писанъ. [4]) ꙗ. [5]) Гдрꙗ. [6]) Брꙗньскии. [7]) наместники. [8]) поимали. [9]) посекли. Пор. Никон. під 6910 р.

Тут, як видно, вільно викладається про ті ж самі події: новий редактор пропускає тільки одні з дрібниць, але поруч з тим додає від себе инші дрібниці...

Усі ці дані, вкупі взяті, без жадного сумніву, переконують нас, що в сп. К маємо нову редакцію літописну, яка значно відходить від старшої, короткої. Крім цих особливостей загального характеру, що відріжняють сп. К від усіх списків короткого зводу, в ньому є також і инші відміни, більш індивідуальні. Вони одріжняють сп. К від першої вітки старших текстів, на чолі з сп. С, але, з другого боку, наближають його до сп. У, представника иншої вітки тих текстів. Так, наприклад, відмінно од сп. С, але згідно з сп. У, сп. К випускає зовсім нелитовські звістки 6907 р.—про смерть в. кн. Михайла Тверського „во мнишькомъ чину",—як і 6908 р.—про вокняжіння в Твері Івана Михайловича та про чудесну ознаку на небі в формі серпа, про затемнення сонця й инш. Редактор, очевидно, вважав їх непотрібними в литовській хроніці, раз вони нічим не звязані з життям Литви. Відмінно од сп. С і знову згідно з сп. У, визначається в сп. К отруїння кн. Скиргайла в Київі ченцем Фомою, а саме „на каноун крещеню *оу четвергъ*" (К, л. 81; У, л. 30), а не „в соуботоу", як читаємо в сп. С.

Ще більш наближає сп. К до сп. У характерна для обох послідовність оповідання, починаючи від зустрічі княжни Софії в Москві. Знову ця риса є спільною для обох списків (К, л. 80; У, л. 24), несхожих тут зі сп. С (л. 100), де є велика вставка про похід на Подолію. Правда, й тут сп. К не механічно копіює список типа У, а вільно викладає оповідання свого оригіналу. Візьмім для прикладу в порівнянні початок оповідання в списках У і К:

У, л. 24.	К, л. 80.
и стретиша великоую кнѧжноу Сооьѹ с великими честьми. тогда бе с҃щныи. митрополить Кипрíѧнъ. *съ архие҃пскпы. и съ е҃ппы.* и съ архимандриты. игѸмены. и со *всимъ с҃щничискьімъ чиномъ.* стрете и честно со кресты. *предъ градомъ.* пред Москвою. *и сотвори бракъ чтнъ и венча и великаго кн҃зѧ Васильѧ Димитреєвич. с великою кнѧжною Сооеѭ. и быс бракъ чтнъ. и чти достоинъ. и веселию многомоу. мыж на предниє возвратимсь.*	и стрѣтили вѣликѸю кн҃жнѸ Сооєю з вѣликою честью. тогды был с ними сщныи митрополит КѸпрıѧн *со многими вл҃дками* и со архимандриты игѸмены. *и со всими св҃щнки.* и стрѣтили єє чесно со кресты перед Москвою. и был збор вѣликии чесныи и венчанье сталосѧ.

Наведений уривок, очевидно, це вільний по викладу переказ тексту, взятого з оригінала типу У, який хоч і відсутній вже в сп. С, але ще має ближчу паралель у сп. В (л.л. 447 об.—448). Це початок відомої вставки про зустріч м. Кипріяном кн. Софії, шлюб її з в. кн. Василієм Дмитровичем, про вокняжіння в Литві Витовта, боротьбу його з Корибутом та Свидригайлом і инш. Вставка знову таки характерна: вона є в списках У і В, чим відріжнює їх обох од сп. С і наближає до сп. К, як і до сп. П.

Таким чином, як видно, сп. К це нова, складна в порівнянні з старшими текстами, редакція. Вона значно переробила свій оригінал. В перетворенні його вона могла виходити з текстів типа другої вітки першої старшої редакції, яка відома нам у списках У, В, Д. В усякому разі вона ближча до останніх, ніж до першої вітки старшої редакції, яка відома в списках С, Н, Ак.

З усіх складних зводів список К — найближчий до *сп. Рум.*: вони збігаються між собою як обсягом, так і однаковим викладом про ті ж самі події. В обох списках, починаючи з повісти про Подолію, однаковий порядок розміщення матеріялу, чим вони одріжняються від усіх инших списків, особливо короткого зводу. В останньому порядок такий: 1) повість про Подолію, 2) Похвала Витовту, 3) сказання про боротьбу Свидригайла з Сигизмундом і 4) щорічні записи, утворені в Смоленську та південній Русі. А в списках К і Рум. порядок зовсім инший, ще й з додатковими звістками: 1) повість про Подолію, 2) вставне оповідання про битву на Ворсклі, що його початок взято з запису про напад Витовта на Смоленськ, 3) звістки про бунт у Смоленську, про напад татар на Київ, про голод-мор у Новгороді та инш. городах (і в Москві, чого нема в списках С, У), про затемнення сонця на Благовіщення, про пожежу в Москві та Смоленську, про поставлення Григорія Цамблака на мітрополіта (ці події ті ж самі, що і в сп. С і У, але в иншому порядку й не означені певними датами, а просто про всі події сказано: „того же году"); 4) звістка про напад Дашка Федоровича Острозського на Кам'янець, 5) „Похвала ѡ великомъ кн҃зи Витовтѣ", що до неї в одміну списків К і Рум. од списків С і У, увійшла звістка про замір Витовта коронуватися, про з'їзд королів на коронацію, сама „Похвала" та звістка про смерть Витовта; 6) звістка про бунт у Смоленську та холодну зиму, під загальним оглавом: „ѡ Жикгимонтѣ, какъ Литву держалъ"; 7) звістка про напад Москви на Литву і поражку Москви од татар.

Не обмежуючися переставленнями матеріялів свого оригіналу, редактор списків К і Рум. иноді инакше викладає перетасовані ним

звістки. Наведім, для прикладу, початок повісти про Подолію в викладах спершу списків С і У (а також і сп. Б), а потім у списках К і Рум.

С (л. 102 об.—103), У (л. 42; а також Б, стор. 35).

Коли *гсдрь быль на Литовскои земли* кн-зь великы Ѡлгирдь. и шед в поле с Литовъскимь воискомь побиль Татаровъ. на Синѣи воде трех братовъ. кн-зѧ Хочебиꙗ[1]). а Коутлоубоугоу а Дмитреꙗ. а то си три[2]) браты Татарскыа кн-зи[3]) Ѡчичи и дѣдичи. Подолскои земли. а Ѿ них завѣдали втамони[4]). *а боискаки* приездꙗючи Ѿ них[5]) оутамонъвъ. імывали нс Подолъскои земли дань. а брать великого кн-зѧ Ѡлгирдовъ державъ Новгородиъ... со кн-зѧ великого Ѡлгирдовым презволениемь. и с помочию *Литовскиꙗ земли.* пошли в Подолскоую землю и тогды въ Подолскои земли. *не быль ни ѡдинъ город. ни деревомь роубленого. а ни каменемъ боудованого.* и тогды тые кн-жѧта Корꙗтовичи пришли в Подолскоую землю[6]) Ѿ *татаръ и боскакомь выхода не почали давати и на первое* нашли собѣ твержю. на рецѣ на Смотричи...[7]).

В сп. У. [1]) Хачебеꙗ. [2]) а тыи трии.[3]) земли... [4]) атамани. [5]) тыхь. [6]) *и вошли оу приꙗзнь со атаманы почали боронити Подольскоую землю.* [7]) *тоут пак собе нарꙗдили город Смотрич.*

К, л. 82 об., Рум., л. 73.

Коли[1]) *пак к-зь вѣликыи Витовтъ поехал з Литвы до великого Луцка* а кн-зь вѣликыи Ѡлькгирдъ пошол в полѣ з Литовским воиском и побилъ Татаровъ (на Синеи Водѣ. *оубил* трех братов)[2]) *Татаръских* кн-зеи Хачебеѧ[3]) Сакоутлоубоуга[4]) а Дмитреѧ. а тыи тры браты Татарские кн-зи. Ѡчичи и дѣдичи Подолское земли *были.* А завѣдали Ѿ них ѡтаманы. а приежчаючи оув отамановъ дан бирали. с Подолское земли. а брат кн-зѧ Ѡлкгирдовъ кн-зь *Коръатъ* держал Новгородок... с кн-зѧ Ѡлкгирдовою волею[5]). и с помочю пошли оу Подолскоую землю. а тогды оу Подолскои земли *нѣ было еще ни ѡдноі города моурованаі: а ни деревѧноі.* и тогды тые кн-жта Корꙗтовичи. пришод оу Подольскоую землю. *И вошли оу приꙗзнь со атаманы. и почали ихъ боронити* ѡ Татар. и *дани* Татаром не почали давати. и напервеи нашли собѣ твержицоу на рѣце на Смотричи. *и тоутъ собѣ город Смотричъ поставили.*

В сп. Рум. [1]) Опять отселѣ почнемъ, коли кн-зь Олкгирдъ.. .[2]) Нема. [3]) Хачея. [4]) Колобуга. [5]) помочью и волею.

Цей приклад, стверджуючи нашу думку про нову редакцію в складних зводах, що спірається на старші тексти, разом з тим ще раз підкреслює порівнюючи більше наближення списків К і Рум. до сп. У, ніж до сп. С. Дві вставки в тексту типа У, порівнюючи з сп. С, у даному уривку, а саме—1) „и вошли оу приязць со атаманы, почали боронити Подольскоую землю", і 2) „тоут собе город Смотричь поставили",—текстуально подібно входять до складу списків К і Рум.

Характерне, далі, наближення списків К і Рум. в однакових звістках про від'їзд кн. Костянтина Корьятовича до угорського короля та смерть його, а також про забиття Юрія волохами. Це місце одріжнює списки К і Рум. від коротких зводів С і У, а також і від повного зводу Б, де знайдемо однакову для них (С, У і Б), але відмінну від списків К і Рум. звістку[1]), хоч про одних і тих самих історичних осіб.

Одзначім, нарешті, ще одне спільне в списках К і Рум. місце, а саме однаково зредаговану в них „Похвалу Витовту", відмінну од списків С і У та схожу з иншими складними зводами, наприклад, з сп. П. До останнього в даному разі сп. Рум. навіть ближчий, ніж до сп. К, який, власне, тотожній з сп. П. Одне місце з „Похвали" в сп. К є зміненим в сп. Рум. і сп. П, які обидва текстуально-подібно скоротили на $^{2}/_{3}$ докладні оповідання списка К, залишивши з його обсягу лише $^{1}/_{3}$ тексту. Наведім цю паралель, спершу з сп. К, а потім з списків Рум. і П:

Сп. К, л. 86 об.	Сп. Рум. (вар. по сп. П).
И коли славный гс-дрь великыи кн-зь Витовтъ. на которую землю бывал гневен и которую землю хотѣлъ сказнити. а любо силных своих воєводъ гдѣ хотѣлъ послати и кому коли ѿ тых земль вѣлел к собѣ быти. и ѡни без всякого ѡслоушенства своєи земли пришли к нѣму. и вездѣ єму на помоч были гдѣ коли єму было надобѣ. и кн-зь вѣликыи Витовтъ оу вѣликои	И былъ князь великій Витовтъ[1]) славенъ по всѣмъ землямъ, и много князей и царей служили во дворѣ[2]) у него. А иныи, приѣздячи, кланялися и просячи себѣ царя и царство Ордынское.

[1]) П. сильныи гс-дрь. [2]) Нема.

[1]) Це місце цікаве зближенням коротких зводів з повним більш, ніж з складними.

славѣ и оу великои чти пребывал. по всим землѧм ц-рь ѡрдынскии и кн-зи ѡрдынскиє приєжчали к вѣликомꙋ кн-зю на слоужбꙋ. и просѧчи собѣ ц-рьа на царство много было ѡрдынских ц-реи и кн-зеи што в дворѣ єго сложили.

Коли приняти до уваги загальну тенденцію складних зводів скорочувати докладнішу, до дрібниць, у коротких списках „Похвалу Витовту“ (що помітно вже в сп. К, порівнюючи з списками С і У), то можливо гадати, що короткий виклад у списках Рум. і П є як раз дальша зміна „Похвали“ в складних зводах нашого літопису. Очевидно, сп. К в даному разі є посередником між старішими списками С і У—короткої редакції, та пізнішими списками Рум. і П—складної редакції. Таке скорочення в складних зводах де-яких частин короткого зводу, як „Похвала“ й инш., йде поруч з усе більшим поширенням нарису мітичної історії старої Литви, найповнішого вже в повному зводі—сп. Б. Список К і тут являється попередником списків Рум. і П, маючи найкоротший нарис історії старої Литви, поширеної вже в сп. Рум. Що останній залишає позаду себе сп. К, наближуючись більш до повного зводу Б, це очевидно ще з одної характерної для них риси. Сп. Рум. ріжниться від сп. К (а також і від сп. Є) в іменнях героїв у нарисі старомітичної Литви, збігаючись тут з списками Рач. і Б.

Дальший список складного зводу—*П*, в 4-х уривках, які не виявляють суцільного викладу, а почасти повторюють один одного: 3-ій уривок відповідає тексту 1-го в звістках з 1445 по 1514 р.р. Сп. П збігається з сп К і Рум. Він виходить своїм текстом, можливо, з сп. Рум., бо має його нові, порівнюючи з поперднїми списками, звістки 7013—15 і 7022 р.р. Лише статтю 7022 р. сп. П викладає повніше, приточуючи нові звістки почасти того ж самого 7022 р., а також і 7023 р., яких нема ще в сп. Рум. Характерна для сп. П риса — пропуск звістки про смоленську подію, а саме про спалення кн. Свидригайлом смоленського м. Герасима. Тут виявилася загальна тенденція складних зводів викидати з короткого зводу, свого оригіналу, не литовські, а саме смоленські звістки, менш цікаві в загально-литовському зводі, ніж у смоленських літописах, що механічно увійшли до короткої редакції західноруського літопису. Пропуском цієї звістки, як і оповіданням про невдалий похід кн.

Свидригайла, сп. П відріжняеться від сп. К (л. 88 об.) і Рум. (л. 87), можливо—продовжуючи його потяг до скорочення матеріялу старших текстів. Правда, поруч з цими пропусками попадаються і вставки в сп. П, в одміну від списків К і Рум., хоч і значно менших розмірів. Одна з таких вставок мае на меті точніше зазначити час вокняжіння Свидригайла: замісць неясної звістки сп. К і Рум.—мсца ѡктабра на стг Іакова брата Гня", в сп. П читаемо: лѣта ѕ деветсот тридцат ѡсмого мца ѡк. кг (sic!) на стго Апла Іакова брата Гдня по плоти по смерти ж кнзя великого Витовта. Загалом кажучи, при порівнянні з с. П, список К значно коротший, а сп. Рум. хоч і довший, ніж сп. П, що раніш уриваеться, але в де-яких спільних для них звістках, що відріжняють їх обох од решти списків, значно доповнюеться з тексту сп. П. Таким чином, сп. П можна вважати слідуючим за списками К і Рум. посередником між відомими нам текстами західноруського літопису, до нього старішими, після нього пізнішими.

До всіх цих трьох списків К, Рум. і П наближаеться текст складного зводу *Ар*. Приклади особливостей його, що відріжнюють його від короткого зводу та наближують до складного (наприклад— 1) мітична історія Литви, 2) пропуск смоленських звісток), не можуть бути збільшеними з огляду на велику дефектність сп. Ар.: в ньому вже нема, через ранне уривання тексту, навіть характерної для еволюції текстів „Похвали" і взагалі всієї частини, починаючи з повісти про Подолію. Правда, невеликий початок останньої—лише коло трьох рядків—відріжняе виклад у сп. Ар. як од коротких зводів, так і від складного сп. К. Порівняймо тексти цього місця по списках, спершу, С і У, потім сп. К, нарешті сп. Ар.

С, л. 102 об., і У, л. 42.	К, л. 82 об.	Ар, л. 73 об.
Коли гсдръ былъ на Литовскои земли кн-зь великы Ѡлгирдъ. и шед в поле с Литовъскимь воискомь побиль Татаровъ. на Синѣи воде трех братовъ. кнзя Хочебия.	Коли пак кн-зь вѣликыи Витовтъ поехал з Литвы до великого Луцка а кн-зь вѣликыи Ѡлькгирдъ пошол в полѣ з Литовским воиском и побилъ Татаровъ на синеи Водѣ. оубил трех братов Татарьских кн-зеи Хачебея.	Опят Ѡселе [1]) почнемъ, коли княз Ѡлкгирдъ пошол оу поле з Литовским воиском. і побил Татаровъ *Татарских кн-зеи, Качея* [2])...

Варіянти по Рум. [1]) Опять отселѣ [2]) Хачѣя.

Ар. виявляє тут скорочення К, поширюючого виклад С, У. Разом з Рум., Ар. відходить од К, самостійно перероблюючи початок оповідання, а саме викидаючи перероблений у сп. К з короткого зводу перший вираз і відкидаючи далі спільну в списках С, У і К дрібницю: „на Синѣи водѣ (К—оубилъ) трех братов"... Наближення Ар. до Рум. і відступання їх від К можна вказати ще в епізоді про Бируту, якого немає в К, також як і в короткім зводі, але його вставлено в Ар. і Рум. при оповіданні про розділ Гедиміном своєї держави на уділи, чим, власне, в списках короткої редакції почато литовські події, які продовжують стародавно-мітичну історію Литви в складнім та повнім зводах. Нарешті, крім 2—3 дрібних вставок і пропусків у Ар., що спільні з Рум. і одділяють їх від К, заприміттимо непогодження їх у назвах стародавніх героїв.

Таким чином, визначаються немов би дві паралельних вітки-групи складних списків: представником першої являється К, а головою другої—Рум., до якого прилягають П і Ар., як і *сп. Тіхонравова.* Правда, С. П. Розанов, у передмові до XXII т. П. С. Р. Л. (стор. VII), вказав, що „текстъ этой хроники представляетъ варіантъ къ напечатанному въ XVII т. П. С. Р. Л. 1) по сп. Красинскаго, стр. 227—233 (кончая словами: „сынъ его Куковойта сѣлъ на великомъ княствѣ Литовскомъ и Жмоитскомъ") и 2) сп. Археолог. Общ., стр. 261—264; 274—278 и 279—281".

Зроблене нами, незалежно від цієї вказівки, порівняння нового списка з названими двома текстами, дійсно, стверджує повідомлення д. Розанова. Сп. Тіхонравова, таким чином, являється новим представником середньої або так званої складної, цеб-то другої з трьох редакцій західноруського літопису[1]). Не обмежуючись цією загальною вказівкою, визнаємо корисним розглянути ближче взаємовідношення споріднених списків, з метою точніше виділити значіння сп. Тіхонравова.

Порівнюючи початок Литовської Хроніки по списку Тіхонравова, з одного боку, і сп. Красінського—з другого, легко запримітити де-які ріжниці між ними, навіть значніші, ніж між сп. Тіх. і, напр., Рум. Подаємо приклади:

Сп. Тіх.	Сп. Рум.	Сп. К.
1) л. 329 откупления *родꙋ*	л. 12 откꙋпения *рода*	л. 64 откупеня *роожаю*

[1]) Див. мою брошуру „О Западнорусскихъ Лѣтописяхъ". К. 1915.

Сп. Тіх.	Сп. Рум.	Сп. К.
2) л. 329 комуждо по дѣлом.	л. 12 об. комȣждо по дѣломъ.	л. 64 комуждо подлугъ заслуги его.
3) л. 329 С Китаврусъ Девенпрукгъ а с Колюмновъ Прецора з ȣрсинъ...	л. 14 с Китаврȣсъ Давенпрункгъ а с Колюмнȣвъ Прешпор а з Русинъ...	л. 64 об. Китоврасы Колюмны Рожи Оургы.
4) л. 329 об. и мешкали без пана. О княжати Боркȣ и братѣ его Кȣнасе. По малих часѣх умре брат его которип мешкалъ на Юрборкȣ...	л. 14 и мешкали без пана. О княжати Борку и о брате его Куносе. По малых часѣх умре братъ его которыи мешкал на Юрборку.	л. 65 об. и мешкали без пана. и навратившися воспакъ. По малых часех брат его Боркгъ которыи мешкал на Юрборкȣ вмер.
5) л. 330 горностаевъ и иных.	л. 15 горностаеви иных.	л. 65 горностаевъ *ласицъ* и иных.
6) и назвали тую землю Жомоить. Ѡ княжати Пелемоне и о трех сынохъ его. Князь Пелемон вродил.	л. 15 и назвали тую землю Жомоитью. О княжати Палемоне и о трех сынѣхъ его. Князь Палемонъ уродил.	л. 65 и назвали тоую землю словеньским языком побережная земля. а Литовъским языкомъ назвали Жемоитская земля. а потом вышеречное княже Палемон вродил.
7) л. 331 об. княз Борысъ с тою жоною мѣлъ сына Роговолода, названного Василя. и по нем начнет княжѣти сынъ его Василей у Полоцку. а сам умре. а княз Василей княжѣв в Полоцкȣ мѣл сына Глѣба...	л. 22 князь Борис с тою женою имѣл сына Рогволода названого Василемъ и по немъ начне княжити сынъ его Василеи, в Полоцку, а самъ умре, и князь Василей княжачи на Полоцку имѣв сына Глѣба...	з. 68 князь Борис с тою жоною мел двое детей, сына Глѣба а дочкоу Парасковгію. и самъ оумре а по собе на Полоцку зоставит сына Глѣба.

При ясній схожості всіх трьох текстів видно все ж таки, що більша близькість, безперечно, між сп. Тіх. і Рум., а сп. К від них одступає.

В тому ж і далі переконують ще й такі спостереження. Заголовки, спільні в сп. Тіх. з сп. Рум., відсутні в сп. Крас. (пор. Тіх., л. 329 об., 330, 331; сп. Рум., стор. 241, 242, 243, 245; але в сп. Крас., 227—233, ані одного заголовка).

Але ще рішучіше відріжняють перші два від останнього йменння стародавніх литовських князів: у перших—Кернус, Монтвіл, Ердвіл, Вікгент; в останньому їм відповідають: Немонос, Кунос, Скирмонт і др.

Таким чином, твердження Розанова, що текст Хроніки (литовської) являє варіянт до надрукованого в XVII т. П. С. Р. Л. по сп. Красінського, при докладності його взагалі, могло б бути точнішим у відношенні саме до списка Румянцівського. Це дає нам підставу віднести новонайдений текст не до першої групи другої редакції західноруського літопису, на чолі зі сп. К., але до другої її групи, на чолі зі сп. Рум., куди віднесено нами[1]) і список Археологічний. З останнім як раз збігається сп. Тіх. своїм продовженням, л.л. 332—335.

Дальшим, як здається, продовжуванням цих списків, точніше розвитком їх, являються останні з відомих нам два списки складного змісту західноруського літопису—*Рач.* і Є. Перший більш підходить до Рум., ніж до К, і йменнями героїв стародавньої Литви, і епізодом про Бируту, якого немає в К, і де-якими дрібними вставками, спільними тілько для Рум. та Рач. (пор. Рач., стор. 249, і Рум,. л. 52 об.). Місцями Рач. немов би злегка переробляє шаблоновий у попередніх списках літописний матеріял, частіше компілюючи його та складаючи з 2-х списків щось середнє. Візьмім, напр., початок оповідання „о Подольской земли". Перед складачем Рач., мабуть, було два тексти про Поділля, на зразок К і Рум. (див. 60 стор.). Читаючи в К ім'я Витовта, що виїхав до Луцька, поруч з іменням Ольгерда, що пішов проти татар, автор Рач. переплутав ці йменння і, користуючись з редакції цього місця в сп. Рум., компілює так: „Коли Витовтъ (зам. Олгирдъ) пошол ꙋ поле з Литовъским воиском и побил татар и кн-зеи Татарскихъ, на имѧ Хачеꙗ"... Таку ж компіляцію являє виклад у Рач. „Похвали" з списків К і Рум.

К, л. 85 об.	Рум.	Рач., стор. 266.
	Варіянти.	
Кн-зь вѣликии Витовтъ держал вѣликое *кн-женє* Литовское и Рꙋскоє и иныи многии	великое *княжство*... иное земли много...	(проп. великое) *кнѧзство*... иныє многиє земли...

[1]) Пор. нашу брошюру, op. cit., стор. 23.

К.	Рум.	Рач.
	Варіянти.	
земли. и мѣшкаючи ємꙋ оу великом Лоуцкꙋ. и хотѣл был на себе корꙋнꙋ взложити и єго неприꙗтели Полѧки не перепꙋстили єму корꙋны. и *тогды* призвалъ к собѣ	мешкаючи...	*будучы...*
	не перепꙋстили емꙋ корꙋны. тогды...	не допустили коруны *ꙋзложъти, в тот час Вйтовтъ...*
корολѧ Полского *Владислава* цесарѧ Римскѡго *с цъсаревою*. Московского вѣликѡг кнзѧ Василѧ Василєвича.	короля Польског...	корολѧ Польског Ꙗк*геила* и цэсара Рымског...
	і великого князя Василья Васильевича.	и великог кн-зѧ Васильѧ Московског зѧтѧ своєго.

Так само й далі. Ясно, що Рач., користуючись з де-кількох списків, компілюючи їх, був найближчим до Рум. Иноді він одверто про це заявляє сам. Так, напр., називаючи синів Монтвіла Немоносом і Скирмунтом, згідно з Рум., Ар. і Б, він тут додає: „а въ инныхъ тыхъ же называ Викента і Ердивила“, маючи на увазі, мабуть, сп. типу К, а може й згідний з ним у цьому список типу Є, мабуть пізнішого, ніж Рач. В другім місці[1]), після звістки про смерть Рингольта „безъ плоду“, Рач. прибавляє, правда, разом з Рум. (л. 28 об.) і Ар. (л 46 об.): „а иныє поведают рекучы *бы* тот Рынкголт пришедшы з оного побоища до Новагородка и был ꙋ Новегородцы, и ѧкобы *мѣлъ* ꙋродити трехъ сынов и зоставит по себѣ на великом княжени Новгородъскомъ именемъ Воишвилака, ино далеи ѡ том Воишвилаку не пишеть“. Підкреслений вираз являється вставкою Рач. в тексті Рум. і Ар., що свідчить своєю ґадано-умовною формою про критичне відношення автора Рач. до нехитро складеного в Рум. і Ар. матеріялу. Компілюючи, таким чином, матеріял де-кількох попередніх списків, Рач. доповнює їх низкою вставок про події XV і XVI в.в. (Звістки 6912, 6936, 6938, 1432, 1434, 1447 р.р., далі 1482, 1492, 1483, 1506—1508, 1514, 1545, 1547 і 1548 р.р.), користуючись для цього почасти з матеріялу коротких зводів С (л. 57 об.) і Н (л. 58 об.)[2]), почасти зі звісток Рум. (напр., 1506,

---

[1]) Стор. 34 в П. С. Р. Л., т. XVII.
[2]) Смоленські звістки, опущені в попередніх складних зводах.

1507 і 1514 р.р.), але поширюючи їх новими матеріялами. Так, напр., коротка звістка Рум. за 1506 р.,—„король Александръ умеръ“—поширюється в Рач. в докладне оповідання про лікаря Балинського, який своїми ліками, „яко нѣкоторые разумѣли“ [1]), згіршив здоров'я короля. Докладніше оповідання Рум.—„въ лѣто 7022“ (1514 р.)—про поражку Москви Литвою під Оршею ще більш поширюється в сп. Рач., з вказівкою, між иншим, на звістки *„в кроиницэ полскои“* (ст. 281). Польські хроніки з'являються вперше в Рач. новим джерелом для литовського літопису. Ще в звістках 1508 і 1512 р.р. писар сп. Рач. не раз покликається на них, кажучи, напр., про кількість приятелів князя Михайла Глинського, які вийшли назад з Москви в Литву—„которыхъ прыятелей князя Михаила Глинскаго, ***яко въ кройникахъ польскихъ пишеть*** о двѣсте назадъ до короля з Москвы повтекало“ (стр. 279) [2]),—або малюючи характер Варвари, дружини Сигизмунда-Августа, *„ω которои пишут кроиникарэ“* (стр. 280),—чи, нарешті, визначаючи кількість татар, яких було вбито литвинами 1512 р., в 24.000... *„яко пишутъ кройникаре“* (ibid).

Багато спільного з сп. Рач. є в *сп.* Є, найпізнішому з усіх складних зводів (1690 р.) і, мабуть, найскладнішому з них. Стародавня історія (мітична) Литви користується для своїх героїв у Є з тих же ймень, що і К, в одміну від Рум., Ар., Рач.; але поділення матеріялу заголовками зроблено за Рум. і Рач., хоч і не точно (до одного заголовка Рум. і Рач. прибавлено—„и о взятіи града Киева“, чого немає ні в одному списку; де-які заголовки Рум. і Рач. опущені в Є). Далі, в цій же частині, згідно з К і в відміну од Рум., Ар. і Рач., викладається звістки про княжіння Кгиргуса і про Мингайлу (л. 447 об.).

Наведемо для порівняння це місце, спочатку в подібній редакції К (об. 67) і Є, а після в инших сп. Рум. (л. 20) і Рач. (стор. 229).

Е, стор. 447 об. О княжатах Жемоитцких Немоносе і о Скирмонте [1]).

Княжачи [2]) великому кн-зю *Немоносу* в Жемоитцкои землѣ а

Вар. з К: [1]) Заголовка нема. [2]) пануючи.

О князи Викенте и о князи Ердивиле [1]).

Пануючы великому князю *Викенту* в Жомоитскои земли, а

Рач. [1]) Заголовка нема.

[1]) Цей вираз також свідчить про об'єктивно-критичне відношення автора Рач. до поданого матеріялу.

[2]) У Стрийковського (II, 351): „dwieście ich nazad przyszło“. Пор. *Ів. Тіхоміров*—Ж. М. Н. Пр., 1901 р., № 3, стор. 24.

Скирмонту в Новѣгородцѣ *и на тѣх*[3]) вышереченных городѣх *і умре в покою а княз великиі Немонос начат по нем кн-жати* (sic!) *на Жемонти і умре в покою*[4]) и по нем начат княжити *Кгирус* княз Литовскиі *которыі вышол с Китаврус* обѣма тѣми кн-жни[5]) и Литвою и Жемонтью а *Минкгаило*[6]) *кн-зя Скирмонтовъ с-нъ начат княжити*[7]) на Новѣгородцѣ і на всѣх тѣх вышереченных[8]) городѣх:

3) а в тых. 4) Замісць підкреслених слів: „и за тым оумре великыи к-зь Немонос"... 5) княженьи. 6) а Скирмонт. 7) Нема слів: кн-зя Скирмонтовъ с-нъ начатъ княжити". 8) на многых Рѹских городех

Ердивилу въ Новѣ-Городцы *і в тыхъ*[2]) вышереченныхъ[3]) городехъ, и за тымъ[4]) умре князь великий *Викентъ,—и по немъ* начнетъ княжити *Живинбуй*[5]), князь Литовскии,
обѣма тыми княжени Литвою, и Жомоитию, а *Ердвилъ*
на Новѣгородцы и на всѣхъ тѣхъ вышереченныхъ[6]) городехъ рускихъ; и много лѣтъ княживши Ердивилъ на тыхъ городѣхъ, и умре, и по немъ начнетъ княжити сынъ его, Мингайло.

2) ыншых. 3) Нема. 4) потом. 5) прибавлено: с Китаврусу. 6) Нема.

Як видно, Є тієї ж самої редакції, що і К, хоч і компілює тут матеріял ріжних списків, користуючись іменнями К, але виставляючи заголовки подібно до Рум., грунтуючись на викладі К, але місцями оригінально зміняючи його.

У сп. Є мається ще одно місце, яке наближує його до К і віддалює від останніх списків. Це спільний з К пропуск в Є повідомлення про дітей Ринкгольта, яке мається в Рум. (л. 28 об.), Ар. (л. 46 об.) і Рач. (стор. 234). Разом з цим инші характерні місця Є одріжнюють його від К, наближуючи до останніх складних текстів. Такий, напр., епізод про Бируту, який мається в Є і відсутній тільки в К. Нарешті, в першій частині Є про доісторичну Литву одзначимо ще два оригінальні місця. В порівнянню з иншими списками: 1) пропуск оповідання про поражку Кгедиміном руських під Білим-Городом (л. 466 об.)[1]) і 2) пропуск оповідання про Пояту (л. 446)[2]). Що до другої частини Є, цеб-то хроніки про історичну Литву, то тут Є найближчий до Рач., найчастіше в загальному збігаючись з ним, иноді *тільки* з ним, як, напр., у звістці 1377 р. про часи смерти Олкгирда і кількість років князю-

1) Пор. Рум., л. 42, Рач., стор. 242, Ар., л. 55.
2) Пор. К (66 об.), Рум. (17—18), Рач. (стр. 228). В цьому місці і у Б також пропуск.

вання його (стор. 477), далі в звістці 6912 р., 1447 р., в де-яких вставках. „Похвала Витовту“ в Є зредагована, як у Рач., але иноді Є наче-б то скорочує Рач., відкидаючи де-які подробиці [1]), а також цілу низку звісток — 1519 р. (про поражку Поляками волохів), 1520 (війна татар з Литвою), 1512 (поражка татар Литвою і Польщею) і др., навіяних польськими хроніками. В дальших звістках (1517, 1526—1529, 1534—6 р.р.) Є не згоджується з Рач., або зостаючись зовсім оригінальним, або користуючись з матеріялу польських хронік Стрийковського та Більського. Цей вплив польських хронік на Є, так само як і на Рач., виділяє ці два списки з ряду всіх инших, крім Б, наближуючи їх до цього останнього. Крім того, сп. Є підходить до Б ще і подібним до нього викладом де-яких центральних частин свого оповідання. Так, напр., переліченнє синів Ольгерда, яке мається і в Рач., більш схоже в Є з Б.

Рач (стр. 247): Ꙋ великого кн-зѧ Ѡлькгирда сынов было дванадцать ѿ первое жоны пѧть а ѿ другое Тверанъки сем, а то суть имена их, Анъдреи Дмитреи Костѧнтин Володимер Ѳедор Корыбутъ Скрыгайло Ꙗкгеило Корыгаило Лукгвени Швитрыгаило.

Е (л. 473 об.) и Б (въ варіантахъ, стор. 42) сынов же было у великог кн-зя Олкгирда двенатцат то сут с-нове его с тою женою что понял [1]) кн-зя Витебского с коею Витепскъ взял имѣл семь [2]) с-новъ первои Владимер иже удѣл имѣл Киев другой кн-зь Иван Жедевичь [3]) иже имѣл Подолскую землю третиі кн-зь Семен Лыкгвенныі удѣл его [4]) Трубческъ пятыі Костянтинъ удѣль ег Черпигов і Чертѡрызскость [5]) шестои с-нъ его Нушко [6]) Ѳедор удѣлъ его Любомль. По см-рти ж великие кн-гни Анны понялъ кн-зь великиі Олкгирдъ доч

Б. 1) u Kniazia. 2) Szest. 3) Żedewid.
4) Mctystawl. Czetwerty Wingolt Andrey udel jeho. 5) Czartoryiesk. 6) Sanguszko.

Є=кн-зя великаг Тверскаго княжну Уляну Юрьевну [2]) имѣл с нею шесть с-новъ старѣіші Якгаило [3]) другои Скригаило третеи Швитри-

1) Пор. Рач., стр. 279, і Е, л. 517.
2) Зам. княжну Уляну Юрьевну=Oljewnu.— 3) Приб. Władysław.

гаилѡ четвертыі Корибодръ[1]) пятыі кн-зь Дмитреи Корецкиі шестыі кн-зь Василеи.

Переліченя синів Кестутія, відсутне в Рач. (стор. 247), достотно схоже в Є і в Б.

Таким чином, два останні з складних зводів, Рач. і Є, як пізніші з них, являються перехідними від складних до повного зводу Б. Взагалі ці списки тотожні з К, Рум., Ар. і П, прилягаючи до них у першій частині, в нарисі доісторичної Литви, Є—до першої вітки складних списків, напр., К, а Рач.—до другої, особливо представника її—Рум.; в нарисі історичної Литви вони показуються найскладнішими, компілюючи нерідко де-кільки попередніх їм складних списків, иноді представників обох віток їх К та Рум., а місцями користуючись з свіжого матеріялу польських хронік, особливо Є, деколи поділяючи цю працю з повним зводом Б, навіть в однаковім викладі.

Останній з відомих нам 14 списків західноруського літопису, *список Биховця*, найскладніший по змісту і найповніший по матеріялу. Закінчуючи собою розвиток тексту в складних зводах, сп. Б найближчий з них до останніх двох списків Рач. і Є: він, подібно Рач. і Є, компілює попередні тексти літопису, а також користується з польських хронік, лише значно більш, ніж Рач. і Є. Так, наприклад, нарис доісторичної Литви, при найбільшому наближенні тут сп. Б до списків Рач. і Є, користуючися йменнями давніх героїв по сп. Рач., в сп. Б значно повніший від обох цих списків, бо дуже багато тут запозичень і як раз великих, з нових джерел, невідомих усім иншим спискам коротких і складних зводів. Ці джерела це, з одного боку, польські, близькі до хроніки М. Стрийковського, з другого боку—староруські, головним чином галицько-волинський літопис. Скориставшися цілком з нових для нашого літопису матеріялів, сп. Б продовжує оповідання далі, поширюючи коротший у попередніх списках нарис про давні часи Литви. Цим сп. Б доповнює складні зводи. Коли сп. К уривається на переказі про синів Романа, а списки Рум., Є і Рач., поширюючи звістки списка К, між иншим про закінчення роду Палемона зі смертю Ринкголта „безъ плода“, доповнюють сп. К покликанням на те, що „иные повѣствуютъ“ про синів Ринкголта, то сп. Б дає нам і саме оповідання про нащадків Ринкголта, про сина його Миндовга, а також про внука його Войшелга. Тільки смертю Войшелга закінчується в сп. Б род Палемона[2]). Ці звістки списком Б запозичено з галицько-

[1]) Korbut.

[2]) y tyt sia dokonal rod kniażaty Rymskoho Polemona. Ці слова в попередніх списках віднесено до смерти Ринкголта.

волинського літопису по Іпатському списку; про це свідчить текстуальна залежність між ними, наприклад, у звістці про вигнання Миндовгом литовських князів:

Іпатськ. сп. (стор. 541, вид. 1871 р.)	Сп. Б (стор. 12).
Въ то же лѣто изгна Миндогъ сыновца своего Тевтеила и Едивила, пославшю ему на войну ею съ вуемъ своимъ со Выконтомъ, на Русь, воевать ко Смоленьску, и рече: „што хто приемлеть, собѣ дерьжить вражбою“: бо за ворожьство с ними Литву заня; поимана бѣ вся земля Литовьская...	W tož leto izhna Mindowh synowca swojeho Tewtywiła, i Erdywidu posławszemu na wojnu ich so Wikontom na Ruś wojewaty ko Smolensku, y recze, kto czto poymet sobie da oderžyt braniu za brań, a s nimi, y Litwu...

Далі ще точніший виклад про те ж саме в обох пам'ятках, а також про Войшелга, вбивство Товтивіла й Тройнати (пор. Іпат. 567—9), про вступ Войшелга вдруге до манастиря, про вбивство його (стор. 573). Текстуальна залежність сп. Б від Іпатського тексту не викликає ніяких сумнівів. Лише сп. Б почасти скорочує свій оригінал, наприклад, в оповіданні про князювання Войшелга[1]), та пропускає де-які події, наприклад, уривок про вбивство Миндовга і про де-які події при ньому (сп. Б, стор. 15—16 = Іпат., стор. 543—567). Дальше оповідання про князювання Гедиміна, з додатком нових звісток про Витеня, утворюючи звязок між початковою добою доісторичної Литви та добою боротьби Ягайла з Кейстутом, викладено в сп. Б по текстам попередніх списків нашого літопису. Цей виклад наближується місцями до сп. К (пор. сп. К, л. 70, і сп. Б, стор. 18: и пановѣ жалуючи—в обох, а в сп. Рач: по смерти Рынкголтове панове жалуючи), иноді до сп. Рач., наприклад, в епізоді про Бируту, жінку Кейстута; цього епізоду зовсім нема в сп. К, а в списку Б його викладено ближче до сп. Рач. і Рум., ніж до сп. Є. Наведемо паралельно це місце:

Рач. (стор. 246) і Б (стор. 32), Рум. (л. 47 об.—48).	Є (л. 471—об. 471).
И *пануючы* Кестутю на Троцэх и па Жомоити и вслышал дѣвку	И *гсдръствующу* Кестутю на Троцех і па Жемоити и услышал дв-цу на *Полкге* именем

[1]) Пор сп. Б, стор. 17, і Іпат. літоп., стор. 569 і далі.

на *Полонѣдзэ* именемъ *Бируту, котораѧ ж* дѣвка Богом своим подлуг ѡбычаю поганского *пошлюбила чыстост*[1]) *ховати,* и сама была хвалена ѿ людеи *за богиню.*

Борюту уже та дв-ца Б-гом своим по обычаю поганскому *обѣщалася чистоту хранити* и сама была хвалена от людей за богиню.

¹) Czystość.

Далі, одначе, сп. Б збігається лише в одному оповіданні з сп. Є, відступаючи від усіх инших. Повідомляючи по сп. Є про змову Ольгерда та Кейстута проти Евнутія, чого нема ні в одному з инших текстів, сп. Б текстуально близький до сп. Є (пор. стор 33—34 списка Б і сп. Є, л. 472, з сп. Рач., стор. 256—7, сп. Рум., л. 49). При копіюванні текста, подібного до сп. Є, сп. Б иноді утворює, механічно переписуючи, безглузді помилки, наприклад: 1) замісць смовившися межꙋ собою, *срокъ* учинили—змовивши межы собою *рок* вчинйли; 2) замісць Евнутии... въ ноги озяб—w noczy oziab... Остання помилка в сп. Б є спільною з сп. Є, в одміну від решти списків, що особливо підкреслює генетичний звязок сп. Б з сп. Є.

Після цього сп. Б знову відступає в порядку свого викладу від тексту в усіх списках, наближаючися в викладі низки оповідань найбільш до списків С і У. Таким є оповідання про похід Ольгерда на татар, що є текстуально-подібне до списків С і У, короткої редакції, а зовсім не складної, як раніш, наприклад, у списках К і Рум.[1]) (див. вище, стор. 53—54 і 60), за виключенням першої, початкової фрази: ...1351 hod kniaz weliki Olgerd, sobrawszysia so siłami swoimi, Litowskimi... Текст оповідання про заснування Поділії братами Корьятовичами, про війну Ольгерда з Федором Корьятовичем теж цілком подібний до сп. С (л. 104 об.).[2]) Дальші оповідання в сп. Б оригінальні: 1) про віленського воєводу Гастольда, що перший заснував в м. Вільні римсько-католицький французький манастир, 2) про вбивство віленськими мешканцями французьких ченців. Але тут як раз знову помічається збіг сп. Б з сп. Є, з одного боку, і з польською хронікою Стрийковського, з другого. Народньо-поетичний переказ про похід Ольгерда на Москву[3]) повторю-

¹) Правда, докладне оповідання в сп Б про князювання Ольгерда оригінальне. Його немає і в коротких зводах С, У і в складних К, Рум. та инш.

²) Але в сп. Б віднесено ці події до часів не Витовта, як у списках С, У, К, Рум. і инш., а Ольгерда. Також і оповідання про завоювання Подолії, докладніше в сп. Б разом з списками С і У, ніж у складних списках К, Рум.

³) Тіхоміров помилково вважав його оригінальним (пор. стор. 34).

ється в сп. Б згідно з сп. Є, иноді текстуально, а иноді поширюючи текст сп. Є, наприклад, в перелічуванні подарунків Москви Ольгердові, чого нема в сп. Є. В даному разі з сп. Б збігається ще тільки Стрийковський (Хроніка, II т., розділ 10); повнотою матеріялу останній найближчий до сп. Б.

Далі, перелічування дітей Ольгерда та Кейстута[1]), спільне в списках Б і Є, значно одріжнюється від сп. Рач., як зазначено вище. Зазначення року смерти Ольгерда сп. Б має тільки разом з списками Рач. і Є. Потім сп. Б ухиляється від сп. Рач. і Є, знову збігаючися з текстом короткої редакції, особливо сп. С, а саме в оповіданнях: 1) про захоплення у вязницю Ягайлом Витовта з його жінкою у Креві та про побіг його, але з вставкою, близькою[2]) до Стрийковського, 2) про напад Ягайла на Польщу та спалення Завихвостя й Опатова (можливо—народній переказ), 3) про напад Витовта на Вільну (близько до сп. С), 4) про шлюб Софії з московським князем Василієм Дмитровичем. Після цього текст сп. Б збігається з сп. У (л. 23 об.—28 об.), при відсутности цього місця в сп. С (л. 100); тут навіть в сп. Б заховується суб'єктивна особливість короткої редакції в цьому характерному виразі: Myże na predneie wozwratymsia (стор. 61=сп. У, л. 24 об.)[3]). Тут також є в Б вставка, що наближає сп. Б лише до тексту Стрийковського (Хрон., II, 86). Дальше спільне споріднення сп. Б з сп. У розбивається пропуском в сп. Б смоленських подій (стор. 67=сп. У, л. 33 об.—35), після чого вміщено низку оригінальних оповідань (л.л. 69—89), лише з де-якими паралелями до них в Стрийковського. Описуючи боротьбу Свидригайла з Сигизмундом, сп. Б знову звертається до коротких списків типа С і Н; з них користається він і в оповіданнях про походи Свидригайла на Литву, маючи вставку—повідомлення про Жигимонта та инш., з наближенням тут до Стрийковського. Далі сп. Б ще раз користається з старшої редакції, а саме з списку типа С, в оповіданні про воєводство в м. Смоленську пана Андрія Соковича та про бунт проти нього смольнян[4]). І тут маємо вставку про участь у смоленському бунті кн. Казимира, взагалі про жомоітські справи: джерело для сп. Б в цьому не короткі зводи, а текст, подібний до Стрийковського. Нарешті, текст сп. Б (л. 107—108) збі-

[1]) Пор. думку *Тіхомірова*, цілком безпідставну, про відсутність цього в инших списках.

[2]) Наближення це, правда, лише по змісту, а не текстуальне.

[3]) В оповіданні про отруїння Скиргайла сп. Б заховує навіть частину суб'єктивної замітки в коротких зводах С, У: азь ж того не свемь, зане ж бехь тогды млад, но нецин мовять=y tak nekotoryi mowiat; цей вираз цілком викинутий в К, Рум. та инших списках складної редакції.

[4]) Сп. Б (стор. 104—105) тут текстуально збігається з сп. С (л. 80 об.—81 об.).

гається в останній раз з сп. С (л. 84) в повідомленні про бійку Казимира з Москвою. Решта тексту наприкінці сп. Б почасти цілком оригінальна, почасти близька до Стрийковського. В цьому тексті виділяються такі оповідання: 1) про боротьбу Казимира з тевтонами, з Георгієм Подібрадом, 2) про бійку під Дубровною, 3) про суперечки Свидригайла з Ягайлом, 4) про вбивство Сигизмунда і 5) про боротьбу Михайла Сигизмундовича з Казимиром. Крім оповідань, маємо тут і щорічні записи. Серед джерел тих і других є спільні з Стрийковським, що користувався з 12-ьох староруських літописів (Хрон., II, стор. 232).

З цього огляду ріжних паралелів та наближень ясно, що сп. Б використав багато нового матеріялу з найріжноманітніших джерел. Автор, точніше редактор тексту Б, на всьому протязі своїх нарисів має перед очима де-кільки списків, подібних майже до всіх відомих нам типічних списків західноруського літопису. Він користається з них у ріжній мірі, з огляду на ступінь повноти їх та оригінальности. Прогалини їх доповнювались з инших, сторонніх джерел. Для нарису старої мітичної Литви, особливо не задовольняючися тут неповнотою складних зводів (хоч і використовує немов би усі списки, починаючи з сп. типу К, найчастіше повніші списки Рач.[1]) і Є, найближче до Є), Б поширює їх матеріял новими джерелами, спільними з Хронікою Стрийковського. Крім того, сп. Б значно продовжує оповідання складних зводів, запозичуючи безпосередньо з галицько-волинського літопису, очевидно, з Іпатського тексту. Переходячи потім до литовських подій, що оповідаються в старшій, короткій редакції західноруського літопису, сп. Б залишає на боці другу, складну редакцію, з огляду на скорочення нею матеріялу старшої редакції, і звертається безпосередньо до повніших і докладніших тут оповідань старших текстів, переважно списку С, а пропуски його заповнює вставками за списком типа У. Де-які прогалини обох представників короткої редакції сп. Б заповнює новими матеріялами, докладно росповідаючи про князювання Ольгерда, що про його управління нічого не говорять старіші списки С і У. При цьому нова редакція в сп. Б виявилася ще і в переставленню подій—перенесенні багатьох фактів з доби Витовта до часів Ольгерда. Тут особливо яскраво виявилася ріжниця усіх трьох редакцій західноруського літопису. Наближаючися в нарисі Литви й Західної Русі останньої чверти XIV в. і першої половини XV в.

---

[1]) В іменнях героїв старої мітичної Литви сп. Б збігається з сп. Рач., а не сп. Є.

до короткої редакції, з запозиченням часто тексту типа С і У, сп. Б значно відріжняється від складної редакції, разом з тим також доповнюючи і значно перероблюючи й першу. Одначе, перероблюючи старшу редакцію, сп. Б не обійшовся без допомоги де-яких списків складної редакції; він, правда, скористався переважно тими з них, що відходять від більш ранніх представників цієї редакції, списків К і Рум.; найближчим він є як раз до списків Рач. і Є. Характерно, що вже ці останні вперше вживають той же принціп широкої компіляції попередніх списків і запозичення з сторонніх джерел, особливо польських. Ця риса, що виділяє списки Рач. і Є з усіх попередніх, є разом з тим спільною в них з сп. Б, що не тільки засвоює собі її, але й розвиває її до найвищого ступеня.

Таким чином, рішуче компілятивне перетворення попередніх списків короткого й складного зводів нашого літопису та запозичення матеріялу з польських хронік і південноруського літопису, а через те й найбільша повнота матеріялу,—ось характерні особливости сп. Б. Вони то й утворюють з сп. Б *третю, повну редакцію західноруських літописів*, відмінну як од першої, короткої, характерної багатством смоленських звісток і відсутністю мітичної історії стародавньої Литви, так і од другої, складної, що вже має початково-мітичну історію Литви й скорочує смоленські звістки першої редакції.

Встановивши взаємовідношення усіх списків західноруського літопису, шляхом порівняння їх між собою, *ми знайшли три ріжних редакції цього літопису—коротку, складну й повну.* Взаємовідношення цих останніх цікаве для вияснення двох важливих питань: 1) *про старшинство редакцій* і 2) *про їхню якість.*

Старшинство редакцій найлекше виявити порівнявши їхню лексику. При викладі тих самих подій усі три редакції далеко не завше користаються з тієї ж самої лексики: очевидно, пізніші редакції вважають де-які слова в свойому оригіналі занадто застарілими, а через це замінюють їх сучасними їм словами й виразами. В складній редакції КРум. [1]) зустрічаються слова, очевидно, пізнішого походження, яких ще не було в редакції С У. Поновлюється в ній також і морфологія. Наведемо приклад:

1) СУ. на мироу много *зла сотвориша* хрстѧнемь не ч-лвѣческы и ни хр-тѧнскыи моучи-	КРум. и зехавшисѧ мног *лихого* [1]) хрстьѧномъ *оучинили.* нѣ по хрестьѧнскии а ни по ч-лвче-

[1]) П. Рум., Рач. Елика.

[1]) Назвемо складну редакцію скорочено КРум., по головних списках, а коротку СУ і повну Б.

ша[2]) хрстань[2]). иже ни в поганых *ратех* то не слышах таковых моукь моучаще хр-стань. сбирахоу и запирахоу во изьбах и зажигахоу. а дроугии велики *храмы*. *Очепы*[4]) подимахоу и плѣнниковъ под стены кладахоу главами и *зажигахоу* а иных *жены* и дѣти. на коле тыкахоу. а иных моукь над хр-станы. их же скаредно[3]) не писахомь (С.—96, л. Б. 55, У, л. 15).

скии *мучили* люди[4]). а ни мѣжи поганских *воинах* таких моук нѣ было. мучили люди немлство. имаючи и запираючи оув ызбах. и зажигали. *избы* з людми. а иншие люди под стеноу головами клали. *ланцухи*[5]) вѣликими поднимаючи хоромы и з заду люди *жгли*, а иныя *жонок* и моужиков и *дѣток* малых на коле тыкали а иных моук нѣ мочи[6]) выписати (К, л. 78, Рум., 62, Рач., 254, Є, 487).

2) У. нема.
3) У. грозы ради...

4) Рум., Рач., Є слід. слів нема.
5) Є. Чепми, Рум. Рач. ланцуги.
6) П. не могучи. Рач. не могли.

Очевидно, мова другої редакції значно пізніша, ніж першої як по всьому складу, так і по формах. „Ланцуги“—пізніше слово, що замінило собою старіше „очепы“. Новина також почувається в словах: „воинахъ“ (замінило собою старовинне „ратех“), „лихо“ зам. „зло“, „жгли“ зам. „зажигали“, „женокъ“ і „дѣтокъ“ зам. „жены“ і „дѣти“, „учинили“ зам. „сотворили“[5]) і инш.

Отже можна гадати, що прототип західноруського літопису не мав цих пізніших слів і форм їх, і старше читання цього уривку являє тут саме перша редакція С У. Ще приклади:

2) С У. Тогды в Подолской земли. не быль ни одинъ город. ни деревомь роубленого[1]). а ни каменемъ боудованого[1]). и

К Рум. (варіанты) нѣ было еще ни *одног города моурованг. а ни деревяног.*

1) У. роубненыи.. боудованыи.

4) Пор. С, л. 102: „чепьми золотыми“, і К, л. 81: „ланцухи золотыи“; С, (л. 80—81) „мятежъ“—К, (л. 89—90) замятня.

5) Що до К, то ряснота не тільки пізніх слів—„платье“ зам. „порты“, „дочка“ зам. „дщерь“, а особливо й полонізмів, вказує на пізніше походження її. Див. Карського „О языкѣ т. н. литовскихъ лѣтописей“—Варш. Унив. Изв., № 11, 1894 р., і окр відбиткою, 3, 8 стор.

тогды тыє кн-жѧта Корѧтовичи пришли[2]) в Подолскоую землю[3]) ѿ татаръ и боскакомь *выхода* не почали давати и на первоє нашли собѣ *твержю*. на рецѣ на Смотрити[4]) (С, 103, У, 42, Б, 35).

.. и вошли оу пріязнь со атаманы почали боронити Подольскую землю...

и *дани*...
твержицꙋ...
(К, об. 82, Рум., 73, Рач., 460, Є, об. 495).

[2]) У. пришед.
[3]) У. Приб. и вошли оу приѧзнь со атаманы почали боронити Подольскую землю.
[4]) На Смотричи.

Такі слова, як „дань“ зам. „выхода“, „тверж ица“ зам. „твержя“, а, може бути, й речення „деревянный“ зам. „деревомъ рубленный“, „мурованный“ зам. „каменемъ будованный“, також новіші, і прототип західноруського літопису найскоріше мав не їх, а старіші. Опущене в сп. С, але ж заповнене в У речення „и вошли оу приѧзнь со атаманы почали боронити Подольскую землю“, як те, що є в инших списках, очевидно, було в прототипі, через те вважаємо за краще читання даного місця по У, а не по С.

3) СУ. и Б-жимь повелиниємь паде на землю *мочь*[5]) велика. (Пор. Б, л. об. 91).
4) СУ. боѧр... *посекоша* (л. 56, У, л. 35).

КРум. а в тот час великая *мокрость* дожчꙋ падет на землю (К, 88 об., Рум., 87, Рач. „ѿ дождчу“, л. 270, Є, 509).
КРум. *постинаша* (л. 84 об.)[6]).

[5]) У і Б. *моча*.
[6]) Ще приклад: 5) СУ—„а наговорилъ *местичи* Вилинскии, Ганюлеву *чгдь*“. (С помилка—„местити“, л. 102, У, 4).

Рум., Рач. „и намовилъ *пановъ* Виленскихъ.

Таким чином, як лексика, так і форми мови в цих двох редакціях різні. Текст СУ по старовині своїй значно простіший, з послідовно проведеними слов'янізмами, особливо в дієслівній морфології. А текст редакції КРум, має більш живу, розговірну мову, часто з пізнішими словами. Коли в ньому иноді й заховується слов'янська морфологія, то, як видно з контексту, скоріше як запізнена традиція, в помітній суперечці загальному характеру мови цих пізніших текстів і навіть иноді в неслов'янських словах (наприклад, „постинаша“ замісць „посекоша“). Цим то як раз порушується суцільність та одноманітна витриманість мови.

З огляду на загальну тенденцію складної редакції скорочувати де-які місця старших зводів, зіпсовано в них иноді поетичні ознаки старого літопису. Наприклад, „Похвалу Витовту“ в КРум. зовсім обезбарвлено через таке скорочення: діловий характер у перетворенні редакції привів до опущення низки художніх у СУ. порівнянь, які попереджали переказ про заслуги Витовта, що зберігся в К. Рум.

Зазначимо далі характерну для питання про старшинство редакцій суб'єктивність старих текстів СУ, в одміну від більш об'єктивних текстів КРум.: в перших маємо авторські замітки, пропущені в КРум., наприклад: 1) СУ—азъ же того не свѣмь занже бѣх тогды млад но нецеп глють (У мовятъ[1]); 2) частенько в СУ: мы ж на предние возвратимсь (У, л. 24; С—над превеченое; л. 101 об.)[2]). Все це, без сумніву, свідчить, що тексти СУ належать старішій редакції. Ці особливости ми можемо віднести до протографу західноруського літопису.

Більша точність СУ там, де текст попсовано в списках КРум., також свідчить на корись старшинства, як більшого наближення до протографа, саме першої, а не другої складної редакції. Для ілюстрації порівняємо де-які з подібних місць:

1) СУ. Некто панъ был Остродеки коунторъ звали его Гоустыномь.	Рум., Рач. [1]) Нѣкто паки былъ лиѳлянскии кунтарь звали его *Авкгуштыномъ*.
2) СУ. А наговорилъ. меѳтичи (С местить великых) Виленьскии. Гапюлевоу чадь (л. 91, У, об. 4).	Рум. *изъ намовы* пановъ виленскихъ (л. 55).
3) СУ. И было то побоище в Соуздали оу святого Спаса, оу манастыри...	Рум. [2]) *были* на Суздали, у святаго монастыря (л. 92).

[1]) Рум., 51 об., Рач., стр. 248.

[2]) К. оборвалося.

Найпевніший текст у цих уривках маємо в редакції СУ, а найбільше в сп. У (в другому прикладі), найточнішому. Складні зводи, особливо Рум., псують текст, від чого иноді не вберігся навіть короткий звід у сп. С. Усі вони, як би ми й не знали їхніх дат, на підставі цього порівняння повинні бути визнані пізнішими, ніж сп. У, що є найближчим до протографа.

[1]) С. л. 101. У, л. 30; пор. КРум., л. 70 об., Рач., 259. Сп. Б=СУ.

[2]) Б=СУ. Пор. сп. К, л 81.

Таким чином, СУ, без сумніву, це найстаріша, дійсно, хронологічно - перша редакція; КРум це молодша, пізніша редакція. Збіраючи до купи всі докази цього, ми їх можемо коротко формулувати так: 1) зміна лексики, а саме заміна старих слів старшої редакції пізнішими, сучасними другій редакції, 2) перетворення старих виразів на новий манір, 3) обезбарвлений виклад другої редакції, що позбавив текст першої поетичних прикрас, 4) об'єктивність тексту КРум, що повикидав авторські суб'єктивні замітки СУ, 5) нарешті, просте псування в КРум старого тексту, більш справного в СУ.

Остання з зазначених рис, окрім уяснення питання про старшинство редакцій, свідчить також і про ріжницю в *якості* (*качестві*) *їх*. Більша точність тексту це, безумовно, найкращий показчик вищої вартости його, як і тієї редакції, до якої він належить. А в літопису як і в усякій історичній праці, особливо цінна точність у хронології та йменнях. В цьому відношенні обидві редакції виявляють свою цінність зовсім не однакової міри: особливо несправним є другий представник складної редакції, сп. Рум., з його великою силою помилок, неточних і попсованих місць. Наприклад, повідомляючи про Жигимонта, сп. Рум. зазначає, що він „сталъ подъ Мстиславлемъ мѣсяца *сентября въ 16 день*, и стоялъ *4* недѣли" [1]); сп. К точніше: „мѣсяца октября 26 день"... „*3* недѣл", але найточніше СУ: „мѣсяца *октября 26 день, на памянь святого мученика Димитрия въ среду*". Сама докладність СУ свідчить 1) про найбільшу точність та угрунтованість викладу хронології цього тексту в першій редакції, 2) про поступове псування тексту в редакції пізнішій: спершу небагато в сп. К, потім все більш у списках Рум., Рач. і Є, по мірі ухиляння їх взагалі від протографу, з боку як хронології, так і точности тексту. Також неточні й инші повідомлення КРум., наприклад, про ціну чверти жита в голодний рік 6947 у Смоленську:

1) СУ. по *две* копе грошей.	КРум. по *три* копы грошей (л. 89).
2) СУ. а на день шло ѡброка по ҃т *бочек* меду, а яловиць *тристаж*, а барановь и вепровъ по *тристаж* (У, л. 50).	КРум.... по *пяти сотъ* бочекъ меду, да по *пятисотъ* яловицъ, да по *пятисотъ* баранов, по *пятисотъ* вепревъ (л. 81).

3) Дасть ему король полский на помощь *8.000* копейников, а СУК—осьмсотъ.

Тут очевидна тенденція до збільшування цифр у КРум., особливо в Рум. (л. 87) і в тих списках, що вийшли від списка типу Рум.

---

[1]) Л. 86 об., те ж і в сп. Рач., стор. 270, і Є, л. 509; Ар., 87 об., Рум., л. 87 об.

Особливо неточна редакція КРум. у повідомленні про призначення литовським мітрополітом „Григорія з Болгарское земли“ [1]),— по УК „Цамивлака“,—порівнюючи з першою редакцією, де в сп. У перелічено ймення запрошених Витовтом епіскопів: Феодосія полоцького, Ісаака чернигівського, Діонисія луцького, Харитона володимирського, Євфима турівського. Зазначено також і день події— „ноября єі“.

Найбільша тут точність і докладність сп. У наближає через нього першу редакцію СУ до протографа, примушуючи віддати їй перевагу і в инших місцях, наприклад, у повідомленні про кількість часу князювання Свидригайла:

СУ — „два годы бѣзъ дву мѣсяцей“ (те ж і в сп. К) = Рум. „два годы и мѣсяцъ“ [2]).

Коли додати до цього відсутність хронології в низці звісток сп. К (л. 90), зазначених у сп. С (л. 82, 84 об.) роками 6951—6953, то стане очевидною ненадійність, що до хронології, взагалі цифр і йменнів, другої редакції. Це справедливо відносно не тільки особливо несправного в цьому відношенні сп. Рум., а також частенько і сп. К, значить обох кращих представників складної редакції. А з списків першої редакції найкращий текст має найчастіше сп. У.

Одначе, вартість текстів редакції не вичерпується питанням про точність їх хронологічну, взагалі цифрову та в іменнях. Важливе значіння має також ще докладність їх що до ясности текста, конкретної виразности й продуманости викладу. В цьому відношенні цікаві такі паралелі:

1) СУ. — *и не оуправляше* (sc. Свидригайло) *земли*, Литва ж посадиша...	КРум. Литва посадила на великомъ княженьи Литовскомъ в. кн. Жикгимонта...

СУ з'ясовує причину зміни правителя, чого немає в КРум (л. 84).

2) СУ. *а и за то Богъ не пособе князю Швинтригаилоу, што сожьже митрополита Герасима.* и поможе Богъ... (л. 74 об., У, л. 65).	КРум... и поможет Богъ... Жикгимонту (л. 87 об.), Б (92).

[1]) Л., 80.

[2]) Пор. і Рум. — *„осмь* тысячи копъ“ (двічи на л. 75 об.) і СУК — „20“, а в иншому місці СУ—„сорокъ“, М, а в сп. К—знову: „20“.

2-га редакція не приводить ні цеї, ні жадної иншої причини поражки Свидригайла.

3) КРум. и посадитъ его (sc. Юрья Скиргайло) на великомъ княженіи Смоленскомъ (л. 64 об).	СУБ. поясню́ється це: занеж быст за кн-земь Юрьемь дщи старшее сестры Скиргаиловы.

Ці три приклади являють нам зразки мотивованих повідомлень у старшій редакції, в обох головних списках її С і У, однаково точно, в одміну від немотивованих повідомлень про голі факти в молодшій редакції. З огляду на загальну тенденцію останньої скорочувати свій оригінал, можливою є гадка про подібне скорочення й тут: воно відбилося на докладності викладу, а також усунуло прагматизм історичного оповідання.

Таким чином, перша, старіша редакція СУ значно більшої вартости, ніж пізніша КРум, в двох відношеннях: 1) точністю йменнів і хронології, взагалі цифр, і 2) докладністю й прагматичністю в викладі подій.

Що до третьої, повної редакції Б, то вона, що до старшинства й вартости, займає двояке становище. По першому питанню вона є нібп на межі, по середині між першою та другою редакціями. У всіх наведених вище з даного приводу прикладах, коли тільки вони мають відповідні місця в тексті Б, останній найчастіш текстуально близький до першої, а не другої редакції. Та ж сама в сп. Б, що й у СУ, лексика, наприклад: „выходъ", а не „дань", „моча", а не „мокрость", „очепы", а не „ланцуги"; також подібні до СУ в сп. Б старі форми дієслів, як „зажигали", а не „жгли", але вже часто й з новою морфологією, замісць старої („зажигаху"); ті ж, що і в СУ, старовинні вирази в сп. Б: „каменемъ будованого", „деревом роубленого", а не „мурованого" і „деревяного", як в КРум.; нарешті, в сп. Б та сама, що й в СУ, суб'єктивність викладу в авторських замітках. Все зазначене звязує сп. Б з старою редакцією. Це могло-б свідчити про таке ж старшинство тексту Б (значить, третьої редакції), як і СУ, коли-б не велика сила попсованого в Б тексту, що переконує в тому, що Б є значно віддалений від свого прототипу, протографа усіх трьох редакцій нашого літопису. Приведемо для ілюстрації останнього твердження з багатьох попсованих місць текста Б лише де-кільки прикладів:

1) Б. y kniaż weliki *że* sam ne poyde protyw Swidrygayla... (л. 92).	СУ. самь кн-зь велики *Жигимонтъ* не поиде на Швитригаила, *и дасть королъ* ѿ *сотъ ко-*

нєи[1]) *помочи кн-зю великомꙋ Жигимонтоу*[2]) (С, об. 74, У, л. 64 об.).

[1]) У — „копей“; К (л. об. 88) — „къпейников“; Рум. (л. 87 об.) — „8.000 (sic!) копейниковъ“. Рач. (стор. 270) — „Ѡсмъ тисечеи людеи конъных“... Є (л. 510)=Рач.

[2]) Цих 3, а в Рач. і Є 4 слів нема в 2-ій редакці.

Незрозуміле тут *že* на місці „Жигимонтъ“ решти списків являє, мабуть, попсування в Б тексту прототипу, ближчого тут і до першої, й до другої редакції. Опущена подробиця СУ вказує на відхилення Б від прототипа далеко більше, ніж у другій редакції, що має цю подробицю, але поступово скорочує і псує її, як здається, через те, що чим далі, тим більш відступає від найстарішої редакції. Ілюструємо це:

I редакція.		II редакція.	
2 *СУ*. самь кн-зь велики Жигимонть не поиде на Швитригаила *и дасть король Ѝ вотъ коней (У копей) помочи кн-зю великому Жигимонту*.	*К*. а кн-зь вѣликыи Жикгимонт не пошол на Швитригайла сам *дасть емꙋ корол Польскии Ѡсмъ сот къпеиников помочи*...	*Рум*. Князь великии Жикгимонтъ не пошол самъ на Швинтрыгайла, *дастъ ему король полский на помощь 8000 копейниковъ*; (=Ар. 87 об.).	*Рач. Е*. А кн-зь великии Жыкгимонт послал напротивко[1]) их сына своег кн-зѧ Михаила и со всими силами[2]) своими Литовскими и з Лѧхи[3]). *бо король Польскии послал єму на помоч Ѡсмъ тысечеи людеи конъных*.

[1]) Є. противу. [2]) С нема. [3]) Є. вст. *иж*.

Ще приклад: „*чорныи* люди“ обох перших редакцій в сп. Б зіпсовано в „*hornyi* lůdyie“.

І цей приклад стверджує попередні висновки про псування Б разом з найбільшими одмінами його від С У, які зміняють прототип спочатку в К, потім все більше в инших списках, комбінуючи матеріял С У. З „коней“ в С і „копей“ в У вийшло в К „копейниковъ“, од сп. К. перейшло в Рум., але з попсуванням цифри 800 С У К—в 8000, як і в Ар., далі в Рач. і Є теж 8000, з Рум. і Ар.,

але з новою зміною, — замісць „копейниковъ“ — „людей конъныхъ“, і, нарешті, сп. Б випускає все це, можливо, для того, аби усунути суперечности. В другому прикладі двічі „*hornyi* ludyie“ з попереднього тексту „*чорныи* люди“ — псування з недогляду, а також „prysiahali“ з попереднього: „целовали не отступати“ в списках СУ, через контамінацію в списках К і П старого тексту „святость цѣловали“ з сучасним йому „присягнули“, далі через частіше, сучасне їм, в решті списків — „присягнули“.

Зазначимо ще низку попсованих місць в сп. Б: ne dochotia Trokow (л. 90) замісць „не доходя“, „городна“ (л. 59) зам. „городка“ (С й инш.), Płaksiwa — (59) зам. „Плаксича“, storonnym (59) зам. „сторонамъ“, po smerty krowi (24) зам. „помстити крови“, dorosloho (24) зам. „дорогого“, nadobnoho (24) зам. „подобного“, w noczy osiab (34) зам. „въ ноги озябъ“, у soymutsia na Welli dwe mili (48) зам. „и съимѹтсѧ на Вельи *вышши Ковна* ҃в мили“ (Ак, 175 об.), sażimali зам. „зажигали“ і т. и.

Усі ці приклади псування в сп. Б попередніх текстів, по кількості своїй менші хіба лише од сп. Рум., поруч з більшим наближенням сп. Б, в де-яких місцях, до списків С і У, ніж списків другої редакції, мають для нас велике значіння. Вони свідчать, що третя редакція, виходячи переважно з першої й через неї наближаючися до прототипу, мала, одначе, иноді її нового посередника, а саме другу, складну редакцію. Ця остання значно віддаляла текст Б від протографа усіх наших списків литовського літопису.

Таким чином, паралелі з усіх трьох редакцій західноруських літописів, у спільних для них загальних місцях текстів їх, примушують нас до таких висновків.

1. *Перша редакція СУ є значно старшою*, ніж останні дві, як своєю мовою, такі її строєм, а також суб'єктивністю викладу.

2. *Перша редакція СУ є значно кращою*, ніж останні дві, і а) *змістом*, в розумінні ясности в освітленні подій, зрозумілости та докладности оповідань, точности (до дрібниць і деталів) у хронології, цифрах і йменнях, б) також і *викладом*, найбільш у ній образно-поетичним, нарешті в) *мовою*, найбільш цільною і однородною, витерженою в певному, слов'яно-руському стилі своєї доби.

3. *Дві другі редакції значно пізніші* від першої і ближчі одна до другої і мовою і строєм мови, а також і об'єктивністю викладу; вони мають значно гірший текст, попсований, иноді до зміни навіть змісту.

4. *Обидві вони скорочують старшу редакцію*, не завше вдало: в них є пропуски важливих для розуміння оповідання дрібниць, є по-

рушення хронології, зміна цифр і йменнів, є також і поплутаний виклад.

5. *Обидві редакції більш прозаїчні*: порівнюючи з першою, вони багато згубили поетичних прикрас, знищених переважно діловим характером викладу, сухим перелічуванням фактів, навіть у „Похвалі Витовту", примішкою слов'янських слів з частими полонізмами.

Усі ці, спільні для 2-ї та 3-ї редакцій, характерні риси, відхиляючи їх далі, ніж перша, од прототипу, наближають їх, що до часу утворення, до часів збільшеного в Литві польського впливу. А перша редакція склалася, очевидно, в добу панування в Литві руського впливу і, можливо, з руських джерел. Висновок, що до прототипу західноруського літопису, напрошується сам собою: його утворено було в часи переважного руського впливу на литовську культуру.

Більш певні міркування про це можливі лише після того, як виснити час утворення усіх трьох редакцій нашого літопису. Таким чином ми переходимо до питання про дати редакцій.

Дати редакцій можливо встановити найперше на підставі датування старших текстів, представників кожної з них.

Найкращий список першої редакції, найстарший з текстів короткого зводу, У уривається 1446 роком. Значить, перша редакція складена не пізніше, як 1446 р., бо в текст У не ввійшло ні одної звістки після цього року. З другого боку, вона не могла бути утворена і значно раніш од цього часу; у звістці про смерть Скиргайла 1394 р. зазначається дитячий вік автора зводу в отаких словах: „азь ж того не свемь занеж *бехъ тогды млад*, но нецин мовѧть—иж бы тот Өома даль князю Скиргаилоу. зелие ѡтравное пити" (л. 30). Коли цей автор 1394 р. був „младъ", значить, мав не більш, як 10—15 років, а літописною працею, можливо, займався вже, як частіш бувало, під старість, приблизно коло 50 років,—то такий вік його падав би як раз на 40 р.р. XV в.[1]) Це стверджується також порівнянням сп. У з іншими списками, а саме: сп. Н написано також, як і сп. У, в XV ст.; одначе сп. Н, маючи проти сп. У вставки і пропуски, не був, очевидно, ні оригіналом для У, ні списком з нього, а лише, можливо, при спільній тотожності їх вийшов разом з ним з одного прототипу. Таким спільним джерелом для двох списків XV в., в тому числі одного з них, У, писаного коло 1446 р., міг бути, очевидно, текст того ж XV в., складений незадовго перед 1446 р., бо обидва списки не встигли далі розійтись між собою й далі відступити

[1]) Пор. *Тіхомірова* Ж. М. Н. Пр. 1901 р., № 3, стор. 25.

від прототипу. Ця наша гадка може бути тим більш певною, коли ми пригадаємо досить рухливу еволюцію західноруського літопису, наприклад, у ріжноманітних списках другої редакції, що так різко мінялися протягом лише одного століття. Порівняння далі списків У і Н з сп. С ще раз стверджує те ж саме. Сп. С написано 1519 р. Давши оглав свойому рукописові, що складається не тільки з літопису, а також і з Патерика і перекладу статута Вислицького, очевидно, на підставі першої складової частини—„Лѣтописецъ", механічний переписувач збірки С тим дає нам зрозуміти, що й оригінал його мав уже цю назву, яка не відповідала складові збірника. Коли таким оригіналом для копіїста 1519 р. міг бути збірник початку XVI в., або, можливо, ще кінця XV в., то більш вдалим, що до відповідної складу збірки назви її, прототипом С міг бути текст більш ранній, можливо коло першої половини XV в. Досить близькі текстуально між собою три списки СУН, генетично незалежні один від другого, могли вийти з спільного протографу; від нього, очевидно, вони не відділяються значною перервою часу. Коли сп. У є 1446 р., чи коло цього часу, то протографом його, як і двох инших списків, С і Н, близьких до нього часом походження й тотожніх змістом і викладом, міг бути текст, що був дуже близьким по свойому походженню до того ж самого 1446 р.

Таким чином, на підставі зазначеного можна приймати, що перша, коротка редакція західноруського літопису була складена вже в 40-х р.р. XV в., коли не раніше.

Встановлюючи дату другої, складної редакції наших літописів, треба грунтуватися на підставі дат найбільш ранніх її списків К і Рач. Записи сп. Рач. не йдуть далі 1547 р. Усі найпізніші в сп. Рач. записи, починаючи з звістки про появлення сарани 1534 р. (Стрийковський відносить цю звістку до 1542 р.; пор. його Хрон., II, стор. 400), занотовані сучасником цих подій і в Литві[1]), а саме одним автором, що виявив тут монархічні симпатії та був прихильником королів Олександра й Сигизмунда I. Крім того, в сп. Рач. появляється сила полонізмів, наприклад: „ланцуги" замісць „очепы", „розмаитыми" зам. „различными", „подлугъ" зам. „по", „заховати" зам. „сохранять", „присягнули" зам. „приводити къ присязѣ" й т. и. Ці полонізми свідчать про початок ополячування західноруського літопису, а також про суцільність редакції на всьому протязі сп. Рач., від початку і кінчаючи останніми звістками про придворні події за часів Сигизмунда I, аж до 1547 р. Очевидно, 1547 р. це термін, *до* якого ледві чи можливо було скласти другу редакцію. Цю гадку стверджує також порівняння сп. Рач. з сп. К. Значна кіль-

---

[1]) Див. Тіхомірова Ж. М. Н. Пр. 1901, № 3, стор. 25.

кість полонізмів у сп. К, що раніш, ніж инші списки, піддався польському впливу, поруч з ще більшою полонізацією в сп. Рач., дає підставу гадати про досить велику перерву між датами першої та другої редакцій. Польський вплив у них встиг виявитися не тільки в масі слів та виразів, а також і в яскраво виявлених симпатіях до Ягайла. Наприклад, сказавши, згідно з списками СУ, про замирення Витовта з Ягайлом, списки К і Рач. додають далі, в одміну від СУ: а князь великий Витовтъ покору свою оучинилъ передъ старшимъ братомъ своимъ, княземъ великимъ Якгайломъ (К, л. 77 об., Рач., стор. 253, також і Є, л. 485 об.; пор. С, л. 94 об., У, л. 12). Складач другої редакції писав свій текст значно пізніш од редактора СУ, як це видно ще й з того, що він вже викинув суб'єктивні замітки, слушні в устах автора половини XV в. і невідповідні для редактора XVI в.[1]) Критицізм значно пізнішої доби виявився також і в пропуску релігійного мотивування історичних подій, більш зрозумілого в устах старовинного автора. В другій редакції пропущено замітку СУ: за то Богъ не пособи Швитригайлу, што сожже митрополита Герасима; пропущено також вираз—мыж на предние возвратимьсь (С, л. 101 об., У, л. 24), що також свідчить про значно пізніше походження другої редакції. Ще яснішим стає питання при вивченні сп. Рум. Записи Рум. йдуть не далі 1567 р., і більшість їх утворено в Вільні, що видно з документальних повідомлень про події в Вільні.[2]) З цього правильний висновок, підкреслений вже Вахевичем: протограф сп. Рум. виник у Вільні в 60-ті р.р. XVI в.[3]).

Коли порівняти ці висновки про сп. Рум. і про сп. Рач., ми можемо гадати про появлення другої редакції між 1548 і 1567 р.р. До цього додамо ще одно міркування: Стрийковський (род. 1547, помер в кінці 1580-х р.р.) запозичив коло к. 70 р.р. XVI в.[4]) литовські звістки для своєї хроніки з повного зводу наших літописів типа Б, а цей останній користався вже зі списків складної редакції, очевидно, не пізніше, як в 60-ті р.р. XVI в. Коли ці гадки наші справедливі, то другу редакцію складено до 60-х р.р. XVI в.,

---

[1]) Ще Сп. В або „Лѣтопись Авраамки", текст к. XV в. (1495 р.), має авторську приписку: „азь же того не вѣм, занеж бѣх тогда младъ, но нѣции глаголят" (л. 450 об.).

[2]) Див. *Вахевич*, Зап. Имп. Одес. Общ. ист. и древн., 1902, т. 24, стор. 221.

[3]) Ibidem, стор. 222.

[4]) Почав Стрийковський писати свою хроніку ще до 1578 р. у кн. Олельковича, де встиг написати лише aliquam partem (Kronika, XI). Закінчивши працю у еп. Гедройця після 1578 р., він їде 1580 р. в Прусію для видання своєї хроніки. Див. *А. Вольдемар*, Національная борьба..., в „Изв. Отд. рус. яз. и слов...," СПБ. 1910 р., стор. 188.

не пізніше від 1550-х р.р. Значить, друга редакція з'явилася приблизно на сто років пізніш од першої, а третя могла бути складена в 60-ті р.р. XVI в., більш як на сто років пізніш од першої, і майже безпосередньо за другою. Це як раз цілком оправдується як складом і змістом усіх трьох редакцій, їх викладом і мовою, так і джерелами їх, що надали русько-смоленський, переважно, характер першій, короткій редакції, з одного боку, а також польсько-литовський характер значно пізнішим редакціям, складнішій другій і найбільш повній третій, з другого боку.

До вияснення самого складу усіх трьох редакцій ми й звертаємося далі, починаючи з третього розділу нашої розвідки. Але раніш перелічимо висновки другого розділу, спершу *відносно списків:*

1) з 14 більш-менш повних списків західноруських літописів, на підставі характеристики їх, виявилося три головні групи їх; перша група складається з коротких списків С, У, Н, Ак, В і Д; другу групу утворюють складні списки—Рум., К, Тіх, Ар., П, Рач. і Є; сп. Б стоїть окремо;

2) перша група поділяється на дві підгрупи — СНАк і УВД; СНАк ближча до протографа наших літописів, а УВД, навпаки, наближається до складних зводів;

3) група складних списків значно відріжняється від коротких зводів, не тільки додаючи на початку тексту цілком новий матеріял про стару Литву, але й наново редагуючи текст коротких списків;

4) сп. Б, беручи матеріял і з коротких, і з складних списків, инакше викладає його, на підставі нових матеріялів, особливо польських.

Висновки *відносно редакцій*: 5) таким чином, у 14 списках маємо три окремі редакції литовських літописів: а) *коротка* або *старша редакція*, характерна багатством смоленських звісток і відсутністю історії старої Литви; б) *складна* або *друга редакція*, характерна присутністю в її складі історії старої Литви і скороченням смоленських звісток; в) *повна* або *третя редакція*, характерна найповнішим притягненням матеріялу з обсягу історії як старої Литви, так і пізніших часів, після Гедиміна;

6) першій з них належить *старшинство:* архаїзми лексики (як і строю мови), суб'єктивність викладу заміняються в пізніших редакціях неологізмами;

7) старша редакція *найкраща* і своїм змістом, докладним в освітленні подій, прагматичним у викладі, точним в іменнях, хронології, цифрах, і своїм образно-поетичним стилем, і своєю суцільною мовою;

8) друга й третя редакції значно дальші від протографа, иноді з попсованим текстом;

9) дати редакцій — першої 1440-ві р.р., другої 1550-ті р.р., третьої 1560-ті р.р.

Розділ третій.

Склад і джерела західноруських літописів.

У попередньому другому розділі нашої розвідки, шляхом загального порівняння відомих нам списків литовського літопису, ми вияснили взаємовідношення їх, і це дало нам підставу поділити їх на певні групи або редакції. Порівняння цих останніх виявило їх взаємовідношення з боку старшинства та якости їх, встановивши певну послідовність редакцій.

Щоб ближче ознайомитись з літературною історією західноруських літописів, необхідний філологічний аналіз самого складу їх; це дасть нам змогу виявити їх композицію, кине де-яке світло па джерела тих чи инших частин цих літописів. Виясненння цих джерел нашого літопису допоможе встановити місце його серед инших сучасних йому староруських літописів, звязки литовського літописання з сусідніми літописними школами. Разом з тим виясненння елементів своєї оригінальної творчости, з одного боку, а також і запозиченого матеріялу, особливо в формі тих літописних текстів, на які вперше спіралося литовське літописання,—з другого, таке виясненння елементів свого й чужого (з чого власне й склався наш літопис) приведе нас по суті до встановлення генези цього літопису. Початок його або походження, по можливості в формі перших спроб литовського літописання, дальші кроки його (як це a priori можливо гадати) в формі пізніших наростків, напластувань нових, пізніших текстів на попередні старіші, ріжні автори як перших початків, так і дальших продовжень літописного тексту, ріжний характер кожної частини, ріжниця між ними в ступені оригінальности й компілятивности,—усі ці питання виникають разом при аналізі складу наших літописів. Значить, широко поставлений аналіз складу літописів має дати найповніший матеріял для того, що ми звемо літературною історією литовських літописів. Маючи на увазі в нашій розвідці простежити переважно як раз цю літературну історію західнорусь-

кого літописання, з огляду на це завдання слід широко поставленому аналізу складу наших літописів одвести головне місце.

Аналіз складу західноруських літописів ми будемо вести в порядку тих редакцій, що їх хронологічне взаємовідношення вияснено в попередньому розділі. В першу чергу ми займемося аналізом складу першої (старшої) редакції. З огляду на ближче відношення її до протографу наших літописів, як раз тут природно ставити питання про походження самого літопису. Литовський літопис, як такий, спірався на инші літописи, а priori можна думати — на сусідні староруські чи загальноруські літописні тексти. Через те слід звернути увагу на ту загальноруську частину нашого літопису, на яку не звертали жадної уваги всі попередні дослідники західноруського літописання. В цьому була важлива методологічна хиба ранішої наукової літератури про наші пам'ятки.

Беручи зазначене на увагу, ми маємо далі дати аналіз складу усіх трьох складових частин першої редакції наших літописів: 1) загальноруської частини, 2) т. зв. літописної частини, що має оглав—„Избрание лѣтописаниꙗ, ізложено въкратцѣ", і 3) литовської хроніки під заголовком „Лѣтописець великых кнзей литовъскых". Потім простежимо аналіз складу другої й окремо третьої редакції західноруських літописів. Поруч ми виявлятимемо теж і джерела усіх зазначених частин наших пам'яток, не забуваючи й про инші з намічених вище питань.

Таким чином, у першу чергу ми займемось аналізом складу і виявленням джерел тієї загальноруської частини літопису, що в деяких найстарших текстах одної лише короткої редакції є тим початком, ніби фундаментом, що на нього спірається дальший, власне литовський по змісту своїх записів текст.

А. Аналіз загальноруської частини литовських літописів.

1. *Список Супрасльський.*

Пам'ятки, подібні літописам, особливо т. зв. літописні зводи, а такими власне являються наші литовські літописи, завше мають одну спільну для них характерну рису, а саме компілятивність. Коли такі пам'ятки охоплюють історичний матеріял декількох віків, то і їхня компілятивність, цілком природна річ, охоплює більшу частину звісток подібних літописних зводів.

Західноруські літописи більш-менш оригінальні лише в записах та звістках із кінця XIV в. і XV-XVI в.в. А в звістках із попередніх

часів вони скористалися з готових чужих літописних матеріялів. Правда, в пізніших текстах другої й третьої редакції вони зовсім одірвались від цього чужого компілятивного матеріялу, замінивши загальноруські звістки своїми матеріялами, хоч і придуманими ad hoc, але звязаними з рідною для них Литвою своїм походженням.

Инша картина в складі першої редакції наших літописів. З огляду на те, що вивчення елементів її тексту, в звязку з питанням про джерела цих літописів, є найкорисніше для вияснення також і питання про походження їх, то ми займемось аналізом складу цього тексту, особливо детально як раз першої редакції.

З усіх списків першої короткої редакції литовських літописів найповнішими являються два — С і Н, особливо перший. З ними цілком збігається текст сп. Ак., але зовсім не має потрібного нам у першу чергу самого початку тексту. Через те аналіз як раз сп. С найкорисніший для встановлення звязку західноруських літописів з загальноруським літописанням. Список С складається з двох нерівноцінних своїм змістом частин: перша—значно більша розміром і майже вся цілком компілятивна, а друга—дуже невелика та майже цілком оригінальна.

Першій частині сп. С дано заголовок: „Избрание лѣтописания ізложено въкратцѣ". Ще проф. Данилович давав коментарій до цього заголовку в тому розумінні, що він є текстуальною вказівкою на скорочення в сп. С того рукопису, що був оригіналом цього списку[1]). Приймаючи цю догадку Даниловича, що фактично стверджується нами нижче, ми не можемо, проте, погодитися з його думкою, що це є скорочення самого писаря сп. С, Григорія Івановича. Ніяких даних на користь цього твердження Данилович не наводить. Гадка ця, можлива, правда, при умові, коли-б Григорій Іванович був автором, а не переписувачем, виявляється менш справедливою, як з'ясовано, вже після Даниловича, той факт, що сп. С є лише одною з копій давнішого оригіналу литовського літопису. Инші списки короткої редакції, складені незалежно від сп. С, також скорочують матеріяли своїх загальноруських джерел. На підставі цих даних[2]) ми вважаємо більш справедливим твердження, що заголовок сп. С міг бути встановлений у попередніх текстах літопису, які не дійшли до нас.

---

[1]) Zatytułowanie niniejsze pragnąłbym przypisać kopiiście r. 1520 Grzegorzowi Iwanowiczowi, który mając pod ręką gadatliwe Latopisce, niniejszy skróconym chciał nazwać. Див. Dziennik Litewski, 1824, t. I, стор. 40, прим, 2.

[2]) На жаль, початкові листки всіх инших списків короткої редакції не збереглись; через те заголовку сп. С ми не можемо порівняти з заголовками инших списків.

Таким чином, заголовок сп. С може восходити до протографа відомих нам списків короткої редакції західноруського літопису.

Далі, увесь початок тексту сп. С, на листках 1—70 (пор. XVII т. „П. С. Р. Л.", стор. 1—60) це, загалом судячи, компілятивне скороченя якогось загальноруського літописного зводу. Це стверджується при найближчому аналізі тексту зазначеного початку сп. С. Самий аналіз наш для планомірности й виразности розбиваємо на окремі відділи, зазначаючи римськими літерами кожен з них, а дальший аналіз кожного відділу з'окрема зазначаємо по частинах його арабськими цифрами.

I. Перші два з половиною листки сп. С (XVII т., стор. 1—2) являють з себе витяг із тексту типа т. зв. Софійського Временника[1]), як це видно з паралелі про кн. Володимира:

С. В. стор. (87) 120[2]). И пришедъ изъ Кіева въ Смоленьскою землю, постави градъ въ свое имя Володимерь, и спомъ осыпа, и церковь святую Богородицю сборную древяну постави, и вси люди крестивъ Руськыя и намѣстницы.	С, стор. 1. потомь поиде въ Словенскоую землю. на реце на Клѧзмѣ. постави город именемь Владимеръ. во свое имѧ ветшано горѡд и постави. и зборноую цр̃квъ стоую Бц̃ю дрѣвѧноую. и спомь ѡсыпа и стави ц̃ркв. и кр̃ти люди и посади намѣсники.

Оповідання про збудування кн. Андрієм Боголюбським церкви св. Богородиці це скороченя такої самої звістки в Софійському Временнику під 1158 р.

II. Другий, значно ширший відділ у сп. С, на листках 3—36 (XVII т., стор. 3—31), як це було вже зазначено акад. Шахматовим (XVII т., стор. 3, прим. 1), являє з себе в сп. С, як і в сп. Н, скорочення Новгородського 4-го літопису (пор. П. С. Р. Л., т. IV, починаючи з 10 стор., за вид. 1915 р.); перша редакція останнього датується к. XIV в., а саме коло 1384 р., а друга—поч. XV в., коло 1405—1418 р.р.

1. Спочатку, йдучи слідом за текстом типа Новгородського 4-го літопису, майже не ухиляючися від його букви, сп. С дуже несміливо відступає від свого оригіналу, дозволяючи собі невеличкі пропуски, наприклад:

---

[1]) Писано його коло 1423 р. Пор. *Шахматова,* Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ. СПБ. 1908, стор. 380.
[2]) П. С. Р. Л., вид. „Имп. Археогр. Ком.", т. V, СПБ. 1851, стор. 120.

Новг. IV, стор. 10.	С, стор. 3.
Михаилъ царь изыде с вои своими брегомъ и моремъ на Болгары; Болгарѣ же, видѣвше, и не могоша стати протѣвоу емоу, и просиша креститися, и покоришася Грѣкомъ. *Царь же крести князя ихъ и боляры вся, и миръ сътвори с Болгары в 7 лѣто царства своего.*	Михаилъ цр҃ь изыде с вои своими. брегомъ и моремъ на Болгары Болгары же видивши. иже не могоша стати противоу емоу. и просиса креститиса. и покорилиса Грекомь.

2. Допускаючи спочатку лише незначні пропуски і скорочення, порівнюючи з Новгородським 4-м літописом, сп. С переважно пропускає звістки чужоземні, і лише пізніше, збільшуючи подібні скорочення, дозволяє собі потроху пропускати також і руські звістки. Ці останні запозичуються все таки цілком текстуально з того ж таки оригіналу типа Новг. 4-го літопису, лише з дуже обережними скороченнями руських звісток. Наприклад:

Новг. IV, стор. 11.	С, стор. 3.
В лѣто 6370. Въсташа Кривици и Словени и Мѣря и Чюдь на Варягы; изъгнаша я за море, и не даша имъ дани, начаша сами себѣ владити и городы ставити; и не бѣ в нихъ правды; и воста родъ на родъ; и бысть межи ими рать велия, *оусобица, и въевати почаша сами на себе.* И рѣша сами къ себѣ: „поищемъ собѣ князя, иже бы володилъ нами *и радилъ ны* и соудилъ въ правдоу".	В лѣт 6370 восташа Кривича и Словане и Мера и Чюдь па Ворагi изгнаша их за море. и не даша имъ дани. и начаша сами владѣти. и грады ставити и не бѣ в них правды. и въста рωд на рωд и быс межи их рать велика. и рѣша сами в собѣ. поищемь кн҃за собѣ што владелъ нами. и соудилъ бы во правдоу.

3. Поруч з тим що раз сміливіше стають у сп. С, порівнюючи з Новг. 4-м літописом, скорочення і навіть пропуски значних розміром закордонних звісток, наприклад, звістки 6374 (866) р. про прихід до Царгороду Аскольда і Дира за часів ц. Михайла, на підставі візантійського джерела: „яко же пішется въ лѣтописании Грѣчестиимъ" (IV т., стор. 12). Пропущено також звістки 6375—6 р.р.

про зацарювання у Візантії Василія, про землетрус у Царгороді і т. и. (ibidem). Далі йде великий пропуск нецікавих для литовського літописця перелічувань грецьких мітрополітів і архієпіскопів, що підлягали царгородському патріярхові (IV, 15), а разом з ними також і староруських епіскопій (IV, 16). Пропущено також статті: 1) „О Мефоді и Констянтинѣ“ (IV, 16—17), 2) „О преложеніи кнігъ отъ Греческаго языка въ Словеньский“ (IV, 17—18), 3) звістки 6410 р. про боротьбу Візантії й угрів з Болгаріею (IV, 18), 4) звістка 6419 (911) р.—„явися звѣзда велика на запади копейнымъ образомъ“, 5) з звістки 6420 (912) р. увесь текст умови Олега з греками (IV, 20—24). Наскільки значно скорочено подробиці прийому царем Леоном Олегових послів, видно з такої паралелі:

Нов. IV, стор. 24.	С, стор. 7.
Царъ же Леонъ послы Рускыа почвсти дары, златомъ и паволоками, и фохфудьамі; и пристави к німъ моужи своа показати имъ красотоу церковную, полаты златыа и в нихъ соущее богатьство, злато многое, и паволоки, и каменіе драгое, еще же и чюдѣса Бога своего и страсти Господні, вѣнецъ, и гвоздіе, и хламиду багряноую, и мощи святыхъ: оучаще я ко вѣрѣ своеи и покажючи имъ истінную вѣру; тако *отпоусті а во свою землю съ честью великоую*. Послані же Олгомъ послы приидоша ко Олгови и повѣдаша вся речи царю обою, како сътвориша миръ и оурядъ положиша...	Цр҃ь Леѡнъ. построи мѣра и оутверъди съписаниѥм. ѥже непрстоупноу быти мѣроу *іх*. и ѿпоу*сти* послы Роускыи и почтивъ и*х*.

Пропущено також: 1) оповідання про волхва Аполонія за царювання Дементіяна (т. IV, стор. 25—26), 2) звістки 6423 р. про боротьбу ц. Семіона з печенігами, 3) 6428-9 р.р. про боротьбу його з Царгородом, а також про зацарювання в Греції Романа, 4) 6442 р.— про боротьбу його з уграми (IV, 27), 5) 6449 р. про похід Русі

на Царгород (IV, 28—29), 6) 6450—53 р.р. про поражку ц. Семіона горватами, про боротьбу греків з уграми, а також усі подробиці Ігоревого походу 944 р. на Царгород.

4. Не обмежуючися, одначе, великими пропусками і значними скороченнями чужоземних звісток, сп. С поступово переносить той самий прийом все більшого зростання укорочувань оригіналу навіть на руський матеріял. Подібний прийом відбивається, при стислішому викладі, на його живості, яка природніша в оригіналі, але зникла в сп. С, який особливо скорочує, а иноді й викидає живі промови дієвих осіб. Ось де-кільки прикладів:

а) Новг. IV, 36-37.	С, 7—8.
Въ сее же лѣто рекоша дроужина Игореви: „отроци Свѣнтелдъжи изъодѣле соуть ороужіемь и порты, а мы нази;	По сих же рекоша дроужина Игорева ꙗко Свинтель издобылсѧ всего. а мы не
поиди, княже, с нами в дань, да и ты добоудеши и мы". И послоуша Игорь, и иде въ Дерева в дань, и примышля къ прьвои дани, и насиляше имъ и моужи его; и веземъ дань, поиде въ градъ свои. Идущоу же емоу въспять, размысливъ, рече дружинѣ своеи: „идете съ данію домови, а язъ вращоуся опять".	тако нн҃ѣ поиди на Древлѧны. и взложи на них дань. и веземь дань поиде домовъ
И поусті дроужину свою в домы ихъ, а самъ с малою дроужиною възвратися, желаа болшаа имѣніа.	и отпоустивъ дроужиноу пакы поиде к нимь.
Слышавъ же Древляне, яко опять идеть, здоумавше с княземь своимъ Малымъ: „аще въвадится вълкъ въ овци, но выносить все стадо, аще не оубьють его; тако и сеи, аще не оубьемь его; то всихъ ны погоубить".	и слышавши Дрѣвлѧне. ꙗко Игоръ и ѡпѧть идеть к ним и здоумавши
И послаша к нему, глаголюще: „почто идеши опять? поималъ	

еси всю дань". И не послуша ихъ Игорь. И вышедши из града Искоростѣня Древляне, и оубиша Игоря и дружиноу его, бѣ бо ихъ мало. И погрѣбѣнъ бысть Игорь; и есть могыла его оу Коростѣня града в Деревехъ и до сего дні.	и оубиша Игорѧ и погребенъ быс оу Корстенѧ города во деверехъ.

б) Статті Новг. 4-го літопису—Олжино княжение, Начало княженіа Святослава, О крещеніи Олжинѣ—скорочені в сп. С остільки рішучо, що з вісьмох сторінок (37—44) видання П. С. Р. Л. в т. IV у сп. С вийшло лише півсторінки того самого і по формату видання в т. XVII (див. стор. 8). Цілком зрозуміло, що при такому стислому викладі в сп. С зникли як послідовність і повнота змісту, так і всі поетичні подробиці, живі промови, вдатні характеристики й инші особливості оригіналу.

Самий характер скорочувань відзначається механічністю, особливо яскравою при урізуванні зазначених статтів. Так, наприклад, дві звістки Новг. 4-го літ. (стор. 41—44): 1) під 6455 р. про похід Ольги до Новгороду за даниною і 2) 6466 р. докладне і дуже жваве оповідання „О крещеніи Олжинѣ" викладаються в сп. С не тільки занадто стисло й сухо, але навіть мало зрозуміло. Ба що більше, дві події ріжних часів, поділені між собою перервою на 11-ть років, стягнуто до одного 6455 року. Ось ця звістка:

„В лѣт 6455 иде Ѡлга ко Новоугородоу. и оустави по Мсте и погосты и дани и ѡброкы и ловища. и возвратисѧ ко сн҃оу своѥмоу в Киѥвъ. и по сих иде Ѡлга во Грекы и крестисѧ цр҃ь сам кр҃сти ю ꙗко хоте цр҃ь Иѡан поѧти ю. ѡна же рече аще оу вас оу кръщѧнех. ꙗко свои дщери поимати и посрамлен быс цр҃ь ѿ неꙗ. и отпоущена быс в Киѥвъ повчившисѧ. оу патриꙗрха. кн҃зь же сн҃ъ ѥꙗ Ст҃ославъ возмоужавъ и быс храбрь велми. и приклони под свою роукоу многи земли".

Дякуючи подібній стислості, це оповідання стало більш діловим, історично-правдивим, але значно втратило з попередньої поетичної фантастики.

5. У дальшому тексті сп. С ще рішучіше вирізує з свого оригіналу лише обмежений матеріял, багато пропускаючи навіть руських звісток, наприклад: 6472 р. красиве оповідання про хоробрість та легкість Святослава, що ходить, „яко пардусъ", з його девізом: „хощю на вы итти" (т. IV, стор. 44—45); 6473 р. про побіду його

над хозарами; 6474 р. — над вятичами; 6475 р.—над болгарами; 6476 р. про напад печенігів (IV, 45—47); 6477 р. про смерть Ольги; 6479 р. про боротьбу Святослава з болгарами (IV, 48—52); 6480 р. про вбивство його; 6483 р. про ворожнечу Ярополка й Олега; 6490 р. про побіду кн. Володимира над вятичами; 6491 р.—над ятвягами; 6492 р. про запанування кн. Володимира над радимичами; 6493 р. про боротьбу його з болгарами; 6494 р. про ріжні пропозиції йому змінити віру (величезна стаття; пор. IV, стор. 60—78); 6495 р. про наради його в цій справі з боярами і про випробування віри Христової; 6498 р. про збудування ним церкви Богородиці; 6499 р. про боротьбу його з сусідніми народами; 6504 р. про збудування ним инших церков; 6505 р. про боротьбу з печенігами; 6508-9 про смерть Рогніди, Ізяслава; 6511 р. про смерть Всеслава; 6519 р. про смерть кн. Анни; 6522 р. про свари кн. Володимира з кн. Ярославом; 6525 про збудування Ярославом церкви св. Софії та побіду його над печенігами; 6529 про поділ здобичі Ярославом своїм воякам і вбивство ним Костянтина; 6530 про боротьбу Ярослава з Редедею; 6531 про похід Мстислава на Ярослава; 6532 теж про боротьбу їх; 6534 про замирення їх; 6535 про небесну появу; 6538 про походи Ярослава, смерть архієп. Іоакима і Болеслава Великого; 6539—40 про похід Ярослава й Мстислава на ляхів; 6544 про смерть кн. Мстислава, поставлення Ярославом Жиряти і похід на печенігів; 6546 про похід його на ятвягів; 6550 про похід Володимира Ярославича „на Ямы"; 6552 про похід Ярослава в Литву, смерть Брячислава і закнязювання Всеслава; 6557 про пожежу церкви св. Софії; 6559 про поставлення Ярославом м. Іларіона і заснування Печерського манастиря; 6560 про смерть кн. Володимира Ярославича; 6563 про переміщення князів, суд над єп. Лукою; 6565—9 про смерть Ярослава Вячеславича і закнязювання Ігоря та смерть його; про повернення єп. Луки до Новгороду, повчення його до братії, про смерть його; про похід князів на торків; про напад половців; 6571—6580 про смерть Судислава, появлення волхва в Новгороді; про похід Святослава на Ростислава й инш.; про боротьбу князів із Всеславом; про напад половців; про боротьбу Ізяслава з Всеславом; про волхва в Києві; про перенесення мощей св. Бориса і Гліба (т. IV, 121—132).

Усі ці звістки в сп. С пропущено зовсім, порівнюючи з Новгородським 4-м літописом, в якому вони з'явилися з південноруського джерела, бо зовсім подібні до т. зв. середнього тексту Временника Нестора. [1])

---

[1]) Пор. *В. С. Іконнікова,* Опытъ русск. исторіографіи, т. II, кн. 1, К. 1908, стор. 723.

6. Після 6582 (1074) р. у сп. С знову величезний пропуск, що охоплює події аж 163 років, з 6582 по 6745 р.р., або з 1074 по 1237 р.р. Значить, литовський звід не цікавився подіями останньої чверти XI в., усього XII і першої третини XIII в.в. Иншими словами, після звістки про смерть Теодосія Печерського сп. С одразу переходить до оповідання про напад Батия. З огляду на ясну доцільність цього пропуска не станемо перелічувати окремих звісток, викинутих у сп. С. У такій композиції його можна добачати відгук джерел Софійського Временника 1423 р., бо з цих джерел початковий звід як раз уривався повістю про смерть преп. Теодосія Печерського[1]).

7. Далі в сп. С, порівнюючи з Новгородським 4-м літописом, знову викинуто цілу низку звісток XIII і XIV в.в., а саме: 6751, 6757—60, 6763—65, 6767—71, 6773—87, 6789—90, 6792, 6794—6810, 6812, 6817, 6819—22, 6827—29, 6831—32, 6838—9, 6843—45 р.р. Вчитуючися в них, ми помітимо, що ці звістки переважно новгородські, а почасти московські. Усі вони по характеру свого змісту дрібні, маловажливі, цікавіші для новгородця чи московита. Отже, очевидно, вони здалися лише для останніх і, як не цікаві для національного літописання Литви, легенько були пропущені редактором чи компілятором західноруського зводу.

III. Третій, з огляду на ріжницю джерел, відділ тексту в сп. С починається з 1340-х років (6848 р.). З 6848 р., по сп. С, чи з 6849 р., по Новгородському IV-му і Воскресенському зводах (див. П. С. Р. Л., т. VII, СПБ. 1857 р., стор. 206), виклад у сп. С, різко відходячи від Новгородського 4-го літопису, стає ближчим до Воскресенського тексту, який, як відомо, без сумніву, залежить від літописних збірок Софійського типу, значить, типу Софійського Временника 1423 р.[2]).

Аби переконатися в текстуальній залежності сп. С від текста типу Воскресенського звода, наведемо паралельне порівняння.

Воскр., 206.	С, 31.
Мѣсяца марта въ 31 день, преставися *великій князь* Иванъ Даниловичь, *въ чрънцѣхъ и во*	Преставися *кнз҃ъ велики* Даниловичь *в черницех и во скыме* марта 31 а положень быс на

[1]) Див. *О. О. Шахматова,* Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, стор. 380.

[2]) Пор. *Іконнікова,* op. cit., II, стор. 1185.

схимъ, и положенъ бысть въ церкви святаго и великаго Архаггела Михаила на Москвѣ, априля 1. И поидоша вси князи Рустіи въ орду: князь Семенъ Ивановичъ съ братьею.	Москве во цр҃кви Михаила ст҃го княжив лѣт 12 того жь лѣта поиде во ѡрдоу. кн҃зь Семень Ивановичь со братиєю своєю.

У Новгородському 4-му літопису наведене місце викладено инакше: „Преставися Іоанъ Даніловичь марта 31, *княживъ 18 лѣтъ*, и положенъ бысть въ церкви святаго Михаила на Москвѣ. *А владыка Василеи поби святую Софѣю свинъцомъ, и иконы исписа, и кивотъ оустрои.* Тои же весни поидѣ князь Семионъ с братьею в орду".

Відміна, правда, хоч і помітна, але не така вже й велика, що цілком зрозуміло: Воскр. звід спірається сам на Новгор. 4-й, як на своє джерело [1]).

Ще яскравішою стає залежність сп. С від літопису типа Воскр. звода, а не Новгор. 4-го, з дальшого порівняння. Про прихід Литви до м. Можайська читаємо:

Воскр., 206.	С, 32.
Того же лѣта приходи рать Литовскаа къ Можайску, и пожгоша посадъ, а города не взяша.	Приде рать Литовская ко городоу Можаискому посады пожьгоша. а города не взѧша.

У Новгор. 4-му не таке наближення в розміщенні слів, можливо й узятих з одного спільного джерела: А ко Можаискоу пришедъ рать Литовськаа, града не взяша, а посадъ пожгоша (стор. 271).

Далі, про похід кн. московського до Торжка в Новгор. 4-му зовсім немає звістки, а в Воскр. зводі (206), як і в сп. С (л. 31), під 6849 р. є звістка і як раз в однакових в обох текстах виразах: кн҃зь великы Семень Ивановичь поиде ратию ко Торъжъку... Під 6850 р. в обох останніх читаємо спільну звістку про смерть Озбяка та зацарювання Чанибека, про що теж немає нічого в Новгор. 4-му.

Таким чином, твердження про заміну в сп. С з 1340-х р.р. попереднього джерела типу Новг. 4-го иншим, а саме типа Воскресенського літопису, ми вважаємо доказаним.

---

[1]) Ibidem, стор. 1187: „въ распоряженіи составителя былъ сборникъ извѣстій въ родѣ 4-й Новгор. лѣтописи, съ которымъ онъ имѣетъ близкое сходство".

Одначе, вплив подібного джерела на сп. С не був ні довгим, ні таким сильним та рішучим, як відзначений попереду вплив Новгор. 4-го. Тягнеться цей вплив лише протягом коло 13 років, з 6848—6861 р.р. (1340—1353), охоплюючи в цілому не більш десятка звісток. Самий обсяг запозиченого дуже невеликий: відношення сп. С тут до Воскресенського зводу, як 1 до 12. Замісць 12 сторінок текста Воскресенського зводу, в сп. С маємо лише одну сторінку, та і ту не цілком запозичену з цього джерела. Характер скорочувань у цілому той самий, що зазначено вище; запозичується лише коротка вказівка на звісну подію, але викидаються всі подробиці: живі промови, поетичні деталі, дрібні звістки новгородського чи московського походження, мало цікаві для литовського літописця. Наприклад, під 6857 р. у сп. С читаємо: „поиде король Немецькы Магноушь к Новгород ратию и не дошед взѧ город Ѡрехов“, що відповідає виразу Воскресенського літопису: „Магнушь же король взя городъ Орѣховецъ“. Але в останньому далі йдуть значні подробиці про цю подію, а також, під тим самим, а саме в Воскр. зводі 6855 роком, порівнюючи велике „Посланіе архіепископа Новгородскаго Василія ко владыцѣ Тверскому Θеодору“ (стор. 212—214). У сп. С про це ні слова; в ньому навіть дуже коротка звістка про взяття Оріховця попала двома роками пізніше, під 6857, а не 6855 рік.

Цікаве в запозиченнях сп. С з текста типу Воскр. звода те, що де-яких звісток литовських з тих, які є в Воскр. зводі, немає в сп. С, його першій частині; порівняти, наприклад, перелічування дітей Гедиміна під 6849 р. (стор. 207) і вистарчить, щоб упевнитися в цьому. Очевидно, в оригіналі Воскр. зводу, що був джерелом для сп. С, ще не було цих литовських звісток, які могли попасти в Воскр. звід, як пізніший, вже з литовських літописів, найраніших текстів їх. У цьому переконує порівняння перелічування Гедимінових дітей, скороченого в Воскр. зводі і більш докладного в другій частині сп. С (стор. 71).

Нарешті, особливістю цього відділу в сп. С є присутність де-яких таких звісток, що їх немає в відомих нам літописах, і через те джерел їхніх ми не можемо зазначити. Перелічім їх: 1) під 6849 р. про закнязювання в Новгороді на Городищі Костянтина Васильовича Суздальського; 2) 6851 р. про суперечки кн. Семена Івановича з кн. Костянтином Івановичем з-за Новгорода, який дістався другому з них; 3) 6861 р. про візантійські події: повстання в Царгороді, вигнання ц. Іоанна, вихід з патріяршества патр. Каліста й поставлення на патріяршество Філофея, нарешті про землетрус у Царгороді.

IV. З 6862 (1354) р. починається новий відділ, в розумінні иншого джерела, найближчого до тексту типа Ніконівського звода[1]) (пор. т. X П. С. Р. Л., 1887 р., стор. 227 і далі). Доводиться це даними порівняння.

1. Звістка 6862 (1354 р.) в сп. С спершу ніби то ще ближче підходить до тексту Воскр. зводу, в додатковій статті його під тим самим роком, як це очевидно з такої паралелі:

Воскр., стор. 237.	С, стор. 34.
Пріиде изо орды князь Иванъ Ивановичь, и сѣде на великомь княженіи на Владимерьскомъ и на Московскомъ; и при немъ поставленъ бысть во Цариградѣ на митрополію Алексѣй и на всю Русскую землю.	Выде изо ѡрды кнзь Ивань Ивановичь. и сѧде на великомь княжени во Володимери маръта 25. Того же лѣта Ѡлексѣи владка на митрополию поиде.

В Ніконівському зводі це місце викладено докладніше, а саме: „Пріиде изо Орды отъ царя Чанибѣка, Азбякова сына, пожалованъ на великое княженіе Володимерськое князь Иванъ Ивановичь, внукъ Даниловъ; и вси князи Русстіи были тогда во Ордѣ“...; і лише значно нижче про Олексія. „Того же лѣта пріиде пресвященный и блаженный Алексѣй митрополитъ изо Царяграда на Москву“.

Одначе дальші звістки того самого 6862 р. в сп. С (а саме про двох мітрополітів на Русі, Олексія і Романа, про одружіння кн. Бориса Суздальського з дочкою Ольгерда) є тільки-но в Нікон. зводі і зовсім немає їх у Воскр. зводі. Лише одна звістка 6862 року, про одружіння кн. Михайла Олександровича у кн. Костянтина Новгородського, оригінальна: її нема зовсім у всіх відомих нам літописах.

2. Дальші звістки в сп. С, почасти зовсім відсутні, почасти инакше викладені в Воскр. зводі; найбільш наближаються вони до Ніконівського зводу, скорочуючи його виклад до minimum'а. Наприклад, з цілих 16 звісток 6864 р. Нікон. зводу в сп. С залишилося тільки три звістки, вибрані навіть не по порядку, а в иншому росподілі, а саме: перша звістка в сп. С відповідає десятій в Нікон. зводі, друга—п'ятнацятій, а третя—сьомій. Найбільш текстуально наближається ця остання пара:

---

[1]) Складений коло половини XVI в. Пор. *Іконнікова*, т. II, 1208.

Никон. X, 228.	С, 35.
Тогоже лѣта Алексѣй митрополитъ поиде вдругіє въ Царьградъ.	Того *ж* лѣта ходиль дроуги Алексеи митрополить во Цр̃ьград и на тоу ѡсень приде.

У такому самому приблизно взаємовідношенні, що до неоднакової кількости матеріялу в звістках одних і тих самих років, знаходяться звістки сп. С, порівнюючи з Нікон. зводом, і в дальшому тексті. Самий характер цих скорочувань не виявляється яскраво остільки, щоб можливо було підмітити якусь систему в підборі звісток. Можливо гадати, що редактору-компілятору протографа сп. С більш усього здавався підходящим принціп простої стислости викладу. Керуючися подібним принціпом, він з маси коротких сухих записів свого оригіналу вибірає, майже без усякої системи, лише де-кільки, як це виявилося в вищезазначеному прикладі з звістками 6864 р. Правда, порівняння звісток инших років, як, наприклад, 6865, 6867—6870 р.р., приводить до висновку про характерне явище, замічене й раніш: у випадках докладних описів чи оповідань про події в Нікон. зводі виклад про них у сп. С одріжняється стислістю, сухо-фактичним, діловим характером, через пропуск усіх дрібниць, иноді жвавих промов, взагалі всіх поетичних деталів. В одміну від більш ранніх хронологічно частин західноруського літопису, характерного не тільки скороченням оригіналу, а й значними пропусками звісток за цілі десятки, навіть сотні років, даний відділ сп. С, що наближається до тексту типа Нікон. звода, характеризується очевидною манєрою скорочувати до останнього свій оригінал. Таке скорочування переважає над тенденцією зовсім пропускати звістки за весь рік цілком. Таких цілком пропущених років тут дуже небагато: 6866, 6877 і 6892 р. р.

Таким чином, стаючи з 1350-х років значно докладнішим, в розумінні щорічного (майже без пропусків років) оповідання, литовський літопис одначе і тут залишається „Лѣтописаніємъ вкратцѣ“: він надзвичайно скорочує матеріял свого джерела, як це видно з порівняння сп. С з Нікон. зводом. Для ілюстрації прийомів скорочувань характерний такий приклад: під 6871 (1363) р. в оригіналі сп. С, як і Нікон. зводу, дано було досить матеріялу. Значна кількість його, а саме дев'ять звісток, ріжного обсягу, в тому числі найбільш докладний запис про походи кн. Дмитрія Івановича на Володимир, Суздаль і ин., занотовані в Нікон зводі. У сп. С, з огляду на очевидне бажання компілятора його, не пропускаючи років,

дати щорічний, але короткий виклад, під 6872 р. приведено лише короткий уривок запису, в формі обірваної фрази: В лѣт 6872 кнзь Дмитреи Ивановичь ходи ратию к Соуздалю. Це випадково вирваний уривок, що стає зрозумілим лише в контексті з Нікон. зводом, де під 6871 р. читаємо: Князь великій же Дмитрей Ивановичь поиде за нимъ (кн. Дмитром Суздальським) ратью къ Суздалю, стоа ратью со многою силою около Суздаля, и все пусто сътвори і т. и., з тими подробицями, що пояснюють подію (т. XI, 1897 р., стор. 2).

Або ще приклад: з 7 звісток, іноді докладних, 6872 р. по Нікон. зводу, в сп. С попала лише одна і то лише скорочена та під иншим, 6873 роком: Бысть моръ великъ въ Новѣгородѣ въ Нижнемъ. Під 6874 р., замісць 14 звісток Нікон. зводу, в тому числі „Повѣсти умилной зѣло" о кн. Андреѣ Кипрскомъ", сп. С помістив лише дві коротких звістки про мор у Москві та про одружіння в. князя московського. Так само й далі, взагалі не пропускаючи років, але з цілої низки звісток кожного року вихоплюючи, в порівнянні з Нікон. зводом, лише два—три, без якоїсь системи або особливої тенденції, компілятор загальноруської частини литовського зводу виявляє лише одну тенденцію — maximum скорочувати свій оригінал. Таким чином, він пропускає усі подробиці, в тім числі окремі повісті й статті: „О Алексѣи митрополитѣ всея Русіи" (стор. 29—33), „О Чюдовскомъ монастыри" (33-35), „О Митяи" (35—41), „Пріиде Кипріанъ исъ Кіева на Москву" (41—42), „О Мамаевомъ побоищи" (45—69), „О прихожденіи Тахтамышевѣ на Москву" (71—81), „Вначалѣ явленіе пречистыа Богородица, еже на Тихвинѣ" (83—84), „О Смоленскомъ побоищѣ" (91), „Хоженіе Пилипово въ Царьградъ" (95—97), „О Амуратѣ царѣ" (97—104), „Во Іерусалимѣ хожепіе" (104—108), „О преподобномъ Сергіи (127—147), „Великое княженіе Сербьское" (148—153), „Объ иконѣ Владимірськой Божьей Матери" (158—161), „О житіи в. кн. Михаила Тверского" (175—183), „Сказаніе о в. кн. Евдокіи (Евфросиніи)" (198—201), „О преставленіи Арсенія еп. Тверскаго" (211—212) і т. и.

Замісць великої і дуже докладної статті „О житіи и преставленіи в. кн. Дмитріа Ивановича царя Русскаго" (108—121), в сп. С під 6896 р. читаємо лише текстуально подібну, але одніську фразу, з опущенням всієї решти тексту:

Нікон, IX, 108: Преставися князь велики Дмитрей Ивановичь...	*С.* 43: Престависа кнзь велики Дмитреи Ивановичь.

3. Оригінальні звістки в сп. С за часи з 1354—1427 р.р., невідомі нам з инших літописів, такі:

1) під 6862 р. про неприняття м. Романа киянами;

2) під 6865 р. про написання ікони Богородиці м. Петром;

3) „ проводи м. Олексія в орду в. кн. Іваном Івановичем;

4) 6867 р. приїзд до Науруса Дмитра й Івана Івановичів, а також Володимира Андрієвича;

5) 6867 р. залишення кн. Андрієм братові Дмитрові бояр;

6) 6870 р. вигнання кн. Дмитра та його дружини з Переяслава;

7) 6873 р. закладка церкви св. Михайла у Новгороді кн. Андрієм Костянтиновичем;

8) 6918 р. поставлення м. Фотієм епіскопів—у Рязані Сергія Озакова і в Коломні;

9) 6919 р. подоріж м. Фотія до Литви і поставлення ним у Київі Савостьяна владикою до Смоленську;

10) 6920 р. поставлення ним Євфимія епіскопом до Турова і повернення його з Галича до Москви;

11) 6922 р. поставлення Амвросія епіскопом до Коломни (в Нікон. зводі ця звістка є, але пізніше, під 6927 р.);

12) про Цамблака;

13) 6923 р. друга подоріж м. Фотія до Литви: до Смоленська, в Городень до Витовта, повернення до Москви, знову подоріж (третя) до Смоленська й назад до Москви;

14) 6927 р. вилиття дзвона в Володимирі та Ростові;

15) 6928 р. четверта подоріж м. Фотія до Литви 1-го червня, разом з владикою Амвросієм; зустріч їх з кн. Витовтом у Новгороді, де був посол царя Филантропин Гречин; далі нова подоріж м. Фотія до Київа, хрещення ним у Слуцьку кн. Семена Олександровича, повернення його з Мозиря до в. князя, перебування м. Фотія в м. Галичі;

16) 6929 р. подоріж м. Фотія до Львова й Володимира, куди він приїхав у вівторок на передодні Різдва Христового, потім до Вільни на Хрещення, далі до Борисова, Друцька й Тетерина, потім до Мстиславля до кн. Семена Лингвенина, знову до Смоленська, де він соборував кн. Семена Івановича, нарешті до Москви „в великое говѣніе“;

17) 6930 р. смерть Михайла Федоровича;

18) 6930 р. подоріж м. Фотія до Костроми та Володимира на свято, а з Володимира до Москви;

19) 6934 р. посилка м. Фотієм архим. Іони з іконою Богородиці до Твери, подоріж в. кн. Василя Васильовича до Москви, де

він пробув до Різдва Христового, подоріж м. Фотія до с. Бисеровське, звідти до Володимира, де був на Великдень, потім до Москви на Тройцю,—далі знову до Володимира, де серед служби Божої в церкві трапився переляк при звістці про наближення татар;

20) 6935 р. подорожі в. кн. до Курчевська з матір'ю, а м. Фотія після Воздвиження до Москви, де він обідав у в. князя,—звідти Фотій до Ільїнського, а в. князь в Красне Село, де „въ ту же ночь" помер Івашко Галтяв син, в. князь і тут обідав з м. Фотієм; звідти Фотій виїхав до Москви, а в. князь до Кжелі, бо в Москві був мор, гірший од попереднього; далі в осени м. Фотій був у Брашові та в Коломні, а після Різдва їздив вп'яте до Литви, де пробув на цей раз цілих сім тижнів.

З перелічених двацятьох оригінальних звісток, що з них перша падає на 1354 р. і остання на 1427 р., більша половина їх є цілком одноманітною по характеру свого змісту. Починаючи ж звісткою 6918 (1410) р., майже щорічно з'являються подібні їй оригінальні, але зовсім однотипні записи з центральною фігурою в них в особі м. Фотія. В цих записах за останні 18 років (1410—1427) мова йде майже виключно про численні подорожі Фотія ледві не по всій Русі тих часів, головним чином для поставлення єпископів, а переважно на Литві. Цікаво, що при цьому оповідається про такі характерні дрібниці й дуже точні дані про його маршрут, як місяць, число й день перебування його в найріжніших місцях Литви й Московщини. Дуже характерно також додаються тут такі подробиці, як зустріч м. Фотія з ріжними високими особами, обід його з в. кн. московським і т. и. Ці записи такого характеру, що могли бути утворені лише самовидцем описаних подій, який, очевидно, подорожував з м. Фотієм, знав план його подій, брав у них близьку участь. Увага автора записок з'осереджується переважно на церковних подіях, головним чином на поставленнях нових єпископів у ріжних місцях Литви та Московщини, на участі м. Фотія в службах Божих по ріжних городах і т. и. Ясно, шо таким автором найскоріш могла бути духовна особа, близька до м. Фотія, можливо, його співробітник у справах церковних. Ми не знаємо, хто саме була ця особа: певних даних для цього нема. Але не зайвим було б гадати, що такою особою міг бути один з поставлених м. Фотієм єпископів, а саме Амвросій, єп. коломенський, про якого ми читаємо в одній з зазначених звісток, а саме під 6928 (1420) р.: в лѣто 6928 поѥха митрѡполить Фотеи в Литву м҃сца іюн а҃ а с ним влдка Амьбросеи. Про нього ж вище, під 6922 (1414) р.[1]), записано: на тоу же зимоу поставлень быс Анбросеи

[1]) В Нікон. під 6927 (1419) р.

єпспѡм на Коломноу. Як спів'учасник подорожів м. Фотія, можливо не тільки 1420 р., а й раніш, і пізніш, еп. Амвросій міг добре знати маршрут і инші справи, навіть дрібниці подій і подорожів м. Фотія по Литві й Московщині. Як єпископ у Коломні, з огляду на близькість її до Москви, він міг знати про життя і Фотія, і в. кн. московського, як у Москві, так і в околицях її, про зустрічі їх, обіди, часті переїзди з місця на місце в часи мору на Москві, про що оповідається в звістках 1426—1427 р.р.

Коли ця гадка наша є справедливою (а запеpечень їй у тексті літопису ми не бачимо), то автором записів однотипного характеру в першу чергу, а саме за 18 років, з 1410 по 1428 р.р., дійсно, міг бути Амвросій еп. коломенський. Як співробітник м. Фотія й близька йому особа, він міг це робити по заказу його, спершу починаючи з 1410 (6918) р., як раз з початку каріери його на Русі, додаючи деталі до загально-руського тексту, що починається так: „в лѣто 6918 приде из Цѧграда Фотеи митрѡполить. поставлень на всю Роускоую землю. родомь Гречинь. поставлень патриѩрьхомь Матфеимь. при цри Маноуиле и приде на Москвоу. при великомь кнзи Васили Дмитриєвичь на Великь днь. Вже цього 1410 р., за п'ять років до поставлення його на єпископа коломенського і за десять років до важливої для нас звістки про те, що поєха митрѡполить Фотеи в Литву мца іюн а а с ним вадка Амьбросеи, додається в цілком оригінальній звістці про поставлення єпископів те, що могло вже тоді цікавити кандидата на коломенську єпископію: потом с мць постави єпспа на Коломноу игѹмена Ярославского.

Але знаючи широкі плани та завдання м. Фотія в церковних справах узагалі, в церковному літописанні з'окрема, можемо припустити, що заміри його і під його впливом еп. Амвросія не обмежувалися зазначеним. Можливо, що користаючися з власних записів про м. Фотія за 1410—1427 р.р., еп. Амвросій у скорому часі після 1427 р., можливо 1428 р., почав складати ширший запис, навіть цілу компіляцію або звід, на зразок „Избранія лѣтописанія, изложеннаго вкратцѣ“. Він скористався для цього з загальноруського зводу типа Соф. Временника, доведеного до 1423 р., до якого як раз і доходить збіг, хоч і не цілком, але все таки текстуальний його виклад з ріжними загальноруськими зводами, спершу ближчими до Новгородського 4-го літопису (за 6362—6847 або 854—1339 р.р.), далі до Воскресенського зводу (за 6848—6861 або 1340—1353 р.р.), нарешті до Ніконівського зводу (за 6862—6930 або 1354—1422 р.р.).

Він брав ці тексти не буквально, а значно скорочуючи їх, з пропуском багатьох статтів свого оригіналу: спершу менше, а потім що-раз більше і сміливіше викидаючи цілі відділи. Далі, з наближенням до своїх часів, переважно скорочуючи, теж рішуче, матеріял свого оригіналу й менше цілком пропускаючи звістки, компілятор цього зводу веде вже і свій, хоч стислий і короткий, але майже щорічний літопис, як це видно з перелічених вище оригінальних записів. Лише в половині XIV в. починають попадатися цілком оригінальні в ній звістки, спершу неясного для нас походження, з огляду на повну відсутність їх у инших літописах і будь яких вказівок у їх тексті на походження цих звісток. Такою є, наприклад, звістка 1353 р. про візантійські події[1]). Під кінець же свого зводу 1428 р. компілятор стає що-раз оригінальнішим, притягаючи, крім свого головного загальноруського джерела московського походження, нові матеріяли майже виключно церковного характеру, що виявляє як раз соціяльне становище автора оригінальних звісток і компілятора усього зводу. Серед цих звісток маємо записи про м. Романа, що непринятий був киянами (1354 р.), м. Петра, що написав ікону Богородиці (1357 р.), про м. Олексія, якого проводив до орди в. кн. Іван Іванович (1357), про закладання церкви у Новгороді (1365 р.) і т. и. Ці відомості могли бути запозичені з місцевих церковних записів. Як бачимо, самий вибір дуже характерний для компілятора, без сумніву, духовної особи. Далі, починаючи з 1410 і по 1427 р.р., йдуть вже оповідання про м. Фотія, які яскраво виявляють характер автора цих оповідань. Що для нас особливо цікаве й найбільш важливе—це самий стиль, характер викладу в цих записах про Фотія, який є зовсім той самий, що і в попередній компіляції чужих матеріялів, з инших джерел запозичених. Писані самовидцем подорожів м. Фотія та, безперечно, сучасником (а можливо й учасником) церковних подій його в Литві та Московщині, складені автором, який любив таку саму стислість, навіть лаконізм сухофактичного викладу, що і в тексті всього зводу, від початку його і по 1427 р., підібрані таким само церковником, як і в звістках 1354—1365 р.р., записи 1410—1427 р.р. цілком підходять до того становища, яке займав Амвросій, єпіскоп коломенський, співучастник подорожі м. Фотія 1420 р. до Литви.

---

[1]) Чи не була ця звістка пізнішою вставкою „раба Божія Тимофія“, що працював 1420 р. як раз у Царгороді по заказу еп. смоленського Герасима, для якого потім, 1428 р., переписував свою працю 1420 р. вже в Смоленську, в тому числі й „Похвалу Витовту“, яка увійшла до складу литовського літопису? Участь їх через ц саме в складанні західноруського літопису в тій чи иншій формі можлива, про щ нижче.

Неясним лише на перший погляд може здаватися пристрасть автора записів про м. Фотія до подорожів його до Литви. Це підкреслювання литовських подорожів могло виникнути двояко і по двох мотивах, і в два моменти. По-перше, звістки про них у сп. С починаються з 1415 р., а саме. значить, як раз з того моменту, коли з'явилася соборна грамота литовських єпископів з скаргою на недбайливість м. Фотія відносно Литви. Таким чином, навіть мимо впливу цієї грамоти на фактичне збільшення пастирської ревности м. Фотія відносно литовської пастви, і автор записок про його події, як близька до нього особа, з власної ініціятиви, з метою захисту патрона, не міг не підкреслювати збільшеної з 1415 р. діяльности м. Фотія в Литві. По-друге, з складених, як ми гадаєм, еп. Амвросієм записів про цю його діяльність скористалися в скорому часі компілятори всього литовського зводу в його цілому. В їх завдання, розуміється, не могло не входити пильно вибрати до зводу всі церковно-адміністративні звістки, що торкалися їх рідної землі, з низки всіх инших подібних звісток загальноруського характеру. Це вони сміливо могли виконати без усяких перешкод, не вважаючи навіть на те, що провідником цієї діяльности в литовській церкві був як раз той самий м. Фотій, на якого в числі инших литовських єпископів скаржився й сам еп. Герасим[1], який, як побачимо, мав близьке відношення до західноруського літописання. Крім зацікавлення до історії литовської церкви, що стояла вище поодиноких представників її, в тім числі й м. Фотія, пізніші ієрархи Литви в своїх літописних працях могли навіть і зовсім забути про це попереднє незадоволення Фотієм, особливо коли фактично збільшена пастирська його діяльність в Литві могла затушувати негативні враження минулого. Нарешті, в часи складання західноруського зводу в його цілому м. Фотія вже не було серед живих, через що попередні рахунки з ним могли бути цілком скінчені й цілком позабуті.

Отже тепер зробимо де-які висновки з попереднього аналізу першої або хронологічної частини західноруського літопису, що охоплює в першу чергу загальноруський відділ її, лише під самий кінець з невеликим нахилом до переваги литовських звісток.

1. Перше і головне тут джерело, з якого скористався в своїх цілях західноруський літопис, це був загальноруський звід московського походження типу Софійського Временника 1423 р., що відбився, для сп. С, найбільш повно спершу в Новгородському 4-му літопису, а потім в Воскресенському і нарешті в Ніконівському зводах.

---

[1]) Див. про цю грамоту у *Барбашева* op. cit.

2. Західноруський літопис витягав з того зводу найстаріші звістки цілком механічно, спершу майже без скорочувань, потім виявивши тенденцію скорочувати оригінал, спочатку потроху, потім що-раз рішучіше, иноді з великими пропусками й обривами тексту; далі наш літопис підтягується до щорічного, хоч і дуже короткого викладу, сухо фактичного, з огляду на надзвичайну стислість, чисто літописного, без дрібниць, окремих повістей, переказів та докладних статтів; нарешті в цій частині зводу приєднується до попереднього тексту невелика кількість оригінальних статтів, переважно литовського змісту, особливо про управління литовською церквою з боку м. Фотія.

3. З огляду на зазначений характер складу цієї частини, її слід вважати компілятивним зводом московської редакції літописної пам'ятки, але з де-яким лише нахилом наприкінці тексту до задоволення литовських інтересів поки що тільки на церковно-адміністративнім грунті.

4. Автором оригінальних литовських звісток 1410—1427 р. була, безперечно, духовна особа, з товаришів м. Фотія в його подорожах по Литві, до яких належав і Амвросій еп. коломенський, можливо як раз автор цих записів.

5. Авторові цих записів першої половини XV в. могло належати й редагування усього зводу, що закінчувався 1427 р.

6. Складено цей звід скоро після 1427 р., бо чисто щорічні звістки закінчуються 1427 р.; можливий час утворення його—1428 р.

7. По свойому складу цей звід, можливо, мав той самий обсяг, що і в сп. С, кінчаючи 1427 р., лише крім візантійських звісток 1353 р.

8. Таким чином, ця загально-руська частина литовського літопису є перший звід в складі усього західноруського літописання, яке відомо нам в існуючих списках його; він є, очевидно, найстарішим серед инших, пізніших; отже умовно можемо назвати його Найстарішим Литовським Зводом 1428 р., еп. Амвросія, щоб, вживаючи цієї скороченої назви, лекше оперувати далі при продовженні аналіза тексту литовських літописних зводів.

Що до візантійських звісток 1353 р., то їх, можливо, не було ще, на нашу гадку, в зводі 1428 р. Правда, вони могли бути до цього часу вже утворені, яко окремий запис, писарем Тимофієм, що з доручення єпіскопа м. Володимира-Волинського Герасима трудився, ще в травні—червні 1420 р., в Царгороді над копіюванням слів преп. Ісаака Сирина [1]), переписаних потім ним таки 1428 р.

[1]) Див. Похвалу Витовту в XVII т. П. С. Р. Л., стор. 417—418.

вже в Смоленську. Пізніш, як побачимо нижче, він міг вставити цей запис до західноруського літопису. Кажемо пізніш через те, що: 1) праця його над „Похвалою Витовту“, а разом з тим, можливо, одночасно й початок праці над власне литовською частиною західноруського літопису, відбувалися трохи пізніш, не раніш кінця 1428 р.; 2) автором звісток 1410—1427 р.р., що ми приписуємо їх еп. Амвросієві, про подорожі до Литви м. Фотія, писар Тимофій ніяк не міг бути вже з тої причини, що, працюючи в Царгороді влітку 1420 р., саме в травні—червні, ніяк не зміг би одночасно бути скрізь з м. Фотієм у його подорожах, описаних самовидцем, між иншим у подорожі першого як раз червня того ж самого 1420 р. Занести ж одразу ці самовидцеві записи, хоча б і утворені раніш иншою особою, до Найстарішого Литовського Зводу 1428 р. писар Тимофій також не міг по таких мотивах. По-перше, вміщаючи далі до пізнішого тексту „Похвалу Витовту“, до утворення якої він має більш виразне відношення, а саме під 1431 р., і з'являючися в такому разі редактором зводу протягом звісток за 1420-ті й 1430-ті роки, не механічним, а таким, що також і свідомо підбірає звістки 1410—1427 р.р., Тимофій ні в якому разі не залишив би перерви між 1427 і 1430 р.р. Навпаки, відповідно до своєї мети—підготовити повідомлення в „Похвалі Витовту“ про наготування до коронації Витовта, він мав повну рацію заповнити цю прогалину найвідповіднішими записами, бо це могло б цікавити його у всякому разі більш, ніж записи про подорожі м. Фотія. По-друге, працюючи головним чином над питаннями про коронацію Витовта і події 1830-х років, коли б він сам підбірав звістки 1410—1427 р.р., органічно редагуючи попередні записи в цьому зводі, Тимофій не вміщав би після них і перед „Похвалою Витовту“ зовсім непотрібну і непідходящу гідрографічну замітку про Дніпро, Двину і Волгу. Ця остання, навпаки, красномовно свідчить про те, що спершу вона закінчувала собою увесь текст літопису, саме як раз наміченого нами Найстарішого Літописного Зводу 1428 р. Лише пізніше, з додатком нового літописного тексту до Зводу 1428 р., наприкінці якого механічно було приточено гідрографічну замітку, ця замітка з'явилася між двома литовськими зводами ріжних часів.

Крім того, самий стиль звісток 1410—1427 р.р., з одного боку, і дальшого продовження тексту літопису, з другого, а також манера та прийоми викладу в них зовсім ріжні. В перших виклад чисто-літописний, щорічний, сухо-фактичний і стислий, з виявленням на першому плані церковних подій з центральною фігурою творця їх м. Фотія, що затіняє собою одсунуту на задній план осо-

бу Витовта. А в дальшому тексті 1430-х р.р. виклад инший, в стилі хроніки, прагматично-докладний, з особливою симпатією до Витовта, як головної тут фігури, на фоні інтересів до цілком державних подій.

Всі ці міркування спонукують погодитися з тим, що редактором Найстаршого Литовського Зводу 1428 р. міг бути не писар Тимофій, а найскоріше московит, близький до московського зводу загальноруського літописання, але, з огляду на близкість свою до м. Фотія, а можливо під його впливом або навіть за його заказом, зацікавлений у підкреслюванні, в інтересах свого патрона, пастирської діяльности його в Литві. Нема ніяких, здається, перепон вважати таким редактором Зводу 1428 р. наміченого нами автора оригінальних у сп. С литовських записів 1410—1427 р. р., єпіскопа коломенського Амвросія, що закінчив свою працю 1428 р., описуючи події 1427 р., як літом, так в осени і навіть зімою, після Різдва і в лютому. Не раніш 1428 р. міг бути він і редактором цього зводу.

До мочаткового складу Найстарішого Литовського Зводу 1428 р. не належала так само та гідрографічна вставка, що читається в сп. С між звістками 6935 (1427) і 6939 (1431) р.р. Нею цілком несподівано закінчується чисто літописна хронологічна частина зводу сп. С, до якої ця вставка не має жаднісінького відношення, так само як і до дальшої частини продовження зводу з низкою звісток про коронацію Витовта. Походженням своїм, відносно Зводу 1428 р., ця вставка ще пізніший додаток і, можливо, цілком випадковий. Час появлення її там, очевидно, не раніш 1429 р., з одного боку, а з другого—*до* утворення продовження Зводу 1428 р., додаток якого застав уже її, розуміється, приписаною до цього Зводу.

Джерелом гідрографічної вставки про Дніпро, Двину та Волгу був, на нашу думку, якийсь загальноруський звід. Механічне перенесення її з подібного зводу до складу західноруського літопису, точніше приписка її наприкінці Зводу 1428 р., почасти вияснеться контекстом Нікифорівського Збірника. В ньому ця вставка, що вміщена на л.л. 263 об.—264, в такому самому місці літописного тексту, як і в сп. С, а саме між звістками 1427 (6935) і 1431 (6939) р.р. „Лѣтописца вкратцѣ", має крім того, цікаву паралель ще і на л. 212, як раз у складі загальноруского зводу—„Лѣтописца русскихъ царей". Приведемо цю паралель з варіянтами по сп. С, буквально схожому з сп. Н:

Л. 212 [1]).

От Цр҃яград в Понтъ, в не *ж* идеть Днѣпръ. Потече бо из Воковскаго лѣса, иде на полъдне, а Двина ис того же лѣса иде на полънощи (л. 212 об.) в море Варяжьское, ис того *ж* лѣса поиде Волъга на встокъ и втеч 70-ю жерелъ в море Хвалисьское. Тѣм же из Руси лзѣ ити по Волзѣ в Болгары и Хвалисы и на вcток доити в жребіи Симовъ.

[1]) С. Бѣлокуровъ, Русскія лѣтописи. М., 1898, стр. 7.

Л. 263 об. [2]).

Рѣка Днѣпръ течеть в море [3]) Понешьское, и Днѣпръ течет из Юковьскаго лѣса и потече на полъднь [4]). А Двина ис того же лѣса течет на полънщь, и вниде в море Варяжьскоє. И Волга течеть ис того же лѣса и потече на въсток и втече [5]) в море Хвалишьское 70 оустьи. Тѣмъ же (л. 264). можеть ити Влъгою в Болгары, и въ Хвалисы, и на въстокъ въ жрѣбій Симов [6]).

[2]) Ib., стор. 69. [3]) Вар. сп. С: оу море. [4]) полоудньь. [5]) течеть. [6]) Симоновъ.

Як бачимо, схожість усіх трьох текстів буквальна. Текстуальне запозичення західноруським літописом, у списках С і Н, як і в сп. Ак. (уривок цієї вставки тут на л. 157, після обриву листків; пор. т. XVII П. С. Р. Л., стор. 133; сп. У й инші уриваються раніш) з контексту загальноруського зводу типа „Лѣтописца русскихъ царей“ є таким чином доказане. Збіг трьох найповніших списків короткої редакції литовських літописів в тексті вставки та випадковім вміщенні її свідчить 1) про однакову залежність цих списків від протографа, а також 2) про давність її появлення наприкінці Звода 1428 р., очевидно, після цього року і до продовження зводу повідомленням звісток 1431 й дальших років.

Таким чином, цілком можливо, що Найстарший Литовський Звід 1428 р. закінчувався звісткою 1427 р., без вставки про річки, яку додано пізніше випадково, як цікаву для якогось з читачів літопису виписку з загальноруського зводу. Переписувач цього примірника літопису злив їх в один наче цілий твір. До цього останнього потім, як дальший додаток, було приписано нову частину власне-литовського літопису, як перше оригінально-творче до Зводу 1428 р. продовження новим редактором литовського тексту, що охопило, як побачимо, події 1431—1446 р.р.

Але перш, ніж проаналізувати склад та джерела цього додатку 1431—1446 р.р., переглянемо відміни инших, крім сп. С, списків короткої редакції литовського літопису в загальноруській частині його.

2. Відміни инших списків короткої редакції західноруських літописів у загальноруській їхній частині.

З решти списків короткої редакції литовських літописів список Н найближче підходить до сп. С у викладі загальноруської частини їх. Незначні його варіянти, переважно пропуски або заміни окремих слів і виразів, не мають, розуміється, значіння в питанні про склад їх. Лише дефектність сп. Н не дозволяє йому відограти таку саму значну ролю між списками першої редакції, яка випала на долю сп. С.

Дуже близьким до сп. С є також сп. Ак. Починаючися, як дефектний, лише з кінця звістки 6847 р., сп. Ак. у даній частині в загальній формі текстуально подібний до викладу сп. С. Одріжняється він лише пропусками то окремих невеликих звісток (пор. звістки 6854, 6864, 6867, 6873, 6880 і 6923 р.р.), то цілих листків (наприклад, пропуск звісток з 6926 по 6935 р.р., що по тексту сп. С являє три листки, а також пропуск звісток з 6881 по 6923 р.р., що відповідає по сп. С двацятьом листкам).

Збіг цих трьох текстів, з'окрема присутність у них візантійських записів 6861 р., свідчить про походження їх від одного тексту, який і був, можливо, їхнім протографом.

Почасти відхиляється від цього типічного тексту СНАк. список У. У загальноруській частині його в обсягу зводу 1428 р. сп. У є індивідуальним і єдиним в свойому роді, бо усі инші списки, крім зазначених чотирьох, зовсім не мають загальноруської частини, значить Зводу 1428 р.

З огляду на оригінальність складу сп. У займемося аналізом його. Після вступної фрази загального характеру, що могла бути підказаною кожним списком початкового літопису—п р и д о ш а з Н е м е ц ь т р и б р а т в Н о в ь г о р о д о к ь Т р ꙋ в о р ъ,—йде далі цікавий для датування текста У родовід руських князів. Цей родовід близький до тексту літопису Авраамки 1495 р., а так само до Комісійного списку 1-го Новгородського літопису, складеного в формі 1-ї редакції молодшого зводу 1433 р. Цікаве порівняння цих текстів, що свідчить про запозичення західноруським літописом з Новгородського літопису. Сп. У, виходить, скорочує навіть текст літопису Авраамки. Наведемо паралель з цих текстів:

Авр., 307:	сп. У, 111:
Сице родословятся велицѣи князѣ Роустѣи. Первый князь	Первыи кн҃зь Рюрикь. пришедь из Немець и роди кн҃за

на Рускои земли Рюрикъ, пришедыи из Нѣмець; *Рюрикъ* же роди Игоря; Игорь роди Святослава, *иже ходи къ Царюграду ратью*; Святославъ роди Володиміра великого, иже крести всю Рускую землю; Володимеръ роди Ярослава, *его же грамота в Великомъ Новъгородѣ*; Ярославъ роди Всеволода; Всеволодъ роди Володимира Мономаха; Мономахъ роди Юрья; Юрьи роди Всеволоца Великого Гнѣзда; Всеволодъ роди Ярослава; Ярославъ роди Александра Великаго храбраго; Александръ роди Данила Московьскаго; Данило роди Ивана, иже исправи Рускую землю от татіи и от разбоиникъ; Иванъ роди Сѣмона; Сѣмонъ роди Ивана; Иванъ роди Дмитрія; Дмитріи роди Василья; Василіи роди Василья.

Игорꙗ а Игорь роди Ст҃слава. и Стьславь роди Володимира. иже кр҃сти Роускоую землю Владимиръ р*оди* Ꙗрослава. Ꙗрославъ р*оди* Всеволода. Всеволод роди Мономаха Манамахъ роди Юрьꙗ и Юрьи роди Всеволода Великоє Гнездо. а Всеволод роди Ꙗрослава. *при семь кн҃зи Батыи быль Татарове взѧли Роускоую землю* Ꙗрославль роди Александра Храбраго. и Ꙗрослава Александра р*оди* Данилиꙗ Данилеи роди Иѡана *Доброго Калитȣ*. иж исправи Рȣскȣю землю ѡ татеи и ѿ разброꙗ. *ѿ всѧкого мѧтежа* Иванъ р*оди* Дмитриꙗ. *тои бо Дмитрѣі называєтьсѧ самодържень*. Дмитреи роди Василиꙗ. Василеи роди Васил*ꙗ ж Василеи роды Иѡан. роди Иѡан. Иѡаннъ роди Дмитреи.*

Текстуальна загалом схожість наведених текстів свідчить про безсумнівне запозичення списком У родоводу в. князів руських із загальноруського зводу типа Новгородського літопису. Це зайвий раз стверджує думку про звязки західноруського літописання, точніш першої редакції литовського літопису, з загальноруським літописанням типу Новгородського першого та четвертого літописів. Підкреслені в обох текстах відміни їх дуже характерні відносно приблизного датування, точніш-порівнюючої давности цих родоводів. Перший текст, більш повний спочатку, в найстарішій частині свого перелічування, являє з себе той, більш давній текст, скорочення якого є природним у пізніших текстах. Ідея самодержавства московського государя, що виявляється яскраво в характерній прибавці сп. У—„тои бо Дмитрѣі называется самодержень",—веде нашу думку про редагування цього родоводу вже в к. XV в.[1]). Далі, коли перший текст родоводу кінчається Василем II Темним („Василіи роди Василья"), цеб-то при-

[1]) Сп. У писаний як раз не раніш другої половини XV в., а саме між 1462—1505 р.

близно першою половиною XV в., відповідно до наукових висновків про склад І-го Новогор. літопису коло 1433 року, то в другім тексті родовід продовжує переліченння далі. При де-якім псуванні всього тексту, особливо в кінці (теж ознака пізнішого походження його) все таки ясна в ньому вказівка на Івана Васильовича III (1462—1505 р.) в словах: „Василеи роді Иѡан".

Таким чином, сп. У, в одміну від усіх инших списків західноруського літопису, починає свою загальноруську частину родоводом в. кн. руських, запозичивши його з тексту загальноруського літопису XV в., але додавши переліченння, яке закінчувалось там Василем Темним, з новим додатком від себе ще Івана III († 1505 р.). Остання прибавка, яка не йде далі початку XVI в., зроблена не писарем сп. У, який писав значно пізніше (1542 р.), а, очевидно, автором оригінала цього списку, що його на підставі зазначеного, можливо датувати приблизно кінцем XV в. Раз ідея самодержавства виявилася в тексті У, значить редакції його не можна віднести до старіших часів, ніж кінець XV в.

Слідом за родоводом в. кн. руських у сп. У вміщено під 6498 р. перелічування 12 синів в. кн. Володимира, з зазначенням уділів трьох старших із них. Це уривок, запозичений з тексту типа Новгородського 4-го літопису (пор. стор. 89—90, л. 46): вони текстуально збігаються, наближаючися також і до списка С, але тільки зазначенням уділів, бо в сп. С перелічування усіх Володимирових синів зовсім немає. Наведемо цю паралель:

Новг. IV, стор. 89; вар. по У сп., стор. 111.	Сп. С, стор. 14.
Бѣ бо оу него сыновъ 12 [1]): Вышеславъ, Изяславъ, Святополкъ, Ярославъ, Всеволодъ, Святославъ, Мьстиславъ, Борисъ, Глѣбъ, Станіславъ, Позвиздъ, Соудиславъ. И посади Вышеслава в Новѣгородѣ, а Изяслава Полотьски, Святополка Туровѣ [2]), Ярослава в Ростовѣ [2])...	*Після оповідання про хрещення Русі:* По сих же Владимеръ старшего сн҃а Вышеслава. посади в Новегороде Стославa в Полоцкоу Стополка в Тоурове. Ярослава в Новѣгородѣ...

[1]) У—оу Володимера 12 сн҃овь было. [2]) Нема.

Але в сп. С перелічування уділів продовжується, згідно з текстом Новгородського 4-го літопису, а в сп. У обривається на Святополкові.

Далі несподівано, без будь-яких звязків з попереднім текстом, у сп. У йде нове перелічування руських епіскопій, чого нема в инших списках литовських літописів. Це місце в сп. У знову збігається загалом з Новгор. 4-м літ. (стор. 16). Лише до останнього, де маємо 20 назв епіскопій, у сп. У, що містить їх у тому ж саме порядку, додається ще три нові назви, а саме: 1) „и Браньская“— в додаток до Чернігівської, як одна епіскопія з двома назвами, не порушуючи лічби, 2) „Володимерьская“ і „Галицкая“, під числами 6 і 7. Таким чином, замісць 20 епіскопій Новгор. 4-го літ. в сп. У читаємо про 22 епіскопії, значить дві нові епіскопії при трьох нових назвах.

Дальша частина загально-руського зводу сп. У має особливий заголовок: „Летописец ѿ велкого кнзя Володимера Киевьского“. Це дає підставу думати, що загальний заголовок з початку сп. У— „Летописець ѡ великомъ кнзи Московскомь. како далеки ѿ род Володимирова“ — має переважно відношення до самого початку тексту У.

Ця дальша частина сп. У, з новим заголовком, починається звісткою 6478 р. про прихід новгородців до Святослава в Київ з проханням відпустити його сина до них на князівський стіл. Уся ця частина це таке ж саме скорочення тексту Новгородського 4-го літопису, як і в сп. С, що тут текстуально збігається з сп. У. Наведемо для ілюстрації паралель:

Новг. IV, 48.	С, 9; вар. У, 112.
В лѣто 6478. *Святославъ посади Ярополка в Киевѣ, а Олга въ Древлянехъ. В се же время* приидоша людие Новгородстіи, просяще *князя* собѣ: «*и аще вы не поидете к намъ, то мы наљземъ князя собѣ*». И рече к нимъ Святославъ: „а бы нашолъ кто к вамъ“. И отпрѣся Яро-	В лѣт 6478. Придоша Новгородци ко Стославоу. во Кыєвъ просиша[1]) в него сна. и поусти к нимь.

[1]) просити.

полкъ и Олегъ. И рече Добрыня к Новгородчемъ: „просите Володимира“; Володимиръ бо бѣ отъ Малоуши, ключницѣ Ольжины, сестра же бѣ Добрыня, отецъ бѣ има Малко Любчанинъ.

Бяше сн҃ве Стославлии Ярьполкъ Ѡлегъ. а Володимеръ а[1]) Малуши ключници Ѡлѣжина. рече Стославъ. Новгородцемъ ажь бы[2]) дошель моих детеи к вамь. Ярополкъ Ѡречеса и Глѣбъ рече Добрына Новгородцемь. просите Володимера бѣ бо и Малоуша сестра Добрыни а ѡць им Малко Любеченинъ.

[1]) Ѡ. [2]) *приб.* это.

Дальші за звісткою 6478 р. записи в Новгор. 4-м під 6479—80, 6482—84 р.р., як і багато инших, зовсім пропускаються в нашому литовському зводі, і не тільки в сп. У, а й у сп. С, очевидно, згідно з їх спільним оригіналом. Серед цих пропущених років під 6881 р. одначе заховалася коротка звістка—„нача кн҃жити Ярополкъ въ Киевѣ“. Вона є однаково в обох списках У і С скороченою випискою з текста типу Новгор. 4-го, де читається: „нача княжити Ярополкъ въ Киевѣ, *и воевода бѣ оу него Блоудъ*“.

Звістка 6485 р. є в списках С і У однако зредагованою переробкою текста Новгор. 4-го літопису, що значно скоротила свій оригінал. Ось початок її:

Новг. IV, 52.

Поиде Ярополкъ на Олга, брата своего, на Деревьскую землю. Изыде противоу емоу Олегъ, и въполчистася, и стоупившемася полкома, побѣди Ярополкъ Олга. Побѣгшю же Олгоу съ дроужиною въ градъ, рекомыи Вруцеи, и бѣ мостъ чресь грѣблю ко вратомъ граднымъ; и тесняще другъ дроуга спихахоу въ грѣблю; и Олга в дебрь спехноуша людне мнози, и оудавиша и коні и чловѣкі...

С 9, У 113 (варіянти).

И быс ємоу брань со братомь своимь Ѡлгом. и победи Ѡлга. и побѣже въ град оу Дроучи[1]) спаде з мостоу в ров и тоу искончаша[2]).

[1]) У Оуроучии. [2]) У скончаса.

В такому ж характері скорочення та пропуски цілих звісток, иноді великі в сп. У, як і в сп. С, цілком згідно з останнім (про сп. С див. вище), йдуть у сп. У до кінця (порівняй характерний перелом у тексті з величезним, однаковим для обох списків С і У пропуском на цілих 163 роки: після звістки 6582 р. про смерть Теодосія Печерського зразу ж до звістки 6745 р. про напад Батия; див. сп. У, стор. 119; пор. сп. С, стор. 16—17). Додатків нового тексту в сп. У понад записи сп. С у цій частині майже нема. Лише під 6494 р. читаємо коротку звістку, якої нема в сп. С—„избираша Владимирь веры каꙗ лоучши. избра же вѣрꙋ хрестиꙗньскꙋю". Вона є також і в сп. Н, і під тим самим 6494 р.; значить, вона ввіходить до протографу цих списків.

Таким чином, за виключенням невеликої початкової частини, сп. У є по суті загалом цілком подібний до списків С Н Ак.

В чому ж значіння нового початку, одмінного в сп. У від сп. С? На нашу думку редактор загально-руської частини тексту в сп. У, вважаючи початкову частину компіляції, подібної до сп. С, незадовольняючою, задумав посвоєму впорядкувати її. І, дійсно, в початку сп. С ми маємо самий невпорядкований, поплутаний виклад: спочатку редактор цього тексту не зумів, як слід, наладити скорочення багатого матеріялом, але не в цілому потрібного йому оригіналу, ще й переспаного чужоземними, переважно візантійськими звістками. Не знаючи, як краще збутися цього безладу в викладі, редактор тексту У вжив з свого боку дуже простих заходів: викинувши зовсім більшість малопотрібного йому невпорядкованого матеріялу, що зберігся на початку сп. С, він механічно й значно скоротив решту залишеного, замінивши викинутий текст популярним по староруських пам'ятках, особливо літописних, перелічуванням великих руських князів і єпіскопів. Результатом цієї спроби нової редакції в сп. У з боку формально-стилістичного є крок наперед у напрямі до стислости та короткости викладу, що були головною тенденцією редактора компілятивної загально-руської частини Найстарішого Литовського Зводу 1428 р. Ця тенденція, натурально, внесла зайву сухість у стиль викладу про нелитовські події в західноруському літопису.

Ми закінчили огляд складу та джерел загально-руської частини звісток, що утворили ту скорочену вибірку з зводу типа Соф. Временника 1423 р., відбитого в Новгор. 4-м, Воскрес. та Нікон. зводах, що в сполученні з литовськими по призначенню звістками про м. Фотія утворили так названий нами Найстаріший Литовський Звід 1428 р. Компілятивний до 1354 р. цілком, а з 1354 р. і до 1420-х р.р.

лише почасти, в розбивку з оригінальними звістками, які ми приписуємо сопутнику м. Фотія в литовській подорожі 1420 р. еп. Амвросію коломенському. Звід 1428 р. міг бути утворений цим останнім, як автором оригінальних записів, а доповнити їх компіляцією за попередні часи було йому зовсім не трудно. Скласти Звід цей можливо було як раз коло 1428 р. Відбився текст його найтипічніше в списках С, Н і Ак, найповніше сберігся в сп. С. Що до сп. У, то писар його спробував було утворити нову редакцію, що відбилося особливо з початку тексту. Але ця спроба обмежилася незначним по суті ухиленням від напряму списків СНАк: воно цікаве лише, як перша спроба ввести родоводи князів, характерні для пізніших редакцій наших літописів, але там вже в національному напрямку, чого ще нема в сп. У. Не рахуючися з цією невеликою одміною в сп. С, маючи па увазі його текстуальний збіг з рештою списків, ми повинні визнати в них захованою одну спільну редакцію найстарішої частини західноруського літопису; ця частина є для всього тексту її першої або старшої короткої редакції майже цілком загальноруською; вона тісно звязана своїм походженням, як і змістом своїх звісток, з московсько-новгородськими джерелами. Це був фундамент, відповідний матеріял для всього західноруського літописання старшої доби. Користаючися з нього, можливо було далі утворювати свої національно-місцеві надбудування. Останнім по часу зверненням до загальноруських джерел була випадкова гідрографічна приписка про Волгу, Дніпро та Двину, що механічно попала потім між зводом 1428 р. та його першим продовженням, що до його огляду ми й перейдемо.

Б. Аналіз литовської частини „Избранія лѣтописанія“ (1431—1446 р.р.).

Нова, властиво національно-литовська частина західноруського літопису починається звістками, записаними під 6939 (1431) р. Виклад їх зовсім одріжняється від попередніх з боку зовнішнього значно більшою повнотою матеріялу й докладністю записів, а з внутрішнього боку—більш додержаним прагматизмом. Крім того, з боку характеру своєї творчости, що найважливіше, ця частина найбільш оригінальна у всьому „Избраніи лѣтописанія“, значить, в першому, по розпорядку в сп. С, або в загальному властиво-літописному відділі литовського Зводу. Розміром своїм вона дуже невелика, порівнюючи як з попередньою, так і з дальшою частинами нашої пам'ятки: в сп. С вона має лише коло 10 листків (л.л. 70 об.—80 або

стор. 60—70 в. XVII т. П. С. Р. Л). Кількість звісток в ній також дуже мала, усього лише за 17 років (з 1430[1] по 1446 р.р.). Разом з тим перед нами начеб то не літопис з боку стилю, а щось подібне до хроніки: замісць стисло-уривчатого щорічного викладу попередньої частини зводу, тут бачимо звязне оповідання з просторим викладом про захоплюючі для автора події.

Правда, вже в самому початку цієї частини літопису виставлено рік—„в лѣто 6939"—і далі також почувається в викладі автора навик літописця. Він перебиває свій текст чисто-літописними вказівками: „тои же зимы", „на лѣто ж", „на ту же осень", „на лѣто жъ", „на третее лѣто" й т. и. Одначе, коли краще додивитись, виявляється, що всі ці терміни є щось цілком зовнішнє: вони не знищують викладу характерного прагматизму. По суті цільність усього уривку, з його звістками 1430—1446 р.р., настільки виразна, по стилістичних прийомах викладу (як, правда, і по змісту з'осередженого на двох центральних фігурах—кн. Витовта й еп. Герасима, а разом з тим, як побачимо нижче, і на смоленських звістках), що дає тверду підставу для міркування про нового, безперечно, автора літопису, про його джерела, характер користування з них і т. и.

Почати з того, що невитримання літописно-щорічного викладу на користь прагматизму хроніки ілюструється об'єднанням під 1431 р. подій цілої низки років, а саме з 1430 і по 1435 р.р.

Перша звістка тут є про скликання в. кн. Витовтом королів та князів, з докладним переліченням їх, для співучасти в задуманій ним коронації його; далі оповідається про перешкоду цьому з боку поляків, про слабість і смерть Витовта—мѣсяца октября 23 на память св. Іакова брата Господня. Ця точність зазначення свідчить, звичайно, про одночасність запису і самої події, у всякому разі про близкість її до нього, складеного вже ні в якім разі не раніш од смерти Витовта († 1430 р.).

Джерелом цієї звістки могла бути „Похвала Витовту". Вона була, звичайно, добре відома авторові даної частини літопису, що кінчався як раз текстом „Похвали", яка існувала і раніш утворення зазначеної частини, відомої нам з запису 1428 р.[2]). Правда, ця остання, себ-то „Похвала Витовту" в тексті типу 1428 р., як

---

[1]) Пишемо з 1430, а не 1431, як вище, через те, що по суті тут оповідається про події, починаючи з 1430 р., а формально, хоч і неправдиво, виставлено з самого початку 1431 р.

[2]) Див. XVII том П. С. Р. Л., стор. 417—420.

і другі, відомі нам тексти инших її редакцій[1]), мали инші завдання ніж зазначена звістка під 1431 р. про намір Витовтів коронуватися. У всіх майже редакціях „Похвали Витовту“, в одних більш, в других менш, виявляється риторично-панегіричний тон у її стилі, що було природним у специяльному творі типу похвально-урочистого жанру. Цей тон дуже далеко стоїть від зовсім иншого стилю короткої, сухо-ділової звістки; через те не тільки повного, але хоч деякого тісного наближення по самих прийомах викладу цих двох, ріжних по завданню, літературних творів трудно було сподіватися. Одначе, все те, що з „Похвали Витовту“, в цілому більш цінного літературно-стилістичними прийомами і бідного історично-фактичними даними твору, може бути витягнуто строго фактичного, все це досить близько й повно збігається як у „Похвалі“, так і в матеріялі зазначеної звістки. При порівнянні їх виявляється, що перелічування государів, покликаних на коронацію, як у „Похвалі“ 1428 р., так і в звістці під 1431 р., є досить схожим: у більшій частині воно збігається по суті, а иноді і текстуально подібне. Ріжниця найчастіш у самому викладі, більш загальному по формі що до використання імен, як і слід було сподіватися, в риторичній „Похвалі“, й навпаки—більш точному, що цілком природно, в історичній звістці хроніки. Збіг текстів цих виявляється відносно таких государів:

в „Похвалѣ“ 1428 р.	в звістці 1431 р.
1) великіи князь Московьскіи;	кнѧзѧ великого Московского Василиꙗ Васильевичь;
2) великіи князь Тоѣрьскіи;	и князѧ великого Тферьского Бориса Александровича;
3) великіи князь Рѧзаньски;	великого кнѧзѧ Резанского Їѡна;
4) великіи Новъгородъ;	ѿ великого Новагорода;
5) великии Пьсковъ;	и ѿ то о Пскова;
6) великии цѣри Татарьскии;	и ѡто ѡрдинского цра;
7) и Немецькии кнѧзи, и мистрове;	и мистра Немецького и Проуского мистра;
8) Молдавськие земли воеводы;	ѿ Волоского воеводы.

Таким чином, фактичне, почасти текстуальне наближення між „Похвалою“ 1428 р. і літописною звісткою 1431 р. — безперечне.

---

[1]) Про редакції „Похвали Витовту“ див. нижче, в розділі VII-му, про повісти й сказанія західноруського літопису.

Це дає твердий грунт вважати першу джерелом другої, підніма́ючи разом з тим питання про те, чи не була одна й таж сама особа автором обох цих творів. Про це останнє, одначе, скажемо пізніше.

Далі, в звязному, без перерви, викладі, маємо звістки, вміщені все під тим самим 1431 роком, а саме такі:

1) про закнязювання в Вільні та Троках в. кн. Швитригайла, що княжив усього два роки без двох місяців;

2) про відпуск ним Герасима, єп. смоленського, до Царгороду, аби його було поставлено на мітрополію литовську (1432 р.);

3) про посадження Литвою в. кн. Жигимонта Кестутовича на велике княжіння в Вільні та Троках „мѣсяца сентября 1-го дня“;

4) про похід Швитригайла на Полоцьк і Смоленськ;

5) про посадження його руськими князями на велике княжіння руське;

6) про біійку його з Жигимонтом, „8 декабря въ понедѣльникъ“;

7) про другий похід його в Литву;

8) про похід його до Троків,—„на Спасовъ день, стоялъ 4 дни“,—до Векшюшьків—„4 дні“,—до Крева—„2 дни“,—до Молодечного, Жеславля, Смоленська, Минська, Борисова;

9) про похід в осени Жигимонта до Мстиславля, „26 октября въ среду“;

10) про похід літом Швитригайла в Литву;

11) по спалення ним у Витебську м. Герасима (1435 р.);

12) про боротьбу його з Жигмонтом, „1-го сентября 1435 г.“, з характерною приміткою: „и за то Б҃ъ не пособе к҃нзю Швитригаилоу што сожьже митрополита Герасима“...

По літературно-стилістичних особливостях викладу, по одноцільності характеру його, по тісному звязку між собою всіх цих звісток, що утворюють доцільне без перерви оповідання, можливо вважати це останнє однорідним записом одної особи. Цею особою як раз міг бути, на нашу думку, автор першої з цих звісток, а саме про невдалу коронацію Витовта, що, як ми бачили, возходить до „Похвали Витовту“ в редакції її 1428 р. і, можливо, належить знову ж таки одному й тому самому авторові.

Цікаво, що весь цей уривок нашої пам'ятки, що вміщає в собі перелічені звістки, закінчується просторою „Похвалою Витовту“, але в редакції не 1428 р., а иншій, пізнішій, хоч і дуже близькій до неї. Вже М. Грушевський доказав їх тісні звязки між собою, визнавши нелітописну „Похвалу“ 1428 р. джерелом пізнішої, літописної[1]).

---

[1]) Див. Записки Наук. Тов. ім. Шевч., т. VIII, 1895, кн. 4, Львів, стор. 1—16.

Час складання останньої, на жаль, через відсутність певних даних, неможливо точно визначити. Можливо з певністю говорити лише, що складено її, очевидно, не раніше, 1428 р., і не пізніше, здається, 1430 р., коли помер Витовт. Що й остання дата є певною, видко от з чого: загальний тон усієї „Похвали Витовту“ є мажорний, урочисто — празниковий, і відгуків не тільки смерти, але навіть і невдачі коронування зовсім не відчувається в ній. Таким чином, час складання „Похвали“ можливо приняти між 1428 і 1430 р.р., і як раз, можливо, 1429 р., коли був з'їзд у Витовта в Луцьку; на ньому, з початку 1429 р., де були присутні зазначені й у „Похвалі“ Ягайло, посли грецького імператора, Ордена, Данії, папський легат, імп. Сигизмунд та инш., вже одверто говорилося про майбутнє приняття Витовтом королівської корони[1]).

Коли це наше твердження про походження літописної „Похвали“ 1429 р. правдиве, то в попередній редакції її, в нелітописній „Похвалі“ 1428 р. можливо добачати лише перший нарис цієї пам'ятки. Нарис той ще стилістично не оброблений, як слід панегіристичній пам'ятці, ще не підкрашений перлами похвальної риторики; словом „Похвала“ 1428 р. є, дійсно, перша редакція, схема або кістяк для дальшого оброблення. А літописна редакція „Похвали“, типу сп. С, це вже з художнього боку закінчений, риторично підкрашений окремий твір, остаточно пристосований і з стилістичного боку до важливих подій 1429—1430 р.р. при дворі Витовта. Це є і взагалі найкращий в усьому литовському літописанні зразок панегіристичної літератури про найважливішого національного героя Литви; той зразок, очевидно, цілком задовольняв художній смак сучасників, через що має своє поважне значіння і в історії нашого письменства. І ми, дійсно, побачимо далі, що „Похвала Витовту“ була досить популярним твором для своїх часів. Утворена з початку XV в., вона була відома аж у чотирьох редакціях; утворена окремо від літопису, вона попадає на його сторінки вже в иншій формі, чи редакції, зміняє свій характер втретє, переходячи до другої, складної редакції літопису, зникає з третьої повної редакції й нарешті виникає в формі нової четвертої редакції знову по за межами літопису...

Автором обох редакцій „Похвали Витовту“ скоріш усього можливо вважати того ж самого писаря Тимофія, що сам себе називає в запису 1420 р., скопійованому та продовженому 1428 року[2]). А в відмінах, що виявляються в другій з цих редакцій „Похвали“ в

[1]) Див. сп. С, л. 70 об.
[2]) Див. XVII т. П. С. Р. Л, стор. 417—420.

формі наппластувань житійно-риторичного стилю, з додатком цитат з св. Письма, можливо добачати вплив редакторської руки єпіскопа Герасима, тоді ще смоленського. Може бути, що його особистій участі, як головного редактора, завдячує своє походження і остаточна обробка майже усього аналізуємого відділу літопису, зазначеного тут під 1431 р., але з звістками 1430—1435 р.р. Це та частина, що починається оповіданням про невдачу з коронацією Витовта й закінчується „Похвалою" йому до звісток, розуміється, про спалення м. Герасима 1435 р. і пізніших, яких дуже мало.

Місцем походження чи складання цієї частини літопису був, очевидно, Смоленськ, судячи по багацтву звісток про це місто та про його єпіскопа. Перелічимо їх:

1) про відпуск еп. смоленського Герасима до Царгороду задля посв'ячення в мітрополіти;

2) про похід в. кн. Жигимонта на Смоленськ;

3) про похід в. кн. Швитригайла на Смоленськ;

4) про спалення Швитригайлом м. Герасима;

5) про похід кн. Михайла Жикгимонтовича на Русь; коли він стояв на Рши, сами Смолнѧне стретили кнзѧ Михаила на Рши. и далисѧ Смольнѧне кѧзю великомоу Жикгимонтоу. и єго сн҃оу кн҃зю Михаилоу и кн҃зь Михаило к Смоленьскоу не поиде.

Що складачем цього всього уривку літопису, без сумніву, була особа, близька до м. Герасима, спершу смоленського єпіскопа, видно з того, що, зазначаючи уважно долю свого патрона, він протиставить його в. князю, добачаючи і в поражці його перст промисла божого: и за то бъ не пособе кн҃зю Швинтригаилоу што сожьже митрополита Герасима. Ще більш переконуюче доводиться ця думка добором смоленських, чисто литовських звісток у дальшому відділі літопису, про що нижче.

Що до роспорядку звісток в аналізуємому відділі літопису, то розбивка оповідань про Витовта в сп. С — справа пізнішого редактора, а не першого автора чи укладчика цього тексту. Більш природнім, на нашу думку, є роспорядок в сп. У, де „Похвалу Витовту" вміщено слідом за повідомленням про його смерть, яко дань пошани до його пам'яти. В сп. С инша картина: „Похвалу" віднесено на кінець всього літописного уривка, вже після звісток про боротьбу Швитригайла з Жигимонтом. Правда, не позбавлена де-якої рації й протилежна гадка про старшинство роспорядку в сп. С, але вже на иншій підставі: виклавши все в літописному порядку (по змісту, а не по стилю), далі, під кінець усього уривку,